

FSD

UNIVERZA V LJUBLJANI
Fakulteta za socialno delo

Uredili Valentina Franca in Liljana Rihter
**VARNOST IN ENAKOST
ŽENSK Z OVIRANOSTMI:
ZASEBNO ŽIVLJENJE IN TRG DELA**

VARNOST IN ENAKOST ŽENSK Z OVIRANOSTMI: ZASEBNO ŽIVLJENJE IN TRG DELA

Uredili Valentina Franca in Liljana Rihter

FSD

UNIVERZA V LJUBLJANI
Fakulteta za socialno delo

VARNOST IN ENAKOST ŽENSK Z OVIRANOSTMI: ZASEBNO ŽIVLJENJE IN TRG DELA

Uredili: Valentina Franca, Liljana Rihter

Založila: Založba Univerze v Ljubljani

Za založbo: Gregor Majdič, rektor Univerze v Ljubljani

Izdala: Fakulteta za socialno delo Univerze v Ljubljani, 2026

Za izdajatelja: Mojca Urek, dekanja Fakultete za socialno delo Univerze v Ljubljani

Recenzentki: doc. dr. Sara Bagari, prof. dr. Gordana Berc

Jezikovni pregled: Mojca Blažej Cirej

Oblikovanje in prelom: Aleš Cimprič

Tiskarna: Camera, d. o. o., Ljubljana

Naklada: 250

Finančna podpora: Monografija je nastala v okviru Ciljnega raziskovalnega programa (CRP) »Varnost in enakost žensk z oviranostmi: zasebno življenje in trg dela - V5-24036«, ki ga financirata Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije (ARIS) in Ministrstvo za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti. Pri projektu so sodelovale članice Univerze v Ljubljani: Fakulteta za upravo, Ekonomska fakulteta, Fakulteta za socialno delo.

Cena: knjiga je brezplačna

Ljubljana, 2026

Prva izdaja.

To delo je ponujeno pod licenco Creative Commons Priznanje avtorstva-Deljenje pod enakimi pogoji 4.0 Mednarodna licenca (izjema so fotografije). / This work is licensed under a Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License (except photographs).

Prva e-izdaja. Publikacija je v digitalni obliki prosto dostopna na

<https://ebooks.uni-lj.si/ZalozbaUL>

<https://www.fsd.uni-lj.si/fakulteta/delovne-enote/zalozba/>

DOI: 10.51741/9789612978761

Kataložna zapisa o publikaciji (CIP) pripravili
v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani.

Tiskana knjiga

COBISS.SI-ID 288179459

ISBN 978-961-297-874-7

E-knjiga

COBISS.SI-ID 288302595

ISBN 978-961-297-876-1 (PDF)

Vsebina

- 1 Uvod: Razkrivanje neenakosti – od sistemskih analiz do empiričnih ugotovitev** 5
Valentina Franca, Liljana Rihter
- 2 Diskriminacija in nasilje nad ženskami z oviranostmi – izziv definicij in ocen razsežnosti diskriminacije in nasilja** 13
Petra Videmšek, Mojca Suhovršnik, Liljana Rihter
- 3 Oblastna konstrukcija ranljivosti žensk: (ne)vidnost žensk z oviranostmi v EU in nacionalnih političnih strategijah** 33
Petra Podobnikar
- 4 Normativni ideal in družbena realnost: pravno varstvo invalidnih žensk pred intersekcijsko diskriminacijo in nasiljem v Republiki Sloveniji** 61
Valentina Franca, Bruno Nikolić
- 5 Prikaz položaja žensk z oviranostmi na trgu dela: pregled teoretičnih dognanj in empiričnih študij** 79
Polona Domadenik Muren, Tjaša Redek
- 6 Položaj invalidov na trgu dela v Sloveniji, s poudarkom na ženskah** 99
Tjaša Redek, Polona Domadenik Muren

7	»Jaz sem rada drugačna od ostalih, zakaj bi morali biti vsi isti?«	
	Diskriminacija in nasilje skozi perspektivo žensk z oviranostmi	123
	<i>Liljana Rihter, Mojca Suhovršnik, Valentina Franca, Polona Domadenik Muren, Petra Videmšek</i>	
8	»Če je bila tako dolgo doma, kaj sploh lahko pričakujemo?«	
	Diskriminacija in nasilje nad ženskami z oviranostmi s perspektive strokovnih delavcev in delavk ter drugih deležnikov na področju socialnega varstva in trga dela	149
	<i>Mojca Suhovršnik, Petra Videmšek, Valentina Franca, Polona Domadenik Muren, Liljana Rihter</i>	
9	Sklepne misli in priporočila	171
	<i>Liljana Rihter, Valentina Franca</i>	
	Predstavitev avtoric in avtorja	181
	Recenziji knjige	183
	Stvarno kazalo	191

Uvod: razkrivanje neenakosti – od sistemskih analiz do empiričnih ugotovitev

Valentina FRANCA, Liljana RIHTER

*»Občutek, da sem spet del družbe,
je zelo močan in zelo zdravilen.«*

Znanstvena monografija *Varnost in enakost žensk z oviranostmi: zasebno življenje in trg dela* je rezultat dvoletnega raziskovanja v okviru ciljno raziskovalnega projekta *Krepitev varnosti in enakosti invalidnih žensk v zasebnem življenju in na trgu dela: pravni, ekonomski in socialni vidiki problematike diskriminacije in nasilja nad invalidnimi ženskami (V4-24036)*, ki sta ga financirala takratno Ministrstvo za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti ter Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije. Raziskovanje je v okviru projekta potekalo od 1. 10. 2024 do 30. 9. 2026.

Ugotovitve raziskovalcev prinašajo poglobljen, večdimenzionalen znanstveni premislek o položaju žensk, ki se v vsakdanjem življenju, intimni sferi in na sodobnem trgu dela soočajo z večplastnimi oblikami neenakosti, marginalizacije in sistemskega izključevanja. Tematika, ki jo to delo obravnava, se umešča v kompleksno presečišče študij sociološko-politoloških obravnav, socialnega dela, delovnega in socialnega prava in ekonomije trga dela. Njen osrednji znanstveni in družbeni pomen je v eksplicitnem razkrivanju tistih prikritih oblik strukturne diskriminacije, institucionalne nepripravljenosti do resne

obravnave in systemskega nasilja, ki prepogosto ostajajo očem širše javnosti, akademske sfere in samih oblikovalcev javnih politik popolnoma nevidne. Raziskovanje teh specifičnih družbenih pojavov zahteva celovit, interdisciplinaren in epistemološko refleksiven pristop, ki ne opisuje samo empirično trenutnega stanja, temveč dekonstruira globoko zakoreninjene mehanizme družbene podrejenosti. Ženske z oviranostmi v sodobni družbi namreč nikakor ne predstavljajo homogene skupine posameznic z enakimi željami, potrebami in ovirami, temveč gre za izjemno heterogeno skupino subjektov z edinstvenimi, individualnimi izkušnjami podrejenosti, njihova osebna varnost, ekonomska neodvisnost in družbena participacija pa so neposredno odvisne od delovanja državnih institucij, zakonodajnih okvirov ter prevladujočih kulturnih paradigmatških vzorcev, ki določajo njihovo vsakdanje delovanje tako v zasebni kot v javni sferi. Ravno zaradi tega je raziskovanje in preučevanje te tematike tako zahtevno: ne obstaja »klasična« populacija, ne obstajajo »tradicionalni« problemi, ampak zaradi različnih oblik oviranosti ni enoznačnega odgovora in je treba izzive obravnavati na individualni ravni. Vendar naj bo to tako nam raziskovalcem kakor tudi oblikovalcem politik ter vsem, ki se pri svojem delu srečujejo s temi posameznicami, v premislek in izziv, kako prisluhniti človeku v vsej njegovi različnosti in v skladu s tem oblikovati ustrezne družbene pogoje in politične rešitve. Kljub temu da smo soočeni s pogosto precej togim sistemom, pa vedno obstaja možnost za spremembo.

Vprašanje varnosti in enakosti žensk z oviranostmi je v sodobni sociološki znanosti neločljivo povezano z razumevanjem in aplikacijo koncepta interseksionalnosti ali presečnosti, ki ga je v znanstveni diskurz prvotno vpeljala pravna teoretičarka Kimberlé Crenshaw (1989). Interseksionalnost kot analitično orodje omogoča natančen vpogled v to, kako se različne osi družbene stratifikacije in diferenciacije – kot so spol, oviranost, ekonomski razred, starost, izobrazba in geografska lokacija – ne izključujejo ali samo seštevajo, temveč se med seboj aktivno prepletajo, vzajemno konstituirajo in ustvarjajo specifične, kakovostno nove oblike družbene marginalizacije. Ženske z oviranostmi se v slovenskem in širšem evropskem prostoru soočajo z večplastno diskriminacijo: po eni strani so izpostavljene patriarhalno strukturiranim družbenim pritiskom in spolnim stereotipom, po drugi strani pa so podvržene tistim oblikam diskriminacije, ki izhajajo iz t. i. sposobnostnega modela družbe (ableizem).

Sodobni svet je v svoji fizični arhitekturi, ekonomski logiki, pravnih ureditvah in vsakdanjih socialnih normah namreč še vedno prvenstveno zasnovan za telesno in duševno »normativne« posameznike, kar ženske z oviranostmi potiska na obrobje ekonomske participacije ter povečuje njihovo ranljivost v zasebnem življenju. Ta monografija zato ne ostaja samo pri vprašanjih fizične dostopnosti javnih prostorov, temveč se poglobi v analizo globokih simbolnih in sistemskih ovir, ki ženskam z oviranostmi onemogočajo avtonomno odločanje o sebi, svoji karierni poti in življenju brez strahu pred nasiljem in diskriminacijo.

Ena ključnih teoretskih in empiričnih podstat monografije se osredotoča na dialektiko med zasebno sfero, kjer se vprašanja varnosti odražajo s problematiko nasilja v družini ali skrbstvenih odnosih, ter javno sfero, kjer se enakost meri z dostopom do trga dela in ekonomske samostojnosti. Ekonomska odvisnost je namreč eden glavnih dejavnikov, ki ženske z oviranostmi zadržuje v podrejenem položaju in povečuje tveganje za izpostavljenost različnim oblikam zlorab – od psihičnega, fizičnega in spolnega nasilja do zanemarjanja od partnerjev, družinskih članov ali formalnih in neformalnih oskrbovalcev. Ker družbena struktura pogosto predpostavlja, da so ljudje z oviranostmi pasivni prejemniki pomoči in podpore, se njihova aktivna družbena in ekonomska vloga sistematično spregleda. To ustvarja začaran krog, v katerem odsotnost sistemskih podpornih storitev, kot so osebna asistenca, dostopna stanovanja in prilagojena delovna mesta, neposredno zmanjša zmožnost teh žensk, da zapustijo nasilno okolje ali se uspešno vključijo v zaposlitvene procese, ki bi jim zagotovili eksistenčno varnost.

Pomemben del znanstvene refleksije in konceptualne jasnosti v monografiji je posvečen problematiki poimenovanja, saj jezik v družbeni realnosti nikoli ni nevtralen instrument komunikacije, temveč predstavlja primarni prostor artikulacije družbene moči, ki s stigmatizacijskimi ali vključujočimi praksami dejavno soustvarja materialno realnost posameznikov. V slovenskem prostoru se v uradnem administrativnem jeziku, zakonodaji in vsakdanjem diskurzu tradicionalno še vedno uveljavlja izraz »invalidka« oziroma »ženska s statusom invalida«. Ta termin se v svojem zgodovinskem izvoru in prevladujoči pomenski rabi, ki jo primarno povezuje z zmanjšano možnostjo, celo nesposobnostjo, lahko razume tudi manjvrednostno in okvarjeno. S tem se v družbeni zavesti sistematično reproducira zastareli

medicinski model oviranosti, ki je v celotnem 20. stoletju obvladoval institucionalne prakse in ki oviranost razume kot individualno patologijo, biološko napako ali zdravstveni primanjkljaj posameznice, ki ga je treba bodisi medicinsko pozdraviti bodisi z rehabilitacijskimi postopki čim bolj približati normativnemu standardu. Posledica takšnega razumevanja je popolna medikalizacija družbenega problema, kjer ženska z oviranostjo preneha biti aktivna državljanka in subjekt pravic, ampak postane pasiven objekt medicinske oskrbe, socialne dobrodelnosti in pokroviteljstva.

Nasprotno pa koncept »ženske z oviranostmi«, ki izhaja iz teoretskih tradicij kritičnih študij hendikepa, prinaša radikalen paradigmatški premik k socialnemu modelu in modelu človekovih pravic. Ta terminološki in konceptualni zasuk jasno opozarja, da oviranost (disability) ni identična z medicinsko okvaro (impairment), temveč je neposreden produkt družbenih struktur, odnosov in okolij. Oviranost nastane šele v tistem trenutku, ko se posameznica s svojimi specifičnimi telesnimi, senzoričnimi, intelektualnimi ali duševnimi značilnostmi sreča z izključujočim, rigidnim in neprilagojenim družbenim okoljem. Če družbena skupnost zgradi stavbo s stopnicami namesto klančin ali če delodajalec zavrne zaposlitev kandidatke zaradi predsodkov o njeni produktivnosti, potem oviranost ne tiči v telesu te ženske, temveč v nepripravljenosti in diskriminatorni organizaciji družbe. Uporaba termina »ženska z oviranostmi« zato deluje kot zavestno dejanje političnega in epistemološkega upora proti redukcionističnim medicinskim oznakam, ki človeško bitje omeji samo na njegovo diagnozo. Ta izraz v ospredje postavlja žensko kot celovito osebnost, njeno subjektiviteto, agensnost in neodtujljivo človeško dostojanstvo, medtem ko oviranost razume kot eno izmed mnogih osebnih okoliščin. Ta znanstvena monografija zato povsem zavestno vzpostavlja terminološki pluralizem; preučuje namreč tako formalnopravno kategorizacijo »žensk s statusom invalida«, ki je zakonsko nujna za uveljavljanje specifičnih pravic iz socialnih sistemov in ki se odraža tudi v statističnih podatkih, kot tudi širši emancipacijski koncept »žensk z oviranostmi«, s čimer odpira prostor za inkluzivno obravnavo vseh tistih posameznic, ki se soočajo z družbenimi ovirami ne glede na uradne administrativne odločbe.

Vsebinska in metodološka zasnova monografije se iz teh teoretskih premis sistematično in koherentno razvija čez osem prepletenih poglavij, ki skupaj tvorijo zaokroženo znanstveno celoto, ki poteka

od teoretičnih konceptualizacij in političnih analiz do natančnih pravnih ekskurzov ter obsežnih empiričnih raziskav.

Uvodu sledi drugo poglavje z naslovom »**Diskriminacija in nasilje nad ženskami z oviranostjo – izziv definicij in ocen razsežnosti diskriminacije in nasilja**«. Avtorice Petra Videmšek, Mojca Suhovršnik in Liljana Rihter predstavijo izčrpen in kritičen pregled relevantne domače in tuje znanstvene literature. Poglavje se poglubi v epistemološke izzive definiranja nasilja v specifičnem kontekstu oviranosti, kjer so meje med legitimnim skrbstvenim odnosom, institucionalnim nadzorom in skritim nasiljem pogosto namerno ali nenamerno zabrisane. Avtorice znanstveno utemeljijo, da je nujna dosledna aplikacija intersekcionalnega pristopa, ki edini omogoča razumevanje specifičnih, sistemsko pogojenih tveganj, s katerimi se soočajo ženske, katerih odvisnost od storilcev nasilja je potencirana zaradi njihove telesne ali duševne oviranosti.

Tretje poglavje, ki ga je pripravila Petra Podobnik, nosi naslov »**Oblastna konstrukcija ranljivosti žensk: (ne)vidnost žensk z oviranostmi v EU in nacionalnih političnih strategijah**«. Avtorica v njem ostro in natančno kritično analizira obstoječe mednarodne ter nacionalne politične strategije, pri čemer zaznava globok strukturni razkorak med deklarativno politično zavezanostjo k enakosti spolov in dejansko implementacijo teh politik v praksi. Ugotavlja, da se intersekcionalnost v javnopolitičnih dokumentih prepogosto uporablja samo kot retorično »orodje« in birokratska fraza, ki pa zaradi pogoste rigidnosti političnih institucij obenem ne uspe transformirati realnih družbenih razmerij moči, kar ženskam z oviranostmi v vsakdanjem življenju ne omogoča realizacije »resnične« družbene enakosti in varnosti.

V četrtem poglavju »**Normativni ideal in družbena realnost: Pravno varstvo invalidnih žensk pred intersekcijsko diskriminacijo in nasiljem v Republiki Sloveniji**« avtorja Valentina Franca in Bruno Nikolić predstavita pravne izzive obravnavane tematike na podlagi poglobljene in sistematične pravne analize mednarodnih konvencij, s poudarkom na Konvenciji OZN o pravicah invalidov, ter slovenskega pozitivnopravnega normativnega okvira. Posebno pozornost namenjata identifikaciji sistemskih vrzeli in primanjkljajev v implementaciji zakonodaje, pri čemer eksplicitno izpostavljata pomanjkanje razumevanja večplastne diskriminacije na podlagi več osebnih okoliščin, ki v sodnih postopkih še ni povsem razumljena.

Ugotavljata, da pravna ureditev, ki ne predvideva konkretnih razumnih prilagoditev za ženske z oviranostmi, v praksi deluje kot dodaten vir diskriminacije, saj jim onemogoča enakopraven dostop do sodnega varstva in pravnih sredstev.

Peto poglavje, »**Prikaz položaja žensk s statusom invalida in žensk z oviranostmi na trgu dela: pregled teoretičnih dognanj in empiričnih študij**«, katerega avtorici sta Polona Domadenik Muren in Tjaša Redek, je posvečeno kompleksni ekonomski analizi za posledljivosti te ranljive skupine. Poglavje predstavi ekonomsko logiko sodobnega kapitalističnega trga dela, ki ljudi z oviranostmi marginalizira na podlagi predpostavk o njihovi domnevno nižji produktivnosti in višjih stroških dela. Avtorici na tej podlagi teoretsko razvijeta in utemeljita koncept trojne prikrajšanosti, kjer se poleg splošne spolne diskriminacije in neposrednih učinkov oviranosti pojavi še strukturna prikrajšanost pri dostopu do kakovostne izobrazbe, informacijskih virov in profesionalnih družbenih omrežij.

Šesto poglavje, ki sta ga prav tako pripravili Tjaša Redek in Polona Domadenik Muren, predstavlja »**Položaj invalidov na trgu dela v Sloveniji, s poudarkom na ženskah**«. V tem delu avtorici z uporabo rigoroznih kvantitativnih metodoloških postopkov in analize obsežnih registrskih podatkov Statističnega urada Republike Slovenije podata natančen statistični prerez in strukturo položaja žensk s statusom invalida v slovenskem delovnem okolju. Kvantitativna analiza empirično razkriva skrb zbujajoče vzorce segmentacije trga dela, izrazite plačne vrzeli med spoloma znotraj populacije ljudi z oviranostmi ter nizko stopnjo stabilnosti zaposlitev, kar je nujna empirična osnova za razumevanje sistemske ekonomske neenakosti v državi.

Sedmo poglavje »**Diskriminacija in nasilje skozi perspektivo žensk z oviranostmi**« avtoric Liljane Rihter, Mojce Suhovršnik, Valentine Franca, Polone Domadenik Muren in Petre Videmšek ter osmo poglavje »**Diskriminacija in nasilje nad ženskami z oviranostmi s perspektive strokovnih delavcev in delavk ter drugih deležnikov na področju socialnega varstva in trga dela**« avtoric Mojce Suhovršnik, Petre Videmšek, Valentine Franca, Polone Domadenik Muren in Liljane Rihter sta namenjeni predstavitvi pridobljenih kvalitativnih podatkov. Na podlagi poglobljenih, polstrukturiranih intervjujev z ženskami in fokusnih skupin s poznavalci njihovega položaja tako v zasebnem življenju kot na trgu dela sta v teh dveh

empiričnih sklopih sistematično predstavljena doživljanja diskriminacije in dinamika preživetega nasilja v specifičnih družbenih kontekstih. Poglavji ponujata odgovore, kako ženske z oviranostmi doživljajo svoj položaj v družbi in na trgu dela, s kakšnimi ovirami se soočajo, kako jih premagujejo, kako opredeljujejo nasilje in diskriminacijo ter kakšne so možnosti nadaljnjega oblikovanja ukrepov ter politik.

Znanstveno monografijo zaokrožuje poglavje »**Sklepne misli in priporočila**« urednic, v katerem so sistematično sintetizirana ključna spoznanja, teoretske ugotovitve in empirični izsledki iz vseh predhodnih poglavij. Avtorji na podlagi te sinteze oblikujejo zelo jasna, konkretna in aplikativna priporočila za radikalno preoblikovanje javnih politik, ki ne smejo več temeljiti samo na tehničnem odpravljanju arhitekturnih ovir, temveč morajo zahtevati korenito spremembo družbenih odnosov, institucionalnih praks in ekonomskih struktur moči. Ta knjiga tako ni le teoretični prispevek, temveč se uveljavlja kot izrazito družbeno kritično delo, ki odločno poziva k nujnim, korenitim in takojšnjim sistemskim spremembam v slovenski družbi v smeri večje varnosti, enakosti in socialne pravičnosti.

V Ljubljani, 1. 8. 2026

Literatura in viri

Crenshaw, K. (1989). *Demarginalizing the Intersection of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine, Feminist Theory and Antiracist Politics*. U. Chicago: Legal F.

Diskriminacija in nasilje nad ženskami z oviranostmi – izziv definicij in ocen razsežnosti diskriminacije in nasilja

Petra VIDEMŠEK, Mojca SUHOVRŠNIK, Liljana RIHTER

1 Uvod

Raziskovanje razsežnosti diskriminacije in nasilja nad ženskami z oviranostmi predstavljata precejšen izziv, ki je najprej povezan z različnimi definicijami in iz tega izhajajočimi različnimi ocenami razsežnosti. Dodatno je izziv povezan še s presečnostjo/intersektionalnostjo tem (diskriminacija, nasilje, spol, oviranost). Razumevanje teh pojavov zahteva celovit pristop, ki vključuje pravne, socialne, ekonomske, politološke in kulturne vidike. Na podlagi pregleda literature v tem poglavju predstavimo osnovne koncepte, definicije in najnovejša spoznanja, ki zadevajo opredelitev diskriminacije in nasilja na sploh, in posebej s poudarkom na morebitnih posebnostih pri ženskah z oviranostmi. Pri tem smo pozorni na ugotovitve do sedaj izvedenih raziskav v Sloveniji in tujini, še posebej s poudarkom na ovirah in primerih dobrih praks na področju zaposlovanja žensk z oviranostmi. Ker je raziskovanje diskriminacije in nasilja prepleteno in kompleksno, kot okvir razumevanja upoštevamo intersektionalni pristop (pristop presečnosti). Ženske z oviranostmi se namreč pogosto soočajo hkrati z diskriminacijo zaradi spola in zaradi oviranosti, kar jih postavlja v slabši položaj na trgu dela in v večjo odvisnost od

drugih, ter lahko vpliva na večjo izpostavljenost nasilju v zasebnem in poklicnem okolju.

Na podlagi pregleda literature trdimo, da diskriminacija in nasilje nad ženskami z oviranostmi predstavljata eno od najbolj spregledanih, a hkrati najbolj kompleksnih oblik družbene neenakosti, ki jo je treba raziskovati in nanjo opozarjati. Pri tem ni nepomembno, kako to naredimo. Pomen jezika pri opredelitvi pojmov, kot sta diskriminacija in nasilje nad ženskami z oviranostmi, je zelo velik, ker jezik ne samo opisuje realnost, ampak jo tudi soustvarja (Lüssi, 1991, Rutar, 1993). Način, kako poimenujemo ljudi in pojave, namreč vpliva na razumevanje, odnos družbe in tudi na oblikovanje zakonodaje ter politik. Jezik lahko vpliva na samo vidnost in prepoznavnost določenega pojava (na primer prepoznavanje interseksionalnosti), prispeva k razbijanju stereotipov ter hkrati daje moč in potrditev, da pojav obstaja in da ne ostane neviden. Pri poimenovanjih ključnih tem (oviranost, diskriminacija, nasilje) izhajamo iz koncepta hendikepa (Zaviršek, 2014), ki pomeni paradigmatški premik od medicinskega pogleda, ki problem vidi v »okvari«, ki jo je treba »popraviti«, do socialnega, ki opozarja, da so različne oviranosti sicer prisotne v življenju ljudi, a se dejansko šele v stiku z okoljem, ki je izključujoče, pokažejo v večji meri. Predstavimo pa tudi model, ki temelji na človekovih pravicah (Lawson in Beckett, 2021) in predstavlja osnovo za natančnejše opredelitve politik na tem področju. Čeprav koncept hendikepa zajame širšo populacijo od tistih oseb, ki imajo po različni zakonodaji v Sloveniji status invalida, ga posebej omenjamo tudi zato, ker temelji na bolj vključujočih praksah in ponuja alternativne razmisleke, kako ljudem, ki imajo ali pa nimajo formalnega statusa invalida, omogočiti dostojno življenje na vseh področjih javnega in zasebnega delovanja.

Literaturo s področja oviranosti, diskriminacije in nasilja, ki je predstavljala ključne vire za pripravo tega poglavja, smo izbrali na naslednji način. Znanstveno in strokovno literaturo ter zakonodajo smo iskali s pomočjo Google Scholar z uporabo več različnih kombinacij ključnih besed (diskriminacija, nasilje, ženske, ženske z oviranostjo, invalidnost, zaposlitev). Nato je bil opravljen narativni pregled z uporabo iskanja po najbolj uporabljanih zbirkah podatkov za področje socialnega dela, vključno z indeksom uporabnih družbenih ved in povzetki (ASSIA, JSTOR in SCOPUS). Zaradi velikega števila zadetkov smo izbor omejili na zadnjih 20 let. Iskali smo predvsem tiste prispevke, ki so omenjali razsežnost pojavov in primere dobrih praks,

medtem ko smo za razvoj in razlago konceptov uporabili tudi starejšo literaturo. Po izboru smo pregledali 30 virov ter 10 zakonskih predpisov (EU in slovensko zakonodajo), s pomočjo katerih smo utemeljili svoje delovne definicije obravnavanih tem; podrobnejša pravna analiza pa je vključena v četrtem poglavju te monografije. Iskali smo konkretne odgovore o tem, kaj sta diskriminacija in nasilje, kako se kažeta in prepoznavata v vsakdanjem življenju in delu, kako so v literaturi predstavljene ženske z oviranostmi. Na področju nasilja smo se osredotočili na najnovejše tuje in domače članke s področja nasilja nad ženskami in iskali vidike, ki pomenijo intersekcijo z oviranostmi in diskriminacijo. V tem poglavju tako najprej spomnimo na uporabo različne terminologije na področju, ki ga preučujemo, in na pomen uporabe občutljivega jezika, ki ljudem, ki se soočajo z raznimi oviranostmi, da moč in tako omogoči vključevanje v vsakdanjem življenju in širše v družbi. Nato opredelimo, kako v tem delu na podlagi pregleda definicij razumemo diskriminacijo in nasilje in predstavimo koncept presečnosti, ki nam omogoča uokviriti razne dejavnike in situacije, s katerimi se srečujejo ženske z oviranostmi. Predstavimo izzive merjenja razsežnosti diskriminacije in nasilja ter ob koncu izpostavimo še nekaj dobrih praks in ovir na področju preprečevanja nasilja in diskriminacije.

2 Jezik kot oblikovalec pomenov: konceptualna izhodišča

Na področju socialnega dela že desetletja opozarjamo na ustrezno uporabo terminologije in na potrebne spremembe v poimenovanjih v zakonodaji, ki so stigmatizirajoča (Zaviršek, 2014). Izraz »invalid« se v Slovarju slovenskega knjižnega jezika (Fran, invalid, b. d.) povezuje z nesposobnostjo, nezmožnostjo za delo. V slovenski pravni ureditvi se za ljudi z različnimi oviranostmi (gibalne, senzorne, intelektualne oviranosti, težave v duševnem zdravju, kronične bolezni) uporablja izraz invalid oziroma invalidna oseba, medtem ko tuji dokumenti na tem področju uporabljajo izraze »disability«, »handicap« (torej oviranost in hendikep) (Zaviršek, 2014). Predvsem študije hendikepa na področju socialnega dela, ki so vključevale ljudi z izkušnjo oviranosti, so pripomogle k temu, da so se začeli uporabljati bolj vključujoči izrazi in prakse vključevanja ter tudi večja politična udeležba ljudi z oviranostmi. Na ta način se je več pozornosti začelo posvečati odpravi

diskriminacije in nasilja nad ljudmi z oviranostmi. Owens (2015) je opozoril na diskriminacijo in marginalizacijo ljudi z oviranostmi na način povezovanja zahtev po državljskih pravicah in političnega aktivizma, pri čemer so ljudje z oviranostmi sami zahtevali, da se jim zagotovita ustrezno mesto v družbi in dostojno življenje. Barnes (2019) izpostavlja, da se je prej na oviranost v zahodni kulturi gledalo skoraj izključno kot na zdravstveni problem posameznika ali osebno tragedijo. Nato pa je socialni model oviranosti preoblikoval oviranost kot rezultat biološke pomanjkljivosti v razumevanje oviranosti kot družbeno konstruirane, kar je imelo za posledico, da so ljudje z oviranostmi postali vidni kot zatirane skupine. Na ta način so postale v družbi razvidne ovire, ki so izključevale in omejevale ljudi z oviranostmi, da bi dobili vse ugodnosti, ki pripadajo državljanu. Socialni model oviranosti je omogočil osnovo za nasprotovanje obstoječim izjavam v smislu, da je biologija usoda, da so pripisane vloge ljudi z oviranostmi že po naravi podrejene, da je zanje smiselno segregirano izobraževanje ipd. Omogočil je, da so ljudje z oviranostmi zavrnilli oznake, kot so invalid, hendikepiran, nezmožen, in postali skupina ljudi z oviranostmi, ki je zatirana. Beckett in Campbell (2015) navajata, da je socialni model postal nov »režim resnice«, ki je nasprotoval obstoječim režimom resnice, ki so jih oblikovali medicina, psihologija, kapitalizem in sistem izobraževanja. Vzpostavil je konkretno politično strategijo, ki jo lahko prevzamejo določene vladajoče strukture. Lawson in Beckett (2021) sta socialni model oviranosti primerjala z modelom človekovih pravic (*human rights model*). Oba modela sta podlaga za Konvencijo Združenih narodov o pravicah invalidov (Organizacija združenih narodov, 2006). Ključne razlike med njima pa so v tem, da se socialni model osredotoča na ljudi, ki imajo določeno zdravstveno ali telesno stanje, in opisuje predvsem položaj ljudi z oviranostmi, medtem ko se model človekovih pravic nanaša na pravice vseh ljudi, in ker povzema konvencijo, ponuja tudi bolj natančne usmeritve za politike na tem področju. Lawson in Beckett (2021) opozarjata, da se tudi znotraj socialnega modela zahteva poglobljeno raziskovanje, kako ljudje z oviranostmi doživljajo in razumejo svoj položaj v družbi v povezavi z različnimi značilnostmi. Hkrati pa opozarjata, da lahko množice modelov, ki se med sabo bolj ali manj razlikujejo (tako po namenu kot po temi, s katero se ukvarjajo), vnašajo dodatno zmedo. Zato je nujno, da je jasno razvidno, iz kakšnega modela oviranosti izhajamo. Socialni model označita kot deskriptivni in hevristični, saj

opisuje oviranost kot proces in obliko družbenega zatiranja in zagotavlja preprost mehanizem za prepoznavo dejavnikov, ki ovirajo ljudi in ki so zunaj posameznika ter jih je mogoče uporabiti kot izhodišča kampanj za družbene spremembe. Ne gre pa v tem primeru za teorijo, saj imajo teorije vloge razlage (npr. zakaj nastajajo ali obstajajo ovire). Model človekovih pravic avtorja označita kot predpisujoči model politik na področju oviranosti, pri čemer v središču ni koncept ali ideja oviranosti. Oviranosti ne razumeta kot zanikanja človekovih pravic samih po sebi, ampak zanju preneha biti socialna kategorija, ki temelji na oviranosti, in postane metakategorija, uporabna za vse, ki se soočajo z zatiranjem človekovih pravic ne glede na izkušnjo oviranosti. Model človekovih pravic samo zagotavlja smernice glede odzivov politik oviranosti – zato je bolj model politik oviranosti in ne oviranosti same. Oviranost v tem poglavju razumemo na način, da najprej izhajamo iz socialnega modela oviranosti, pri čemer nas zanima odnos med človekom z oviranostjo in njegovim socialnim in fizičnim okoljem. To dopolnjujemo z vidiki, ki izhajajo iz modela človekovih pravic. Pri tem se osredotočamo na sposobnosti in zmožnosti posameznika, da se lahko v čim večji meri vključuje v družbo. Izhajamo iz koncepta pluralnosti, ki ga po Arendt (2003) povzema Owens (2015) in ga pojmuje kot enakost in kot razlikovanje v tem, da smo vsi ločeni posamezniki, ki pa smo enaki v tem, da se vsi razlikujemo eden od drugega. To posledično omogoča elaboracijo kompleksnosti, protislovij in skupnih vidikov izkušenj ljudi z oviranostmi, namesto da bi jih vključili v eno kolektivno razumevanje, ki izključuje vidike izkušnje vsakega človeka. Da dobimo vpogled v izkušnje in možne vidike odnosov med človekom in okoljem, izhajamo iz koncepta vsakdanjega življenja ljudi (žensk z oviranostmi). Pozorni smo na tiste vidike, ki predstavljajo oviro (dejavnike tveganja), in tiste, ki lahko človeka čim bolj podprejo (varovalne dejavnike), kar je tudi v skladu z modelom procesa ustvarjanja oviranosti (Fougeyrollas idr., 2019).

3 Opredelevitev diskriminacije in nasilja

Pregled različnih dokumentov in literature pokaže, da je težko poiškati enotno definicijo tako diskriminacije kot nasilja.

Na različnost definicij diskriminacije opozarja že Vandenhoele (2005, str. 33). Sicer definicije večinoma diskriminacijo opredeljujejo na podlagi spola, etničnosti, starosti, invalidnosti in drugih osebnih

okolščin. Razvidno je, da je diskriminacija pojem, ki se veže tako na pravno kot dejansko diskriminacijo in je v neposredni povezavi z neenakostjo, s kršitvami človekovih pravic. Pravni sistemi razlikujejo več vrst diskriminacij: neposredno in posredno, različno obravnavanje in različen vpliv, namerno in institucionalno, individualno in strukturno. Skozi konceptualno izhodišče modelov oviranosti pa je najbolj relevantno vprašanje to, kdo jo opredeljuje.

Mednarodni dokumenti o človekovih pravicah eksplicitno diskriminacije sploh ne opredeljujejo. Izpostavljajo le sezname okoliščin, na podlagi katerih je treba diskriminacijo prepovedati. Na podlagi teh dokumentov prepoveduje diskriminacijo tudi velika večina svetovnih držav v svojih ustavnih ali zakonskih določbah (Osin in Porat, 2005). Večina filozofskih, pravnih in političnih razprav o diskriminaciji prav tako temelji na predpostavki, da je diskriminacija moralno nesprejemljiva in bi jo bilo treba zakonsko prepovedati. Kljub temu še vedno ostajajo številna vprašanja o tem, kaj je diskriminacija in kakšne so njene razsežnosti, zlasti ker se družba spreminja in diskriminacija dobiva nove oblike.

Evropski inštitut za enakost spolov (European Institute for Gender Equality, b. d. a) navaja, da diskriminacija izhaja tako iz dejanj, ki imajo za posledico, da se ženskam odreče uveljavljanje določene pravice (na političnem, ekonomskem, socialnem, kulturnem in državljanskem ali katerem koli drugem področju) zaradi neprižnavanja njihovega predhodnega slabšega položaja zaradi spola in neenakopravnosti, s katero se soočajo (nenamerna ali posredna diskriminacija), kot tudi iz opustitve dejanj, ker se ne sprejmejo in ne izvajajo nacionalne politike, ker se ne sprejmejo in ne izvršujejo potrebni zakonodajni ukrepi za zagotovitev polnega uresničevanja pravic žensk, namenjeni doseganju enakosti spolov. Diskriminacija nad ženskami z oviranostmi pa pomeni vsako neenako, nepravilno ali izključujoče ravnanje, izključevanje (ali omejevanje), ki temelji na osebnih okoliščinah (npr. spol, hendikep) in ima za posledico onemogočanje uresničevanja pravic.

Po pregledu literature podobno raznovrstnost definicij ugotavljamo tudi za temo nasilja, saj je na eni strani pomembno odvisna od družbenih, kulturnih in zgodovinskih dejavnikov, po drugi pa od družbenih norm, ki oblikujejo posamezno okolje (Podreka, 2017).

Oblike nasilja (fizično, psihično, spolno itd.) se v vsakdanjem življenju praviloma tesno prepletajo (Rapilane Obrán, 2018; Sedmak

in Kralj, 2006), ljudje pa jih lahko doživljajo v zasebnem in profesionalnem življenju. Nasilje sicer lahko definiramo širše ali ožje; pri širšem definiranju nasilja zajemamo njegove različne vidike, pri čemer se ne omejimo samo na izvršena fizična dejanja (kot je značilno za ožje definicije), ampak tudi na verbalne in neverbalne oblike nasilja (npr. grožnje, ustrahovanje, vpitje in zmerjanje, nadzorovanje gibanja itd.). Lahko govorimo tudi o posrednih ali neposrednih praksah, ki na kakršenkoli način negativno vplivajo na življenja posameznikov ter so v nasprotju z njihovimi interesi (Podreka, 2017). Cilj kakršnekoli oblike povzročanja nasilja je pridobiti, povečati ali dokazovati svojo moč nad žrtvijo (Plaz, 2014, str. 76).

Svetovna zdravstvena organizacija je v najnovejši strategiji preprečevanja nasilja 2022–2026 (WHO, 2022) definirala nasilje kot namerno uporabo fizične sile ali moči, zagrožene ali dejanske, proti sebi, drugi osebi, skupini ali skupnosti, ki ima za posledico, ali obstaja velika verjetnost, da bo imela za posledico poškodbo, psihično škodo, slab razvoj, prikrajšanje ali smrt. Istanbulska konvencija (2011) pa kot ključni dokument, ki celostno obravnava nasilje nad ženskami in vzpostavlja pravni okvir zaščite, v 3. členu nasilje opredeli kot kršitev človekovih pravic in obliko diskriminacije ter kot vsako spolno pogojeno nasilje, ki povzroči ali lahko povzroči fizično, spolno, psihično ali ekonomsko škodo, ne glede na to, ali se zgodi v javnem ali zasebnem življenju.

4 Koncept presečnosti kot temelj za razumevanje diskriminacije in nasilja nad ženskami z oviranostmi

Kuhar in Pajnik (2022) presečnost poimenujeta kot intersekcionalnost – koncept, ki ga je v prostor teoretske analize vnesla Crenshaw (1989), v zadnjih letih pa se je razširil kot pomembno orodje analize in razumevanja strukturne diskriminacije. Nanaša se na istočasno izkušnjo kategoričnih in hierarhičnih klasifikacij, kot so rasa, razred, spol, spolna usmerjenost, narodnost in mnoge druge. Nanaša se tudi na dejstvo, da so oblike zatiranja, ki so pogosto razumljene kot ločene (na primer rasizem, diskriminacija na podlagi razredne pripadnosti, seksizem in ksenofobija), v resnici vzajemno soodvisne in že po naravi presečne – skupaj sestavljajo enoten sistem zatiranja. Temu

primerno so privilegiji, ki jih uživamo, in diskriminacija ter nasilje, s katerima se soočamo, produkt naše edinstvene pozicioniranosti v družbi, ki jo določajo ti družbeni klasifikatorji.

Presečnost je v mednarodnih dokumentih opredeljena kot med-sektorsko načelo, ki ga je treba upoštevati pri izvajanju EU-strategije za enakost spolov, pri čemer v skladu z opredelitvijo Evropskega inštituta za enakost spolov (European Institute for Gender Equality, b. d. a) pomeni analitično orodje za preučevanje, razumevanje in odzivanje na načine, kako se spol prepleta z drugimi osebnimi okoliščinami in kako ti preseki prispevajo k edinstvenim izkušnjam diskriminacije.

V kontekstu večplastnosti diskriminacije so za razumevanje presečnosti pomembne študije spola, ki so pomemben teoretični in metodološki okvir tudi za raziskovanje nasilja nad ženskami. S poudarkom na družbeni moči in normah omogočajo globlje razumevanje strukturnih dejavnikov, ki prispevajo k nasilju. Ko govorimo o družbeni strukturi, graditvi socialnega ter o razmerjih moči v posameznih poljih družbenega delovanja, ne moremo mimo spola, saj je eden najpomembnejših strukturirajočih in strukturnih elementov družbenega (Risman, 2004) in ena najbolj konsistentnih ter zgodovinsko najvztrajnejših in najtrdnjših struktur (Bourdieu, 2010; Antić Gaber, 2015, str. 9), ki se pogosto dojema kot nekaj »naravnega«. S pomočjo koncepta presečnosti lahko torej pojasnimo tudi, zakaj so nekateri ljudje bolj izpostavljeni različnim oblikam nasilja kot drugi. Hrženjak in Jalušič (2011, str. 33) opozarjata, da se lahko spolna neenakost zmanjša, poveča ali spremeni značaj v interakciji z drugimi (bolj ali manj) zapletenimi povezavami in dejavniki. To pomeni, da so nekatere ženske bolj, nekatere manj diskriminirane zaradi svojega položaja; denimo ženske višjega razreda so lahko manj diskriminirane in obratno, socialno slabše stoječe ženske, ki so dodatno še rasizirane ali etnizirane, so lahko dvojno ali celo trojno diskriminirane – kot ženske, kot socialno deprivilegirane in narodnostno/rasno diskriminirane posameznice. Treba je vendarle poudariti, da družbena skupina žensk ni homogena, in kot pišeta Sedmak in Kralj (2013), vse ženske niso enako ranljive, čeprav nasilje ne pozna etničnih, kulturnih in socialnih meja. So pa ženske, ki so diskriminirane na več področjih ali v več osebnih okoliščinah hkrati, tudi bolj ranljive za različne oblike nasilja ter zlorab, hkrati pa tudi težje poiščejo in pridobijo pomoč. Večplastne oblike diskriminacije in nasilja se

med seboj prekrivajo in pogojujejo ter ustvarjajo sistem sočasnega in večkratnega zatiranja ter tako pomembno vplivajo na položaj človeka v družbi. Ta se tako ne oblikuje samo na osnovi spolne dimenzije, temveč na osnovi različnih življenjskih situacij in procesov, ki pomembno zaznamujejo njegovo oziroma njeno pozicijo moči ali ranljivosti (Podreka, 2018, str. 44).

Za širše razumevanje diskriminacije žensk z oviranostmi so poleg študijev spola pomembne tudi študije hendikepa. Študije hendikepa analizirajo različne diskriminacije, ki jih je treba ustrezno umestiti v zgodovinski in socialni kontekst. Med najpogostejšimi lahko izpostavimo diskriminacijo na področju izobraževanja, ekonomsko diskriminacijo, bivanjsko diskriminacijo ter socialno, simbolno in formalnopravno diskriminacijo (Zaviršek, 2014). Avtorji, ki se ukvarjajo z raziskovanjem položaja ljudi z oviranostmi v družbi nasploš (Russel, 2002, Parker Harris idr., 2014, Goodley, 2013, Barnes, 2019), kot ključno za zagotavljanje pravičnosti izpostavljajo prav pravico do dela in njeno urejenost v antidiskriminatorni zakonodaji. Se pa kljub taki zakonodaji težave, kot so stigma, diskriminacija v postopkih zaposlovanja in druge oblike diskriminacije ljudi z oviranostmi na delu, še vedno pojavljajo (Parker Harris idr., 2014).

Pri ženskah z oviranostmi se diskriminacija tako ne pojavlja le na eni ravni, temveč kot preplet več dejavnikov, ki skupaj ustvarjajo še težji položaj tako v zasebnem življenju kot na trgu dela. Ženske so že same po sebi pogosto v slabšem položaju glede zaposlovanja, plač in napredovanja. Ko pa k temu dodamo oviranost, se položaj še poslabša, saj se pogosto soočajo z dodatnimi strukturnimi ovirami, kot so neprilagojena delovna mesta, pomanjkanje dostopnega prevoza in nezadostna podpora na delovnem mestu. Pogosto so tudi slabše zastopane v izobraževanju in usposabljanjih, kar dodatno omejuje njihove možnosti za zaposlitev.

Presečni vidik diskriminacije tako razkriva, da težava ni le v spolu ali oviranosti posebej, ampak v njuni kombinaciji, ki ustvarja specifične in pogosto spregledane oblike neenakosti. Zato je pomembno, da politike zaposlovanja in ukrepi za enake možnosti upoštevajo to kompleksnost ter uvajajo ciljno usmerjene rešitve, ki ženskam z oviranostmi omogočajo enakovredno vključevanje na trg dela in neodvisno življenje. Ukrepe na področju zaposlovanja, ki so ljudem z oviranostmi na voljo pri nas, ureja zakonodaja, ki je na deklarativni ravni opredeljena kot antidiskriminatorna.

5 Razsežnost diskriminacije in nasilja nad ženskami z oviranostmi

Razsežnost diskriminacije je težko opredeliti že zaradi narave raziskovanja. Če želimo meriti prikrajšanost, ki jo povzroči diskriminacija, jo moramo določiti glede na ustrezno primerjalno družbeno skupino. Ta bistvena referenca na primerjalno skupino pojasnjuje, zakaj so dolžnosti nediskriminacije »dolžnosti ravnanja z ljudmi na določene načine, opredeljene glede na način, kako se ravna z drugimi« (Gardner, 1998, str. 355). Pri tem je pomembno, da je ustrezna primerjalna skupina del iste družbe kot prikrajšana skupina. Ustreden primerjalni razred je določen z normativnimi načeli. Pri primerjavi ne ugotavljamo, kako dobro ali slabo je oseba (ali skupina) obravnavana na neki absolutni lestvici, temveč relativno, kako dobro je obravnavana v primerjavi z drugimi. Relativno slabši položaj nujno vključuje neenakost glede na osebe v primerjalnem razredu. V skladu s tem protidiskriminacijske norme prepovedujejo določene vrste neenakosti med osebami v ustreznih primerjalnih razredih (Shin, 2009).

Še posebej v literaturi je malo informacij, ko želimo oceniti razsežnosti diskriminacije za zelo specifično skupino (v našem primeru za ženske z oviranostmi na področju dela in zaposlovanja). Večina raziskav na tem področju je namreč osredotočena na stališča o diskriminaciji in ne meri razsežnosti. Sicer pa so za Slovenijo v povezavi z diskriminacijo ljudi z oviranostmi na voljo poročila o Akcijskem programu za invalide, a podatkov, ločenih po spolu, skoraj ni. Poročila za zadnji dve razpoložljivi leti (2022 in 2023; Republika Slovenija, gov.si, b. d. a in b. d. b) sicer omenjajo diskriminacijo, a večinoma bolj v povezavi z navedbo ciljev ali ukrepi, ki se izvajajo. V precej manjši meri pa je navedeno, kako se ti cilji dosegaajo. Na voljo je tudi obsežen pregled poročil Zagovornika načela enakosti (2022, 2023a, 2023b, 2024, 2025).

Evropski inštitut za enakost spolov (European Institute for Gender Equality (b. d. a) navaja, da je med celotnim ženskim prebivalstvom v EU 16 % žensk in deklic z oviranostmi. Te so od petkrat do desetkrat pogostejše diskriminirane kot ženske brez teh okoliščin. Rihter (2016) pa ugotavlja, da v Sloveniji nimamo podatkovnih baz, ki bi sistematično spremljale učinke ukrepov na področju varstva pred diskriminacijo specifično žensk z oviranostmi.

Z vidika zaposlovanja in udeležbe na trgu dela so ljudje z oviranostmi podzaposlena skupina delavcev (Colella in Bruyère, 2011). Je pa zanimiv pojav, da visoka brezposelnost med ljudmi z oviranostmi obstaja sočasno s pomanjkanjem kadra v različnih sektorjih na trgu dela, zlasti v številnih evropskih državah zaradi demografskih sprememb in upokojitve generacije babyboom (OECD, 2010). Poleg tega se večina industrializiranih držav sooča s starajočimi se delavci, zaradi česar je pojavnost oviranosti zaradi kroničnih bolezni med delavci bolj izrazita in se bo še večala (Truxillo in Fraccaroli, 2013). Zaradi pričakovanega zmanjševanja delovno sposobnega prebivalstva, zlasti v evropskih državah, so ljudje z oviranostmi vse bolj prepoznani kot dragoceni na trgu dela v zasebnem in javnem sektorju. S sprejetjem Konvencije Združenih narodov o pravicah invalidov (Organizacija združenih narodov, 2006) pa je na voljo mednarodna kontekstualna podpora za zasledovanje interesov ljudi z oviranostmi. Zaposlitev je za ljudi z oviranostjo ena od priložnosti za zmanjšanje socialne izolacije in pomembno orodje za zmanjšanje revščine (Schur, 2002) ter učinkov na krepitev zdravja (Saunders in Nedelec, 2014). Vendar zaposlitev ni koristna sama po sebi. Zlasti kadar na delovnem mestu primanjkuje naravne podpore in zahteve dela ne ustrezajo delavčevim zmožnostim (Williams idr., 2016), je delo lahko tudi vzrok za slabo duševno zdravje. V zadnjem času so se zahteve za delo na delovnih mestih povečale in spremenile, pri tem pa lahko zaposleni z oviranostmi ob pomanjkanju podpore še težje kompetentno opravljajo delo (Zijlstra idr., 2017).

Zaviršek (2018) omenja, da ko se je v Sloveniji zmanjševala brezposelnost nasploh, se je povečevala med ljudmi z oviranostmi. Sicer navaja, da imamo v Sloveniji nezanesljivo statistiko na tem področju in nejasne parametre, o čem govorimo, ko govorimo o zaposlovanju žensk z oviranostmi. Delovna mesta za ljudi z oviranostmi so pogosto začasna in podprta z denarjem Evropske unije; povečuje se zaposlovanje na segregiranih delovnih mestih namesto v običajnih okoljih. Ob tem pa zaposlitev še ne pomeni nujno, da ženska zasluži za mesečno preživetje. Nekateri med delovna mesta štejejo celo varstveno-delovne centre, kjer večina ljudi dobiva »nagrade« v nizkih zneskih. Zaviršek (2018) navaja, da je zanesljivejša statistika Evropske unije, kjer je posredno mogoče ugotoviti razlike med ženskami in moškimi. Ženske z oviranostmi so brez dvoma pod večjim tveganjem revščine in socialne izključenosti kot moški.

Tveganje za revščino in socialno izključenost je bilo v Sloveniji pred epidemijo covida-19 za ljudi z oviranostmi 24,7 %, za ljudi brez oviranosti pa 17,1 %. Med moškimi z oviranostmi je bilo pred epidemijo covida-19 tveganje za revščino in socialno izključenost 22,2 %, med ženskami pa 26,4 %. Oboje je bilo veliko višje kot med neoviranimi ljudmi, kjer je bilo tveganje za revščino in socialno izključenost med ženskami brez oviranosti 17,9 %, za moške pa 15,6 %. Zadnji podatki za EU (Eurostat, b. d.) pa kažejo, da je bilo v letu 2024 kar 28,8 % ljudi z oviranostjo pod pragom tveganja revščine ali socialne izključenosti, v primerjavi s 17,9 % ljudi brez oviranosti; za Slovenijo je ta podatek bil 24,4 % za ljudi z oviranostmi in 12,3 % za ljudi brez oviranosti. Je pa tveganje revščine med zaposlenimi ljudmi z oviranostmi v Sloveniji celo nekoliko nižje kot med zaposlenimi ljudmi brez oviranosti.

Precej skopi so tudi podatki na področju razširjenosti nasilja nad ženskami z oviranostmi. V Sloveniji sistematično beleženje tovrstnih podatkov ne obstaja. Ti so na voljo samo policiji in centrom za socialno delo, saj gre za instituciji, kamor žrtve lahko prijavijo nasilje, vendar to ne pokaže realne slike razsežnosti pojava, saj velik delež nasilja ostaja neprijavljen. Na to opozarjajo tudi strokovnjaki, ki delajo v programih, ki obravnavajo nasilje nad ljudmi z oviranostmi. Izpostavljajo, da je neprijavljeno nasilje med ljudmi z oviranostmi pogosto, saj so zaradi odvisnosti od pomoči družinskih članov ter neugodnega ekonomskega položaja njihove možnosti za umik iz nasilnega okolja omejene. Poleg tega so ljudje z gibalnimi, intelektualnimi in senzornimi oviranostmi v kriznih situacijah pogosto manj zmožni pobega ali samoobrambe, kar dodatno otežuje prekinitev kroga nasilja (Žibret, 2024).

Izsledki raziskave, ki jo je opravila Zaviršek (RTV, 2020), so sicer pokazali, da je skoraj tri četrtine tistih žensk z oviranostmi, ki so odgovorile na vprašalnik, napisalo, da je v življenju doživelo diskriminacije bodisi zaradi spola bodisi zaradi ovire. Več kot polovica jih živi na podeželju in imajo fizične ovire; sledijo tiste, ki so ovirane zaradi dolgotrajnih bolezni. Tretjina je zaposlenih, 40 % je upokojenih, ostale pa niso v plačani zaposlitvi. Več kot dve tretjini je poudarilo, kako pomembna so dostopna javna prevozna sredstva in samo 11 % jih je bilo zadovoljnih z njihovo dostopnostjo. Javni prevoz je tako eno najbolj problematičnih področij za ženske z oviranostmi v Sloveniji. Podatki kažejo, da je 23 % vprašanih doživelo fizično nasilje, 40 %

čustveno nasilje, 15 % spolno nasilje; veliko je bilo zanemarjanja in kršitev pravice do zasebnosti. Avtorica je podatke primerjala z nacionalno raziskavo o nasilju nad ženskami iz leta 2010 in poudarila, da je število primerov fizičnega in čustvenega nasilja primerljivo številu primerov nasilja nad ženskami v splošni populaciji; spolnega nasilja pa je bistveno več. Pri ženskah z oviranostmi je dodatno sivo polje za nasilje tudi odvisnost od pomoči druge osebe, kar pomeni, da so redko same, saj potrebujejo asistenco in morajo zato neprestano pristajati na to, da zaradi oviranosti nimajo zasebnega prostora. Ne morejo se kar zapreti v sobo in početi stvari, ki si jih zaželi. Najpogostejši prostor, kjer ženske doživljajo nasilje, pa je dom (RTV, 2020).

Za boljši vpogled v razširjenost diskriminacije in nasilja bi potrebovali kontinuirane znanstvene raziskave, na kar opozarja tudi WHO (2024), saj je treba za zapolnitev vrzeli v podatkih o razširjenosti nasilja in nujno vključiti ženske z oviranostmi v vse faze načrtovanja in izvajanja raziskav ter v zajemanje različnih vrst oviranosti.

6 Namesto zaključka: Ovire in dobre prakse preprečevanja diskriminacije in nasilja nad ženskami z oviranostmi

Med ključne ovire preprečevanja diskriminacije v Sloveniji sodi kljub urejeni zakonodaji, ki je predstavljena v naslednjih poglavjih, najprej širok institucionalni okvir za izvajanje politik in praks prepovedi diskriminacije in s tem pomanjkanje javnih politik in ukrepov, osredotočenih na enakost (Sancin in Kovič Dine, 2022, str. 80).

Kot ena najpomembnejših ovir, s katerimi se srečujejo ljudje z oviranostmi pri vstopu na trg dela, so bili v raziskavah v tujini identificirani odnosi in stereotipi sodelavcev in nadrejenih. Več študij, ki preučujejo odnos splošne populacije do ljudi z oviranostmi, poroča, da ljudje pogosto čutijo visoko stopnjo socialne distance do ljudi z oviranostmi (Angermeyer in Dietrich, 2006; Aromaa, idr., 2011). Negativni odnos do ljudi z oviranostmi pogosto spremlja nerazumevanje oviranosti, nezaupanje in strah sodelavcev ali vodij pred oviranostjo (Vornholt idr., 2017). Posamezniki z intelektualnimi oviranostmi so še posebej ranljivi za takšno nezaupanje in spadajo v eno najbolj stigmatiziranih skupin, ker je njihova oviranost nevidna, njihovih spretnosti in ovir pa ni mogoče takoj ugotoviti (Bos idr., 2009).

To lahko povzroči več (negativnih) posledic na delovnem mestu, kot je npr. zavrnitev potrebnih prilagoditev (Toth in Dewa, 2014).

Študije (Vornholt idr., 2017), izvedene z vidika delodajalcev, so poročale tako o pozitivnem kot negativnem odnosu do zaposlovanja ljudi z oviranostjo. Pozitivno je, da so delodajalci, predvsem tisti, ki imajo izkušnje z ljudmi z oviranostmi, naklonjeni njihovemu zaposlovanju (Copeland idr., 2010; Unger, 2002). Po drugi strani pa delodajalci nimajo zaupanja v raven produktivnosti in kakovosti dela ljudi z oviranostmi v smislu uspešnosti (McCary, 2005) in na splošno v njihovo zaposljivost – to je sposobnost posameznika, da se prilagodi potrebam in spremembam na trgu dela – ter se bojijo povezanih stroškov (Kaye idr., 2011). V okviru dobrih praks lahko v kontekstu ljudi z oviranostmi (pri čemer to ni specifično vezano na spol) izpostavimo, da je Zagovornik načela enakosti (2023a) oblikoval, natisnil in izdal brošuro *Recimo ne diskriminaciji ljudi z invalidnostmi*, ter pripravlja redno letno poročanje, ki omogoča vsaj splošen pregled, kje se pojavljajo težave, in priložnost, da opozori na potrebne ukrepe.

Ženske z oviranostmi imajo tudi številne težave, preden spregovorijo o nasilju, in obstaja vrsta razlogov, zakaj o nasilju ne spregovorijo nikoli. Eden od njih je dejstvo, da pogosto ne vedo, kako in komu naj povedo. Pogosto v njihovih življenjih ni nikogar, ki bi jim povedal, da je življenje brez nasilja njihova pravica, poleg tega pa njihove težave pri sporazumevanju še dodatno ščitijo povzročitelja oziroma povzročiteljico (Videmšek, 1999). Nasilje nad ženskami z oviranostmi je pogosto posledica kulturnih predstav o »normalnosti«. Povzročitelj njihovo »nenormalnost« uporabi kot opravičilo za svoje dejanje. V odnosu do njih ne veljajo prepovedi in pravila, ki veljajo med »normalnimi«. Izpostavimo lahko še eno izmed ključnih težav v Sloveniji na področju zaščite žrtev oziroma žensk z oviranostjo z izkušnjo nasilja, in sicer, da obstaja le ena varna hiša, kamor jih lahko namestijo in jim nudijo celostno pomoč (Društvo Vizija v Slovenskih Konjicah (Društvo Vizija, b. d.)). Tako varno hišo lahko predstavimo kot eno od dobrih praks. So pa nujno potrebne tudi sistemske rešitve na nacionalni ravni.

Zaradi navedenih ovir in manjšega nabora dobrih praks želimo opozoriti, da razumevanje in ocena diskriminacije ter nasilja nad ženskami z oviranostjo zahtevata celostni pristop, ki vključuje izboljšanje zbiranja podatkov, osveščanje družbe ter ustrezne ukrepe. Pregled literature in raziskovanje diskriminacije in nasilja nad ženskami

z oviranostmi razkriva kompleksnost in razširjenost teh družbenih problemov. Kljub napredku na področju zakonodaje o človekovih pravicah, zakonodaje proti diskriminaciji, programov in storitev ter ozaveščanja se ženske z oviranostmi še vedno pogosto soočajo z neenakimi možnostmi, predsodki ter različnimi oblikami nasilja – tako v zasebnem kot javnem okolju. Takšne izkušnje ne vplivajo le na njihovo kakovost življenja, temveč tudi omejujejo njihovo polno vključevanje v družbo, med drugim tudi v zaposlitev.

Delovna integracija ljudi z oviranostmi je dinamičen proces medsebojnega delovanja različnih dejavnikov, vključno z individualnimi lastnostmi (npr. kompetencami), pa tudi naravo dela, značilnostmi delovnega okolja, pa tudi razpoložljivostjo podpornih storitev in prilagoditev (Vornholt idr., 2017).

Raziskovanje je pokazalo na nujno presečen pristop pri obravnavi nasilja in diskriminacije. S tem zagotavljamo, da posameznika ne gledamo samo skozi eno perspektivo (npr. spol ali oviro), ampak upoštevamo preplet več identitet in okoliščin, ki skupaj oblikujejo njihovo izkušnjo. Na ta način presežemo poenostavljene razlage in upoštevamo kompleksnost posameznikovih izkušenj, ki omogoča prepoznavati skrite neenakosti ter razkriva, kako se različne oblike zatiranja medsebojno prepletajo in krepijo. Tako prispevamo k oblikovanju bolj pravičnih, vključujočih in učinkovitih rešitev, ki so prilagojene dejanskim potrebam ljudi. Njegov pomen se kaže tudi v tem, da daje glas tistim, ki so pogosto preslišani, ter spodbuja družbo k večji občutljivosti, razumevanju in enakosti za vse.

Pomembno je poudariti, da diskriminacija in nasilje nista le individualna problema, temveč odraz širših družbenih vzorcev, ki zahtevajo sistemske spremembe. Ključno vlogo pri tem imajo izobraževanje, ozaveščanje javnosti ter dosledno uveljavljanje pravic. Le z aktivnim sodelovanjem vseh – posameznikov, institucij in družbe kot celote – lahko ustvarimo bolj vključujoče, pravično in varno okolje.

Literatura in viri

- Angermeyer, M. C., & Dietrich, S. (2006). Public beliefs about and attitudes towards people with mental illness: a review of population studies. *Acta Psychiatr Scand.* 113(3), 163–79. doi: 10.1111/j.1600-0447.2005.00699.x. PMID: 16466402

- Antić Gaber, M. (2015). Strukturiranje slovenske družbe in spol kot strukturirana in strukturirajoča struktura. V M. G. Antić, Ž. Humer, S. Gaber, J. Podreka, S. Rožman, I. Selišnik, I. Šori, V. Tašner & P. Zgaga. (2015). *Zahtevna razmerja: spol, strukturne ovire in priložnosti* (str. 7–9). Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- Arendt, H. (2003). *Responsibility and Judgement*. New York: Schocken.
- Aromaa, E., Tolvanen, A., Tuulari, J., & Wahlbeck, K. (2011). Personal stigma and use of mental health services among people with depression in a general population in Finland. *BMC Psychiatry*, 11(52). Pridobljeno 18. 2. 2025 s <https://doi.org/10.1186/1471-244X-11-52>
- Barnes, C. (2019). Understanding the social model of disability, Past, present and future. V: Watson, N., Roulstone, A., Thomas, C. (ur.) *Routledge Handbook of Disability Studies*. 2nd Edition (str. 14–31). London: Routledge <https://doi.org/10.4324/9780429430817>
- Beckett, A. E., & Campbell, T. (2015). The social model of disability as an oppositional device. *Disability & Society*, 30(2), 270–283. Pridobljeno 18. 2. 2025 s <https://doi.org/10.1080/09687599.2014.999912>
- Bos, A. E., Kanner, D., Muris, P., Janssen, B., & Mayer, B. (2009). Mental illness stigma and disclosure: consequences of coming out of the closet. *Issues Ment Health Nurs*, 30(8), 509–13. doi: 10.1080/01612840802601382. PMID: 19591025
- Bourdieu, P. (2010). *Moška dominacija*. Ljubljana: Sophia.
- Colella, A. J., & Bruyère, S. M. (2011). Disability and employment: New directions for industrial and organizational psychology. V S. Zedeck (ur.), *APA handbook of industrial and organizational psychology, Vol. 1. Building and developing the organization* (str. 473–503). American Psychological Association. Pridobljeno 11. 2. 2025 s <https://doi.org/10.1037/12169-015>
- Copeland, J., Chan, F., Bezyak, J., & Fraser, R. T. (2010). Assessing cognitive and affective reactions of employers toward people with disabilities in the workplace. *J Occup Rehabil*, 20(4), 427–344. doi: 10.1007/s10926-009-9207-y. PMID: 19834790
- Crenshaw, K. (1989). *Demarginalizing the Intersection of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine, Feminist Theory and Antiracist Politics*. Ū. Chi.: Legal F.
- Društvo Vizija (b. d.). Programi Društva. Pridobljeno 12. 6. 2026 s <https://drustvo-vizija.si/programi-drustva/nasilje-nad-invalidi>
- European Institute for Gender Equality (b. d. a). Peking+20: Platforma za ukrepanje in Evropska unija Področje I: Človekove pravice žensk. Pridobljeno 7. 3. 20025 s https://eige.europa.eu/sites/default/files/documents/i_mh0415022slc.pdf
- Eurostat (b. d.). Disability statistics – poverty and income inequalities. Pridobljeno 2. 4. 2026 s https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Disability_statistics_-_poverty_and_income_inequalities&utm_source=chatgpt.com

- Fougeyrollas, P. Boucher, N., Edwards, G., Grenier, Y. & Noreau, L. (2019). The Disability Creation Process Model: A Comprehensive Explanation of Disabling Situations as a Guide to Developing Policy and Service Programs. *Scandinavian Journal of Disability Research*, 21(1), 25–37. <https://doi.org/10.16993/sjdr.62>
- Fran, invalid (b. d.). Pridobljeno 13. 12. 2024 s <https://www.fran.si/iskanje?View=1&Query=INVALID>
- Gardner, J. (1998). "On the Ground of Her Sex(uality)", *Oxford Journal of Legal Studies*, 18, 167–187.
- Goodley, D. (2013), Dis/entangling critical disability studies. *Disability & Society*, 28(5), 631–644.
- Hrženjak, M., & Jalušič, V. (2011). *Vrata niso baš odprta (treba da jih gurneš, pa da se odvaraju): perspektive v reševanju kompleksnih neenakosti*. Ljubljana: Mirovni inštitut.
- Istanbulska konvencija (2011). Konvencija Sveta Evrope o preprečevanju in boju proti nasilju nad ženskami in nasilju v družini. Pridobljeno 14. 2. 2025 s <https://rm.coe.int/1680462542>
- Kaye, H. S., Jans, L. H., & Jones, E. C. (2011). Why don't employers hire and retain workers with disabilities? *Journal of Occupational Rehabilitation*, 21(4), 526–536. Pridobljeno, 27. 2. 2025 s <https://doi.org/10.1007/s10926-011-9302-8>
- Kuhar, R., & Pajnik, M. (2022). *Intersekcionalnost: perspektive strukturne, politične in reprezentacijske neenakosti*. Ljubljana: Založba Univerze v Ljubljani.
- Lawson, A., & Beckett, A. E. (2021). The social and human rights models of disability: towards a complementarity thesis. *The International Journal of Human Rights*, 25(2), 348–379, DOI: 10.1080/13642987.2020.1783533
- Lussi, P. (1991). *Systemische Sozialarbeit*. Bern: Haupt.
- McCary, (2005). The Disability Twist in Diversity: Best Practices for Integrating People with Disabilities into the Workforce. *Diversity Factor* (Online); Philadelphia 13(3), 16–22. pridobljeno s: <https://www.proquest.com/trade-journals/disability-twist-diversity-best-practices/docview/213963283/se-2>
- OECD (2010). Slovenija in Organizacija za gospodarsko sodelovanje in razvoj. Pridobljeno 7. 3. 2025 s <https://www.gov.si teme/slovenija-in-organizacija-za-gospodarsko-sodelovanje-in-razvoj/>
- Organizacija združenih narodov (2006). Konvencija Združenih narodov o pravicah invalidov. Pridobljeno 13. 12. 2024 s: <https://www.varuh-rs.si/pravni-temelji-cp/ozn-organizacija-zdruzenih-narodov/konvencija-o-pravicah-invalidov/>
- Osin, N., & Porat, D. (2005). *Legislating against discrimination: an international survey of anti-discrimination norms*. Leiden, Boston Martinus Nijhoff Publishers.

- Owens, J. (2015). Exploring the critiques of the social model of disability: the transformative possibility of Arendt's notion of power. *Sociology of Health & Illness*, 37(3), 385–403. doi: 10.1111/1467-9566.12199
- Parker Harris, S., Renko, M., & Caldwell, K. (2014). Social entrepreneurship as an employment pathway for people with disabilities: exploring political-economic and socio-cultural factors. *Disability & Society*, 29(8), 1275–1210.
- Plaz, M. (2014). Nasilje nad ženskami v partnerskih in sorodstvenih odnosih. V Š. Veselič, D. Horvat & M. Plaz (ur.), *Priročnik za delo z ženskami in otroki z izkušnjo nasilja* (str. 73–91). Ljubljana: Društvo SOS telefon za ženske in otroke – žrtve nasilja.
- Podreka, J. (2017). *Bila si tisto, kar je molčalo: intimnopartnerski umori žensk v Sloveniji*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- Podreka, J. (2018). Odsotnost spolno zaznamovane perspektive v sodobnih razpravah o nasilju nad ženskami. *Nasilje: njegove interpretacije in reprezentacije*, 12(1), 26–55.
- Rapilane Obrar, N. (2018). *Nasilje nad ženskami, pravne poti v varno življenje žensk in otrok*. Ljubljana: Društvo za nenasilno komunikacijo.
- Republika Slovenija, gov.si (b. d. a) Spremljanje izvajanja Akcijskega programa za invalide 2022–2030: Poročilo o uresničevanju Akcijskega programa za invalide 2022–2030 v letu 2022. Pridobljeno 26. 5. 2024 s <https://www.gov.si/zbirke/projekti-in-programi/akcijski-program-za-invalide/>
- Republika Slovenija, gov.si (b. d. b). Spremljanje izvajanja Akcijskega programa za invalide 2022–2030: Poročilo o uresničevanju Akcijskega programa za invalide 2022–2030 v letu 2023. Pridobljeno 28. 2. 2025 s <https://www.gov.si/zbirke/projekti-in-programi/akcijski-program-za-invalide/>
- Rihter, L. (2016). Zaposlovanje oseb z ovirami: vrzeli med zakonodajo in možnostmi na trgu dela. *Socialno delo*, 55(3), 137–151.
- Risman J., B. (2004). Gender as a Social Structure: Theory Wrestling with Activism. *Gender and Society*, 18(4), 429–450.
- RTV Slovenija (2020). Diskriminacija žensk z ovirami. Pridobljeno 26. 5. 2024 s <https://www.rtvsl.si/dostopno/clanki/diskriminacija-zensk-z-ovira-mi/529559>
- Russel, M. (2002). What Disability Civil Rights Cannot Do: Employment and Political Economy. *Disability & Society*, 17, 117–135.
- Rutar, D. (1993). Hendikep kot simptom. *Časopis za kritiko znanosti*, 21(156/157), 121–132. URN:NBN:SI:doc-SB3MNBZX from <http://www.dlib.si>
- Sancin, V., & Kovič Dine. M. (2022). *Strukturna diskriminacija v mednarodnem pravu in pravu Evropske unije*. V: Šumi, I., Urek, M. (ur.). *Od dehumanizacije do diskriminacije*. Ljubljana: Založba UL. Pridobljeno 20. 2. 2025 s <https://ebooks.uni-lj.si/ZalozbaUL/catalog/view/651/1026/10725>

- Saunders, S. L., & Nedelec, B. (2014). What work means to people with work disability: a scoping review. *J Occup Rehabil*, 24(1), 100–110. doi: 10.1007/s10926-013-9436-y. PMID: 23519737
- Schur, L. (2002). The Difference a Job Makes: The Effects of Employment among People with Disabilities. *Journal of Economic Issues*, 36(2), 339–347. Pridobljeno 20. 2. 2025 s <https://doi.org/10.1080/00213624.2002.11506476>
- Sedmak, M., & Kralj, A. (2006). Nevarna zasebnost – nasilje v družinah v Sloveniji. *Družboslovne razprave*, 22(53), 93–110.
- Sedmak, M., & Kralj, A. (2013). O čem pričajo spremembe javnega mnenja v odnosu do nasilja nad ženskami v zasebni sferi? V Leskošek, V. idr. (ur). *Nasilje nad ženskami v Sloveniji* (str. 159–190). Ljubljana: Založba Aristej.
- Shin, P. (2009). “The Substantive Principle of Equal Treatment”, *Legal Theory*, 15, str. 149–172.
- Toth, K. E., & Dewa, C. S. (2014). Employee decision-making about disclosure of a mental disorder at work. *J Occup Rehabil*, 24(4), 732–46. doi: 10.1007/s10926-014-9504-y. PMID: 24604575
- Truxillo, D. M., & Fraccaroli, F. (2013). Research themes on age and work: Introduction to the Special Issue [Editorial]. *European Journal of Work and Organizational Psychology*, 22(3), 249–252. Pridobljeno 7. 3. 2025 s <https://doi.org/10.1080/1359432X.2013.786604>
- Unger, D. (2002) Employers’ Attitudes toward Persons with Disabilities in the Workforce Myths or Realities? *Developmental Disabilities Research Reviews*, 17, 2–10. Pridobljeno 2. 2. 2025 s <http://dx.doi.org/10.1177/108835760201700101>
- Vandenhoe, W. (2005). Non-discrimination and equality in the view of the UN human rights treaty bodies. Pridobljeno 27. 2. 2025 s <https://plato.stanford.edu/entries/discrimination/>
- Videmšek, P. (1999). Opolnomočanje prizadetih ljudi na področju spolnosti in preprečevanju spolnih zlorab. Ljubljana: ISH (magistrsko delo).
- Vornholt, K., Villotti, P., Muschalla, B., Bauer, J., Colella, A., Zijlstra, F., & Corbière, M. (2017). Disability and employment – overview and highlights. *European Journal of Work and Organizational Psychology*, 27(1), 40–55. Pridobljeno 14. 2. 2025 s <https://doi.org/10.1080/1359432X.2017.1387536>
- WHO. (2022). World Health Organization Violence Prevention Unit: Approach, Objectives and Activities, 2022–2025. Pridobljeno 20. 2. 2025 s https://cdn.who.int/media/docs/default-source/documents/social-determinants-of-health/who_2022_plv_strategy_2022-2026_finalfile.pdf?sfvrsn=c819ff54_3&download=true
- WHO. (2024). WHO calls for greater attention to violence against women with disabilities and older women. Pridobljeno 12. 3. 2025 s <https://>

- www.who.int/news/item/27-03-2024-who-calls-for-greater-attention-to-violence-against-women-with-disabilities-and-older-women?utm_source=chatgpt.com
- Williams, A. E., Fossey, E., Corbière, M., Paluch, T., & Harvey C. (2016). Work participation for people with severe mental illnesses: An integrative review of factors impacting job tenure. *Aust Occup Ther J.* 63(2), 65–85. doi: 10.1111/1440-1630.12237. Epub 2016 Mar 16. PMID: 26992084
- Zagovornik načela enakosti (2022). Ključni rezultati javnomnenjske raziskave »Raziskava o diskriminaciji 2022«. Pridobljeno 27. 2. 2025 s <https://zagovornik.si/izdelki-zagovornika/raziskave-o-diskriminaciji/>
- Zagovornik načela enakosti (2023a). Redno letno poročilo za leto 2023. Ljubljana: Republika Slovenija, Zagovornik načela enakosti.
- Zagovornik načela enakosti (2023b). Raziskava o diskriminaciji na področju zdravstvenega varstva. Ljubljana: Republika Slovenija, Zagovornik načela enakosti.
- Zagovornik načela enakosti (2024). Posebno poročilo Za uresničevanje pravic vseh ljudi z invalidnostmi v Sloveniji. Ljubljana: Republika Slovenija, Zagovornik načela enakosti.
- Zagovornik načela enakosti (2025). Redno letno poročilo za leto 2024. Ljubljana: Republika Slovenija, Zagovornik načela enakosti.
- Zaviršek, D. (2014). Opredelitev hendikepa in razvoj študija hendikepa v socialnem delu: mednarodna perspektiva. *Socialno delo*, 53(3/5), 133–145.
- Zaviršek, D. (2018). *Skrb kot nasilje*. Ljubljana: Založba /^{*}cf., Oranžna zbirka.
- Zijlstra, F. R. H, Van Ruitenbeek, G., Mulders, H., & Van Lierop, B. (2017). Designing Work for Inclusiveness. V: Arenas, A., Di Marco, D., Munduate, L. & Euwema, M. C. (ur.). *Shaping Inclusive Workplaces Through Social Dialogue* (str. 121–137). Springer. DOI:10.1007/978-3-319-66393-7_8
- Žibret, A. (2024). Kako preprečevati nasilje nad invalidi. Pridobljeno 1. 4. 2025 s <https://www.delo.si/magazin/generacija-plus/kako-preprecevati-nasilje-nad-invalidi>

Oblastna konstrukcija ranljivosti žensk: (ne)vidnost žensk z oviranostmi v EU in nacionalnih političnih strategijah

Petra PODOBNIKAR

1 Uvod: ženska med enakostjo in razliko

Ženska »ranljivost« je učinek kompleksnih družbenih in političnih procesov ter kulturnih kontekstov, v okviru katerih se je oblikoval specifičen diskurz ženskosti, ki ga je z različnimi družbenopolitičnimi praksami konstituiral, normaliziral in legaliziral sodobni normativni red in institucionalni sistem. Da v sodobni družbi sploh lahko govorimo o ženski kot specifični družbeni »kategoriji« ranljivosti oziroma kot ključnemu političnemu problemu oziroma konceptu, je posledica dolge zgodovine procesov tako zatiranja kot tudi emancipacije, ki se je izražala z različnimi političnimi zahtevami po enakosti. Kljub različnim političnim rešitvam v obliki antidiskriminacijskih politik, programov in politik enakih možnosti sodobnim demokratičnim družbam ni uspelo »razgraditi« izvirnega problema družbene neenakosti. Še več, sodobni družbenopolitični režimi z različnimi političnimi strategijami in praksami vzpostavljajo pogoje nenehnega vračanja in uveljavljanja tradicionalno konzervativnih vzorcev in praks, s katerimi reproducirajo obstoječe neenakosti in obenem proizvajajo nove oblike ranljivosti, »razrede« izključenih, ali pa, kot ugotavljata Agamben (1998) in Mbembe (2019, str. 92), kdo bo imel pravice (*bios*) in kdo

bo reduciran na golo življenje, na življenje brez pravic (*zoe*). V najbolj skrajni obliki to pomeni »kdo bo imel nadzor nad smrtjo«.

Pričujoče poglavje v sredino teoretičnega in empiričnega premisleka postavlja *žensko z oviranostmi*, ki se na specifičen način konstituira v njeni zahtevi po enakosti in »nujnosti« razlike (diferenciacije) obenem. V tem kontekstu se pojavlja pomembno vprašanje o protislovnosti sodobnih liberalnodemokratskih sistemov in njihove inherentne nezmožnosti po uveljavitvi univerzalne enakosti. Obenem pa se znotraj te paradigme pojavljajo novi pristopi in koncepti, ki poizkušajo to »nezmožnost« po vzpostavitvi univerzalnega sistema vrednot in pravic preseči. V tem kontekstu se pojavlja intersekcionalnost kot sodobni pristop do obravnavanja večplastne in kompleksne »narave« neenakosti in ranljivosti. Intersekcionalnost naj bi omogočala na eni strani dekonstrukcijo in razkrivanje različnih ranljivosti in oblik neenakosti, imanentnih sodobnim liberalnodemokratskim sistemom, ter hkrati nove »poti« do vzpostavljanja družbene enakosti. Ravno ob tem pa je treba opozoriti na »notranjo« omejitve take zastavitve intersekcionalnosti.

Ranljivost (spol – ženska – ženska z oviranostmi) je *učinek specifičnih (zgodovinskih) dispozitivov oblasti-vednosti*,¹ ki z diskurzivnimi in institucionalnimi praksami proizvajajo različne subjektivitete. V tej perspektivi ranljivosti ni mogoče misliti kot ontološko stanje, temveč specifično diskurzivno konfiguracijo, ki se konstituira v odnosu med oblastjo in vednostjo. V okviru tega izhodiščnega stališča se poraja vprašanje, v kolikšni meri lahko intersekcionalnost sploh predstavlja spremembo obstoječe družbenopolitične stvarnosti, nadalje v kolikšni meri zgolj reproducira ali premešča obstoječe forme oblasti, glede na to, da je sama produkt istih režimov vednosti. Skozi to »optiko« bomo obravnavali ključne politične strategije na ravni EU in na nacionalni ravni, kjer se bomo osredotočili predvsem, kako politični odločevalci pri obravnavi diskriminacije in nasilja nad ženskami – specifično ženskami z oviranostmi – operacionalizirajo intersekcionalnost, bodisi kot kritično prakso problematiziranja

1 Dispozitiv se nanaša na heterogeno mrežo diskurzov, praks, institucij, normativnih ureditev, znanstvenih izjav, ki producirajo (nadzirajo in usmerjajo) subjektivitete: »S tem izrazom želim, prvič, označiti izrazito heterogeno celoto, ki jo sestavljajo diskurzi, institucije, arhitekturne ureditve, regulativne odločitve, zakoni, upravni ukrepi, znanstvene izjave ter filozofske, moralne in filantropske propozicije ... Dispozitiv sam pa je sistem odnosov, ki se lahko vzpostavijo med temi elementi« (Foucault, 1980, str. 194–228).

produkcije ranljivosti bodisi samo kot »administrativno rešitev« upravljanja in ohranjanja obstoječih privilegijev.

2 Aporia politike: nezmožnost univerzalne enakosti

»Če ljudje ne bi bili enaki, se ne bi mogli razumeti med seboj, ne bi mogli razumeti tistih, ki so živeli pred njimi, niti načrtovati prihodnosti; če ljudje ne bi bili različni ... ne bi potrebovali ne govora ne delovanja.«

– Hannah Arendt, 1958

Liberalna demokracija, katere temeljna ideja je bila vzpostavitev univerzalnih vrednot in pravic, v okviru katere je bil utemeljen normativni red, je bila tista politična perspektiva in obljuba, ki naj bi bila edina zmožna omogočiti pogoje enakosti in svobodnega življenja. Na prelomu 20. v 21. stoletje je postajalo vse bolj jasno, da liberalni demokraciji ni uspelo odpraviti različnih oblik marginalizacije, deprivilegiranosti, diskriminacije, nasilja in izključevanja različnih družbenih skupin. Razlogi za to so verjetno precej kompleksni, nedvomno pa jih je iskati v zmagi neoliberalizma kot edine družbenopolitične alternative. Da je bila ta Fukuyamova predpostavka vsaj v enem delu zmotna, kažejo sedanje vse bolj zaostrene geopolitične razmere, ki najbolj očitno »zrcalijo civilizacijski uspeh« zahodnih družb v vse bolj ekstremnih oblikah nasilja nad različnimi ranljivimi skupinami, hkrati pa se pojavljajo nove oblike ranljivosti, kjer vprašanje spola in diskurz o ženski zavzema osrednje mesto. Na drugi strani se zdi Fukuyamova (1992) trditev o *koncu zgodovine*² povsem točna, saj se upravičeno poraja vprašanje, kje, če sploh je možno, iskati politično alternativo. Večina feminističnih teoretičark in tudi teoretikov bi odgovorilo na to vprašanje precej enoznačno – najprej je treba razrešiti jedro problema, in ta sega globoko v zgodovino konstrukcije ženske kot »drugega spola«. Torej začeti je treba ravno tu, pri rekonstrukciji diskurza o ženski. Na drugi strani Agambnen (1998, str. 83) na to vprašanje odgovarja precej pesimistično: zanj rešitev ne more biti reartikulacija in rekonstrukcija obstoječih družbenih kategorij, današnja družba je namreč zreducirana na čisti

2 V devetdesetih letih je Fukuyama razglasil konec vseh ideologij (»konec zgodovine«) in o neizogibnosti dokončnega zmagozslavlja neoliberalizma kot najvišji obliki zavesti in končni stopnji človeškega razvoja.

»biološki obstoj«, kjer politično in družbeno nimata več mesta. V tem kontekstu smo v precejšnji zagati, kako sploh misliti emancipacijo in kako obravnavati transformacijski potencial katerekoli emancipatorne politike. Hannah Arendt (1958, str. 175) je protislovnost obstoječega družbenopolitičnega reda videla v temeljnem pogoju političnega, torej v nezmožnosti zahteve po univerzalnem, ki izhaja iz napetosti med enakostjo in razliko. Torej nezmožnost (absolutne) uveljavitve (družbene) enakosti je v samem jedru liberalne demokracije. Politični prostor je konstitutivno protisloven med univerzalno enakostjo in neodpravljlivo pluralnostjo, kar pomeni, da vsaka konkretna institucionalizacija enakosti nujno implicira tudi mehanizme diferenciacije (Arendt, 1973, str. 301), torej vzpostavi pogoje/zahteve po izključitvi. Enakost je *aporia*,³ imanentna politiki (Ranciere, 2005, str. 9): »Politika je dejavnost, katere načelo je enakost, enakost pa se spremeni v porazdelitev deležev skupnosti, vendar za ceno neke druge ... to je zadrega, lastna politiki.« Derrida (1978, 136) zagato oziroma aporijo političnega, ki pogojuje tako možnost kot meje razumevanja diskriminacije in ranljivosti ter njuno vseprisotnost v družbenopolitičnem – institucijah, sistemu, pravilih in praksah – misli kot imanentno sami konstrukciji zahodne filozofije, na kateri temelji celotna zahodna racionalnost, tj. *paradigmi Drugega*. Diskriminacija, izključevanje, marginalizacija izhajajo iz samega jedra konstrukcije identitete: identiteta se vzpostavlja z razliko, ki jo potrebuje in podreja hkrati, tako Levinas (1969, str. 39) »odnos z Drugim ni harmonična identifikacija, temveč razmerje do tistega, kar ostaja zunaj«. Ideja, da obstaja »drugi« oziroma »drugost«, je poenostavljeno pomenilo to, da je od takrat dalje misliti družbeno in politično pomenilo misliti *razliko*, to, kar je znotraj, in to, kar je iz tega izključeno. Prav v okviru te logike se je konstituirala ženska oziroma diskurz o ženski, ki je z učinkom biološke signifikacije kot »drugi spol« v poznih šestdesetih let prejšnjega stoletja sprožilo proces enega najradikalnejših emancipatornih gibanj za pravice žensk v zgodovini. V tem obdobju družbenega vrenja in razkrivanja sumničavosti do predpostavk, na katerih je bila utemeljena moderna družba, je bilo

3 *Aporija* (gr. *aporia*) poenostavljeno pomeni notranje protislovje. Slovar slovenskega knjižnega jezika (SSKJ, dostopno na <https://fran.si/iskanje?View=1&Query=aporija>) aporijo opredeljuje kot nerešljivo nasprotje pri logični sodbi; slovar Merriam-Webster pa kot izraz resničnega ali navideznega dvoma ali negotovosti, zlasti zaradi retoričnega učinka in predvsem kot radikalno protislovje v pomenu besedila ali teorije, ki se v dekonstrukciji obravnava kot neizogibno (Merriam-Webster, dostopno na: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/aporia>).

jasno, da je Habermasovo verjetje v možnost »dokončne« utemeljitve normativne podlage demokratičnega reda z demokratično konstituirano javno sfero popolna utopija. Postalo je vse bolj očitno, da liberalna demokracija predstavlja simbol izključevanja, nasilja in neenakosti in da je ključni element reproduciranja tega spol oziroma ženska. Ta je v tem inherentnem protislovju demokracije – med zahtevo po enakosti in diferenciaciji – kot ključna kategorija izpostavljena različnim oblikam ranljivosti in diskriminacije, torej je del tistih družbenih skupin, ki so vztrajno potisnjene na politično obrobje.

3 Ranljivost kot učinek oblasti

Medtem ko vključenosti ne določa »krog kreposti«, izključenost/marginalizacijo določa »izprijen« krog. Z drugimi besedami, vključenost v določene sfere, institucije, kontekste je le redko vezana na vključenost v druge sfere, kontekste, institucije, medtem, ko je izključenost iz ene sfere, institucije, konteksta v veliki večini primerov vezana na izključenost iz drugih sfer, institucij in kontekstov.

– Niklas Luhmann, 1982

Splošno napredovanje sodobnih družb po drugi svetovni vojni, zlasti od 60. let prejšnjega stoletja dalje, ki ga je zaznamovalo obdobje intenzivnih družbenopolitičnih bojev in artikulacije zahtev po svobodi (antirasistična, antikolonialna in LGBT-gibanja), obenem označuje tudi obdobje sistematičnega razkrivanja ter kritičnega obravnavanja diskriminacijskih praks, procesov marginalizacije in različnih oblik nasilja nad do tedaj nepriznanimi, nevidnimi ali (nasilno) utišanimi družbenimi skupinami. Posledica teh procesov je bila vrsta antidiskriminacijskih politik in politik enakih možnosti, ki so se oblikovale kot odgovor na pritiske različnih marginaliziranih, deprivilegiranih in nevidnih družbenih skupin.⁴

4 Kakšne posledice je imel padec komunističnih režimov po Evropi, antikomunistično gibanje, ki se je v 80. letih odrazilo v hegemoniji neoliberalnega kapitalizma, presega našo razpravo. Vendar je treba omeniti, da neoliberalizem postane v različnih različicah integralni del liberalnodemokratskih sistemov, s tem pa se je začela reartikulacija razumevanja svobode in enakosti v skladu z logiko »nevidne roke trga«, kar je imelo izjemne posledice na »politično alternativo«, ki je v ospredje postavljala enakost, kolektiviteto in družbeno dobro.

Kljub temu da so v tem obdobju koncepti, kot so diskriminacija, marginalizacija, deprivilegirano postali pomembni družbenopolitični problemi predvsem zaradi velikega intelektualnega in raziskovalnega interesa, so moderne tipologije, utemeljene na *binarni logiki* razumevanja stvarnosti, tj. ločnice, kot so avtonomija, razum, moški spol, telesna normalnost, heteroseksualnost, premoženje in bela barva kože (Foucault, 1977, str. 2009; Spivak, 1999; Stoler, 2002), ostale konstitutivni del demokratičnih sistemov (Foucault, 2009, 2003, 1977; Hindess, 2001) in njihovih normativnih okvirov. Na tej podlagi se je oblikovala figura »idealnega« političnega subjekta, ki ustreza določenim telesnim in mentalnim značilnostim, in v okviru teh so moderne demokracije določale pogoje vključenosti oziroma sistem izključevanja, tj. polnopravnega in sposobnega pripadnika (državljana) določene družbene skupnosti. V zgodovinskem razvoju pravic (političnih, socialnih, ekonomskih, kulturnih) se tako razkriva, da je bila samo manjšina tista, ki je bila resnični »polnopravni« subjekt (Hindess 2001). Zgodovinskim emancipatornim procesom, ki so prispevali k izboljšanju družbenega položaja različnih družbenih skupin in k širjenju področja vključenosti v različne družbene sfere, kljub temu ni uspelo odpraviti »izvorov« družbene neenakosti. Balibar (2004, str. 109–110) to nezmožnost pojasnjuje tako, da je neenakost »motor« ohranjanja sodobnih demokratičnih sistemov: »univerzalnost človekovih pravic je neločljiva od produkcije meja in izključitev, kar pomeni, da liberalna logika pravic in demokratična logika enakosti obstajata v trajni napetosti« (Mouffe, 2000, str. 4–5). Če nekoliko poenostavimo, brez izključevanja in omejevanja udejanjanja določenih (državljanskih) pravic ni demokratičnega odločanja, tudi če so pravice formalno enake za vse (Young, 2000, str. 54–55). Pri tem pa je »stopnja« vključenosti rezultat številnih družbenopolitičnih dejavnikov in življenjskih okoliščin posameznika. To temeljno protislovje demokratičnega procesa odločanja,⁵ kjer večina odloča o skupnem dobrem, odloča tudi o manjšini. Zelo na mestu se zdi Ranciereva (2005, str. 9) predpostavka o demokraciji kot inherentnem »nerazumevanju«, in sicer pravi takole: »Demokracija

5 Avtorica loči med dvema modeloma demokracije: deliberativni model demokracije, ki se sklicuje na republikanski ideal skupnega dobra in na tisto, kar ga loči od agregatnega modela demokracije kot seštevek interesov oziroma preferenc posameznikov (Young, 2000, str. 81). V realnosti gre za prepletanje obojega, zato ves čas uporabljamo enotni pojem – demokracija.

ni spor med nekom, ki reče belo, in nekom drugim, ki reče črno. Je spor med tistim, ki reče belo, in tistim, ki ravno tako reče belo, vendar s tem ne razume iste reči oziroma ne razume, da drugi pove isto z imenom belosti.« V tem dogodku, dogodku demokracije, se razkrije razkorak med formalno enakostjo in dejanskimi režimi neenakosti – »pravice človeka so pravice tistih, ki nimajo pravic« (Ranciere, 2006, str. 67). V skladu z demokratičnim, večinskim načelom so lahko zahteve manjšin razumljene zgolj kot partikularne, kot »posebni interes« in v tem smislu v neskladju s skupnim dobrim. Posledično so ženske, avtohtoni prebivalci, črnci, homoseksualci ali muslimani v vlogi deviantnih Drugih (Young, 2000, str. 81), njihove zahteve pa nelegitimne. V tem kontekstu binarna shema (mi/drugi), na kateri je utemeljena moderna tipologija, vzpostavlja pogoje za (legitimno) ohranjanje in vzdrževanje obstoječih družbenopolitičnih razmerij, praks in institucij.

3.1 Konstrukcija ranljivosti – ženska kot »Drugi« in potencialnost intersekcionalnosti

Človeštvo je moško in moški opredeljuje žensko ne po njej sami, temveč glede na sebe; ne obravnava je kot avtonomno bitje. (...) Ona se določa in razlikuje glede na moškega, ne on glede na njo; ona je nebitveno nasproti bistvenemu. On je Subjekt, on je Absolut – ona je Drugi.

– Simone de Beauvoir, 1949

Temeljna ideja intersekcionalnosti je identifikacija in razkrivanje multidimenzionalnih in različnih oblik in pogojev konstituiranja ranljivosti, torej kako so spol, rasa, invalidnost, razred in druge družbene kategorije neenakosti in nepravčnosti vzajemno pogojene. Gre za preučevanje in razkrivanje sistemov zatiranja (razmerij, ki so jih vzpostavili kolonializem, rasizem, seksizem in nacionalizem, kulturno-religiozni sistemi in geopolitična razmerja) in privilegijev. Ena izmed temeljnih binarnih družbenih kategorij, ki je vpisana v simbolni red ter se skozi družbene prakse kontinuirano reproducira kot naravna in samoumevna kategorija, je spol, tj. konstrukcija ženske. Ženska se v splošnem političnem, družbenem ali javnem diskurzu še vedno pojavlja, kot jo je mislil že Aristotel v

Generation of Animals (1949, str. 175) kot »deformiran moški«; to, kar je Simone de Beauvoir (v Antić Gaber, 2021, str. 72) poimenovala »nepopolno realizirana forma« oziroma »drugi spol«. S tem ni želela poudariti zgolj to, da se razmerje med spoloma od druge polovice 20. stoletja ni veliko spremenilo, temveč predvsem, da sta jezik (misel) in stvarnost (struktura) moška že sama po sebi ali, kot je to utemeljila Joan Acker (1990, str. 44): »Privilegiji in omejitve, izkoriščanje in nadzor, delovanje in čustva, pomeni in identitete so oblikovani skozi razliko med moškimi in ženskami oziroma maskuliniteto in feminilnostjo« – spol je učinek jezika samega. Zato je problematično govoriti o institucijah, družbenih in političnih praksah, pravnih normah ali političnih strategijah, ne da bi hkrati tematizirali logiko spola. Namreč spol se konstituira znotraj specifičnih diskurzivnih regularnosti, znotraj reda pravil in vzorcev, ki s kontingentnimi razmerji moči vzpostavljajo diferenciacije, hierarhije in režime resnice. Pravila, ki določajo žensko, nikakor niso nevtralna, temveč rezultat razmerja med vednostjo in oblastjo, v okviru katere se je moški vzpostavil kot implicitna norma (univerzalnosti). S pomočjo tako strukturiranih institucij, utrjenih notranjih struktur se kontinuirano producira in reproducira spolna neenakost in moška dominacija. Normalizacija spolne hierarhije, ki je učinek »enospolno opredeljene moči« (Antić-Gaber, 2021, str. 73), se z različnimi, navidezno meritokratskimi mehanizmi in praksami ne kaže samo kot reprodukcija hegemonске pozicije moškega spola, temveč vodi v naturalizacijo moškega diskurza, ki s tem pridobi status toposa – samoumevnega in neproblematičnega okvira, znotraj katerega se artikulirajo in legitimirajo družbeni odnosi.

Razumevanje ranljivosti žensk zahteva poglobljeno raziskavo, na podlagi katerih predpostavk se je spol konstituiral znotraj zahodne misli in kakšne so njegove pojavitve v različnih družbenih sferah. Ranljivost kot relacijski koncept pomeni razumeti, da lastnosti (kot je spol) posameznika ali skupine niso samoumevne/naravne, temveč so učinek zgodovinsko konstituiranih in strukturno pogojenih razmerij moči. Ranljivost ne označuje stanja, ki implicira na statičnost in nespremenljivost pogojev njegove pojavnosti, temveč gre za relacijsko konfiguracijo, ki nastaja na presečišču družbenih, političnih in ekonomskih struktur. Pri tem intersekcionalnost ob ustrezni aplikaciji, torej kot analitično-kritični okvir, lahko prispeva k razkrivanju omenjenih večplastnih in multiplih oblik ranljivosti ter različnih osi zatiranja,

marginalizacije, diskriminacije in privilegijev. Torej intersekcionalnost odpira prostor za razumevanje sokonstitutivnosti različnih družbenih kategorij.⁶ Kot poudarja Collins (2019, str. 41–44; str. 95–98) gre za kritično družbeno teorijo, ki analizira mrežo dominacij in je analitični teoretski model, ki omogoča »dešifriranje« mnogoterih, heterogenih in večdimenzionalnih »ranljivosti« (glej Collins, 2019; Wilson, 2013; Christoffersen, 2023; McWhorter, 2009; Mayeri, 2001).⁷

V tem smislu intersekcionalnost skuša preseči razumevanje spola kot homogene in univerzalne kategorije, vzpostavljene v okviru logike »drugega spola«, in naj bi destabilizirala vsak poskus tovrstnih esencializacij ženskosti, saj razkriva, da je izkušnja spola vedno že posredovana z drugimi osmi difference. Če spol ni ontološka danost, temveč performativni učinek normativnih praks (Butler, 1990, str. 25–34; 2004, str. 1–16), položaj žensk z različnimi »presečnimi« kategorijami – na primer z oviranostmi – ne predstavlja dodatne plasti ranljivosti, temveč specifično konfiguracijo družbenih razmerij, v katerih se spol in oviranost vzajemno konstituirata. Torej spol niti oviranost nista esencialni formi, temveč učinka normativnih, kulturnih in institucionalnih režimov (Thomson, 2002, str. 5–7; Tremain, 2005, str. 6–10), ki z modelom »normalnega telesa« določajo meje normalnega in deviantnega. Thomas (2007, str. 72–78) opozarja, da se izkušnje invalidnosti vedno artikulirajo v družbenih odnosih, vključno s spolno zaznamovanimi strukturami. Ženske z oviranostmi so konstituirane na presečišču več režimov izključevanja, ki delujejo hkrati na simbolni, materialni in institucionalni ravni. Njihova marginalizacija je sistemski učinek, ki privilegira določene oblike telesnosti, produktivnosti in subjektivitete (Garland-Thomson, 2002, str. 8–12; Thomas, 2007, str. 80–84).

6 Kot opozarja Crenshaw (1989, str. 149–152; 1991, str. 1245–1248), posamezniki niso zgolj seštevek identitet, temveč se njihove družbene pozicije oblikujejo na presečišču oblastnih struktur, ki delujejo simultano.

7 V splošnem smislu lahko proučevanje enakosti spolov in intersekcionalnosti klasificiramo v štiri kategorije: *proučevanje strukturnih dejavnikov*: stopnja socialno-ekonomskega razvoja, delež žensk z univerzitetno izobrazbo, delež zaposlenih žensk, in tudi specifično zaposlenih v določenih poklicnih skupinah, delež žensk v vodstvenih položajih; *proučevanje učinkov oblasti*: vpliv političnih institucij (volilni sistem, strankarski sistem itd.); vpliv zgodovinskega in širšega družbenopolitičnega konteksta (npr. demokratizacija); *proučevanje politične kulture*: politične vrednote (ideologija), vzorci in prakse, ki strukturirajo politični prostor; *proučevanje širšega kulturnega konteksta*: vpliv prevladujoče religije, vrednot in norm.

Čeprav so sodobne antidiskriminacijske politike razširile formalni okvir pravic, ostaja vprašanje, v kolikšni meri transformirajo pogoje produkcije neenakosti. Namreč, napetost med redistribucijo (odpravljanje materialnih neenakosti s socialnimi politikami) in priznanjem (kulturna oziroma simbolna enakost, ki se nanaša na odpravljanje statusne neenakosti) pogosto vodi v zgolj delne rešitve, ki ne posegajo v strukturne temelje neenakosti (Fraser, 2003, str. 36–40) ali pa jih celo poglobljajo. V tem kontekstu obstaja tveganje, da bo intersekcionalnost zreducirana na upravljanje različnosti, namesto da bi ohranila svojo kritično funkcijo. Prav z neoliberalizacijo, katere posledica je krčenje socialne države in individualizacija družbe, pa se odgovornost za ranljivost prenese v celoti na odgovornost in usodo posameznika (Brown, 2015, str. 38–44; str. 84–88). Z vzpostavitev pogojev »golega življenja« oziroma popolne depolitizacije družbenega se pogoji (presečnih) neenakosti še poglobljajo, kjer institucionalni mehanizmi funkcionirajo samo še kot ustvarjalci pogojev delovanja trga in ne kot sistem skrbi za kolektivno blaginjo. Analitična uporabnost intersekcionalnosti tako odpira temeljno vprašanje: ali lahko deluje kot resnično transformativni koncept, ki bo omogočil »paradigmatški prelom«, ali pa bo ostal ujet v okvirih, ki jih skuša preseči? Njen emancipatorni potencial je odvisen prav od tega, ali mu uspe vztrajati kot kritična praksa, ki ne le opisuje presečišča neenakosti, temveč posega v same pogoje njihovega nastajanja (Collins, 2019, str. 290–295; Rice idr., 2019). V tem smislu preseganje esencializacij ne pomeni zgolj razširitve obstoječih kategorij, temveč njihovo radikalno transformacijo – skupaj z družbenimi strukturami, ki jih producirajo.

4 Intersekcionalnost v javnih politikah EU

Presečišče spola z različnimi oviranostmi predstavlja izjemno pomemben analitično-empirični okvir za presojo, v kolikšni meri so politike EU zmožne preseči zgolj deskriptivno rabo intersekcionalnosti ter njeno dejansko uveljavitev kot metodološkega načela za oblikovanje javnih politik. Tema enakosti spolov je v evropskem političnem prostoru prisotna že v Rimski pogodbi (1957), ki je vzpostavila načelo enakega plačila za enako delo. V zadnjih desetletjih je bil zaznan napredek, sprva z uveljavljanjem strategije *gender mainstreaming*, ki predvideva integracijo enakosti spolov v vse faze oblikovanja politik.

S sprejemom Istanbulske konvencije pa se v politični diskurz bolj eksplicitno vključuje tudi pristop *intersekcionalnosti*, ki uvaja še kompleksnejšo obravnavo neenakosti ter ranljivosti na podlagi spola. Poleg zaznavnih sprememb v pristopu k oblikovanju javnih politik so redna poročila Evropske komisije ključni dokument za spremljanje napredka držav članic ter pomembno izhodišče za opozarjanje na odklone oziroma anomalije pri uresničevanju enakosti spolov. Sicer zelo omejen vidik na stanje enakosti spolov omogočajo tudi različni indeksi. Indeks enakosti spolov Evropskega inštituta za enakost spolov (EIGE)⁸ je pomemben kazalnik, na katerega se ponavadi predvsem oportuno sklicujejo tudi politični odločevalci. Sicer indeksi ostajajo precej pojasnjevalno enodimenzionalni, kljub temu pa omogočajo nek splošen vpogled v stanje razmerij moči v družbi. Ponavadi so tudi pomemben instrument za politične pritiske »od spodaj«. Obenem pa bi morali predstavljati jasen signal evropskim in nacionalnim političnim odločevalcem pri prihodnjem oblikovanju alternativnih rešitev in ukrepov. Podatki EIGE za leto 2024 opozarjajo na vztrajanje strukturnih neenakosti, predvsem na izrazite razlike med posameznimi področji, zlasti na področju porazdelitve moči in nasilja nad ženskami.⁹ To kaže na zelo omejeno pripravljenost političnih akterjev EU in izvajalcev evropskih standardov za njihovo sistemsko obravnavo, predvsem pa na resen obračun z intimnim in institucionaliziranim nasiljem nad ženskami.

Intersekcionalnost kot analitični in politični okvir naj bi v obstoječih razmerah omogočala bolj celovit pristop in oceno stanja na področju enakosti in v kolikšni meri je EU *policy* proces sposoben obravnavati probleme žensk in moških v njihovi različnosti. Glede na sodobno stanje na področju družbene enakosti, predvsem na

8 Indeks enakosti spolov EIGE. Dostopno na: <https://eige.europa.eu/gender-equality-index/2024>

9 Indeks EIGE meri enakost na šestih ključnih področjih (delo, denar, čas, znanje, moč in zdravje) ter dveh presečnih (nasilje in intersekcionalne neenakosti). Rezultati za 2024 (podatki so večinoma iz leta 2022) kažejo, da smo v EU s povprečjem 70 točk v primerjavi z letom 2013 za 15 točk izboljšali stanje enakosti spolov, kjer v absolutnih številkah 1 pomeni stanje popolne neenakosti in 100 stanje popolne enakosti. Slovenija je s povprečjem skupnih 70 točk v evropskem povprečju. Najvišje povprečje enakosti v EU je na področju zdravja (88,6; v letu 2013 je bil 90,1), najmanj pa na področju nasilja (31,9). Bistvena razlika je v kategoriji moči, kjer je v letu 2013 EU dosegla 38 točk, v letu 2024 pa je število malo nad povprečjem (59). Slovenija je na področju zdravja v povprečju EU s 86,9 točke, za presečno kategorijo nasilje za leto 2024 pa še ni podatkov.

področju enakosti med spoloma, bi bilo za oblikovalce javnih politik EU ključno upoštevati presečne dejavnike spola z drugimi neenakostmi in njihove različne učinke, ki postavljajo posameznika v specifičen položaj. Ob tem je ključna zavest in senzibilnost političnih odločevalcev in oblikovalcev javnih politik, da so usposobljeni prepoznati različne oblike neenakosti, ranljivosti in privilegijev. Lombardo in Rolandsen-Augustin (2016) intersekcionalnost opredelujeta kot ključen pristop za razkrivanje mnogoterih neenakosti in oblastnih struktur ter kot potencialno orodje za izboljšanje kakovosti javnih politik. Pri tem bi morali oblikovalci javnih politik zasledovati cilje preseganja poenostavljenih narativov in stigmatizacij, upoštevati kontekstualne vplive na neenakost in razmerja med njimi.¹⁰ Namreč gospodarska kriza leta 2008 je pokazala ravno na to, kako razredne strukture oziroma razredne neenakosti vplivajo na povezavo nasilja s spolom (glej Ferree, 2009, 2010; Lépinard, 2014, str. 125; Mügge in De Jong, 2013).¹¹

Kljub temu številni avtorji (Davis, 2020; Hancock, 2016; Kanai, 2021; Salem, 2018) opozarjajo, da je implementacija intersekcionalnosti omejena. Intersekcionalnost se pogosto reducira na formalno integracijo v EU dokumente in se uporablja kot retorično sredstvo, namesto da bi delovala kot temeljni analitični okvir, usmerjen v preoblikovanje razmerij moči. Opozarjajo, da je v izogib depolitizaciji izraza imperativno, intersekcionalnost zaščititi kot »temeljno načelo«, katerega cilj je družbena pravičnost in preseganje vseh oblik neenakosti

-
- 10 Poleg kompleksne razsežnosti in konstrukcije neenakosti je potrebna tudi vzporedna obravnavna različnih ravni – povezovanje med mikro ravno, ki jo določa posameznikova izkušnja; mezo ravno, ki se nanaša na politike in institucije EU ter držav članic in makro ravno, kjer gre za oblikovanje globalnih politik (Hankivsky, 2012; Hunting in Hankivsky, 2020).
 - 11 Ferree (2009, 2010) navaja, da so feministične in intersekcionalne analize pogosto pokazale na naslednje posledice gospodarske krize 2008: večja izpostavljenost brezposelnosti, revščini in ekonomski odvisnosti žensk iz nižjih razredov oziroma na prekarne delavke; varčevalna politika je oslabil socialne storitve in podporne mehanizme za žrtve nasilja; povečana ekonomska negotovost je imela velik vpliv tudi na povečanje nasilja v intimnopartnerskih odnosih. Lépinard (2014) ugotavlja, da se je nasilje nad ženskami v evropskem političnem diskurzu pogosto povezovalo z migracijami, islamom, etničnostjo in razredom, torej kot specifično kulturni problem, ne pa kot splošen problem patriarhalno strukturirane družbe. V času evropske migracijske krize je bila še bolj prisotna kompleksna problematika intersekcionalnosti spola, razreda, religije in etničnosti v precej togih, nereflektiranih, »racionaliziranih« političnih razpravah o nasilju, integraciji in državljanstvu.

(Bilge, 2013; Collins, 2019, Carastathis, 2016). Namesto celostne analize lokacij in struktur moči se interseksionalnost pogosto reducira na »vključujočo politiko raznolikosti« (Carastathis, 2016; Equinox, 2021, str. 20). Omenjene izzive lahko razumemo tudi kot posledico njene dolgotrajne prezrtosti, razlogi zanjo pa so v ohranjanju partikularnih interesov političnih elit v EU (Debusscher in Maes, 2024, str. 279; Christoffersen, 2022, str. 267). Šele s strategijo »Unije enakosti« se zdi, da se EU bolj eksplicitno zavezuje k njenemu vključevanju, vendar tudi tu ostaja napetost med deklarativno in resnično rabo koncepta evidentna. Kot opozarja Bilge (2013, str. 408; glej Salem, 2018), gre za »oportunistično uporabo interseksionalnosti« in njeno aktivno nevtralizacijo, kar je pravzaprav cilj sodobne (globalne) neoliberalne politike. Posledično interseksionalnost ostaja samo še »catch all« izraz, pri čemer se njen pomen, konceptualna jasnost in kritična ostrina (Jibrin in Salem, 2015, str. 9; Collins, 2019, str. 15) popolnoma razvrednoti.

Torej je v kontekstu oblikovanja javnih politik in njihovih posledic na življenje ljudi bistvenega pomena, kako oblikovalci javnih politik sploh razumejo oziroma interpretirajo interseksionalnost. Namreč interpretacija je ključna, ali bo neka politika res spodbujala in »materializirala« družbeno pravičnost ali pa bo še naprej omogočala prostor za reproduciranje neenakosti (Christoffersen, 2021, str. 573). Temeljna zahteva interseksionalnosti po obravnavi identitet kot vzajemno konstitutivnih in k preučevanju družbene neenakosti kot presečišču različnih strukturnih kontekstov in interpersonalnih vplivov (glej Mikulewicz idr., 2023, str. 2) je tisto, kar manjka sodobnim javnim politikam – tj. temeljno zavedanje, da različni dejavniki ustvarjajo različne položaje privilegijev in ranljivosti¹² ter ustrezno obravnavo vseh dejavnikov v vseh fazah *policy* procesa. Ključna ovira pri implementaciji interseksionalnosti ostaja vztrajanje političnih elit in pretežno »belih« nevladnih organizacij s sedežem v Bruslju, pri ohranjanju obstoječih interesov in struktur moči. Omejevanje participacije marginaliziranim skupinam v procesih odločanja ter selektivna reprezentacija njihovih interesov dodatno prispevata k reprodukciji neenakosti (Haastrup in Hagen, 2021; Debusscher in Maes, 2025; Narayanaswamy, 2016, str. 286). S tem ohranjajo in reproducirajo vse tisto, kar bi morale presegati.

12 Študija Nathalie Welfens, ki jo je izvedla na področju migracijske politike EU, pokaže ravno na to, kako kombinacija različnih dejavnikov (spol, starost, razred, etničnost, zdravje) ustvari specifične položaje ranljivosti (glej Welfens, 2020, str. 511).

5 Intersekcionalnost v političnih strategijah v EU in v Sloveniji: ženske z oviranostmi

Razvoj antidiskriminacijskih politik EU¹³ od začetka 21. stoletja kaže, da je bila problematika neenakosti sprva večinoma obravnavana po ločenih oseh diskriminacije. Čeprav so se že zgodaj pojavile politike in dokumenti, ki so obravnavali nasilje, spol, starost, razred ali etnično pripadnost je prevladovala logika dodajanja novih kategorij neenakosti k osnovni osi: posamezne oblike neenakosti so bile razumljene kot seštevki, ne pa kot elementi, ki se vzajemno pogotujejo oziroma se medsebojno konstituiraajo. Šele postopoma se je v dokumentih EU začelo jasneje pojavljati zavedanje, da so položaji individuumov oblikovani na presečišču različnih strukturnih ter družbenopolitičnih dejavnikov in kontekstov. Pri tem je precej povedno, da so dokumenti in strategije EU, ki bolj eksplicitno vključujejo intersekcionalni vidik, večinoma vezani na področje migracijskih politik,¹⁴ vključevanja Romov¹⁵ in v precej manjšem obsegu na invalidnost, precej manj dosledno pa na področje nasilja na podlagi spola. To kaže na precejšnjo selektivnost in omejenost evropskega pristopa: intersekcionalnost je lažje prepoznana tam, kjer je mogoče govoriti o »večkratni (oziroma večplastni) ranljivosti« določenih skupin, veliko težje pa tam, kjer bi bilo treba neposredno odpreti vprašanje strukturnega nasilja, seksizma in institucionalnih razmerij moči.

Med prvimi dokumenti, ki jasneje izpostavijo povezavo med spolom, invalidnostjo in nasiljem, je Poročilo o invalidnih ženskah (*Report on Women with Disabilities*, A7-2013/0329, Evropski parlament, 2013b). Poročilo opozarja, da so invalidne ženske in dekleta posebej izpostavljene tveganju nasilja tako v zasebnem kot

- 13 Že Direktiva Sveta EU 2000(87/ES) z dne 27. novembra 2000 o splošnih okviri enakega obravnavanja pri zaposlovanju in delu (UL L 303, 2. 12. 2000) določa splošni okvir enakega obravnavanja pri zaposlovanju in delu, opredeljuje, da so »vsi razlogi za diskriminacijo in večkratna diskriminacija nezakoniti na vseh področjih življenja«.
- 14 Poročilo o nedokumentiranih migrantkah v EU/*Report on Undocumented Women Migrants in the EU* (A7-2014/0001, Evropski parlament, 2014a, str. 12) (spol s presečnimi kategorijami kot npr. etnična pripadnost, status državljanstva in razred).
- 15 Poročilo o vidikih spola v evropskem okviru nacionalnih strategij vključevanja Romov/*Report on Gender Aspects of the European Framework of National Roma Inclusion Strategies* (A7-2013/0349, Evropski parlament, 2013a) (spol s presečnimi kategorijami: starost, razred in etnična pripadnost).

institucionalnem okolju, in da se ta tveganja v patriarhalnih družbenih kontekstih še povečujejo. Predvsem je pomembno, da žensk z oviranostmi ne obravnava zgolj kot »dodatno kategorijo neenakosti«, temveč opozarja na specifičen družbeni položaj, ki nastaja na presečišču spola in invalidnosti. Kljub temu pa predlagane rešitve ostajajo pretežno »klasične«, omejene na podporne storitve, neformalne oblike usposabljanja in izobraževanja, ozaveščanja ter v smeri aktivnosti, ki bi izboljšale spremljanje in vodenje statističnih podatkov, ne obravnavajo pa sistemskih in strukturnih vzrokov neenakosti.

Podobno stanje je v obdobju po gospodarski krizi 2008, kjer pa se je ravno v luči krize pokazala nujnost po obravnavi povezave med spolom, nasiljem in ekonomskim položajem žensk.¹⁶ Poročilo o vplivu gospodarske krize na enakost spolov in pravice žensk (A7-2013/0048, Evropski parlament, 2013c) in Poročilo o revščini žensk v EU (A7-2011/0031, Evropski parlament, 2011b) opozarjata, da gospodarska kriza, varčevalni ukrepi in revščina povečujejo ranljivost žensk za nasilje, medtem ko se je hkrati ekstremno zmanjševalo dostop do javnih storitev in podpornih mehanizmov. Pomen obeh dokumentov je na eni strani ravno v prepoznavanju, da nasilja nad ženskami ni mogoče razumeti zunaj širšega ekonomskega in socialnega konteksta, obenem pa intersekcionalnost ostaja samo v obliki opisovanja razmer in opozarjanja, nikakor pa ni zamišljeno kot metodološko vodilo. Na področju nasilja je stanje še nekoliko bolj zamegljeno. Večinoma je nasilje obravnavano precej splošno, brez konkretne analize njegovih intersekcionalnih razsežnosti. Večina političnih dokumentov EU¹⁷ kaže velik razkorak med formalno

16 Presečnost spola v povezavi z razredom, revščino in gospodarstvom obravnavajo tudi: Poročilo o programu DAPHNE/*Report on the DAPHNE Programme* (A7-2012/0006, Evropski parlament, 2012a), ki izpostavlja povezavo med ekonomskim položajem žensk in socialno izključenostjo in nasiljem nad ženskami; Poročilo o prednostnih nalogah in osnutku novega okvira politike EU za boj proti nasilju nad ženskami/*Report on Priorities and Outline of a New EU Policy Framework to Fight Violence Against Women* (A7-2011/0065, Evropski parlament, 2011a). Poročilo navaja, da »gospodarska stiska pogosto vodi v pogostejše, nasilnejše in nevarnejše zlorabe; [...] študije so pokazale, da se nasilje nad ženskami okrepi, kadar moški zaradi gospodarske krize doživijo razselitev in razlastitev« (A7-2011/0065, Evropski parlament, 2011a, str. 5).

17 Neupoštevanje intersekcionalnega vidika: Poročilo o osnutku direktive o evropski odredbi o zaščiti/*Report on the Draft Directive on the European Protection Order* (A7-2010/0354, Evropski parlament, 2010a), Resolucija o prenehanju pohabljanja ženskih spolnih organov/*The Resolution on Ending Female Genital Mutilation*

ravnjo opredeljevanja in izvajanjem normativnih in političnih zavez v praksi. Intersekcionalnost je razumljena precej splošno brez jasne opredelitve, kako spol, invalidnost, razred, migrantski status ali etnična pripadnost součinkujejo pri nastajanju različnih oblik nasilja. Posledično intersekcionalnost ostaja na ravni fragmentarnega prepoznavanja posameznih ranljivosti, ni pa okvir za razumevanje razmerij moči, ki nasilje omogočajo in reproducirajo.

Evropska komisija (Evropska komisija 2020a; von der Leyen, 2019) se leta 2019 prvič izrecneje zaveže, da bo *intersekcionalni pristop temeljno presečno načelo* oblikovanja javnih politik v »Uniji enakosti«. ¹⁸ Sledili so številni politični dokumenti in zaveze EU, ¹⁹ ki so intersekcionalnost prepoznavali kot strateško in nujno načelo, po katerem je treba obravnavati in oblikovati vse nadaljnje ukrepe in strategije. Intersekcionalnost prvič postane del uradnega političnega jezika EU v bolj sistematičnem smislu. Vendar pa že sama struktura Unije enakosti na pet ločenih dokumentov jasno pokaže na temeljno protislovje (npr. Debusscher in Maes 2025): prednost ene osi

(2012/2684 (RSP), Evropski parlament, 2012b); Poročilo evropskega parlamenta o predlogu direktive Evropskega parlamenta in Sveta o preprečevanju trgovine z ljudmi in boju proti njej ter zaščiti njenih žrtev (A7-2010/0348, Evropski parlament, 2010b) in Direktiva o preprečevanju trgovine z ljudmi in boju proti njej ter zaščiti njenih žrtev/*Preventing and Combating Trafficking in Human Beings and Protecting Its Victims* (2011/36/EU, 2011). V obdobju do leta 2015 se pomen in pripoznava multiple diskriminacije pojavlja samo v Poročilu s priporočili Komisiji za boj proti nasilju/*Report with Recommendations to the Commission on Combating Violence* (A7-2014/0075, Evropski parlament, 2014b).

- 18 Lombardo in Verloo (2009) in Verloo (2013) ugotavljata, da intersekcionalnost ni bila prednostna naloga vse do Evropske komisije Ursule von der Leyen. Prvo Sporočilo Komisije v skladu s to prioritarno agendo je bila Strategija enakosti spolov/*The Gender Equality Strategy 2020–2025* (Evropska komisija, 2020b). Nato so si sledili: Akcijski načrt EU za boj proti rasizmu/*EU Anti-Racism Action Plan 2020–2025* (Evropska komisija, 2020c), Strateški okvir EU za Rome za enakost, vključevanje in sodelovanje/*EU Roma Strategic Framework for Equality, Inclusion and Participation 2020–2030* (Evropska komisija, 2020d), Strategija enakosti LGBTIQ/*LGBTIQ Equality Strategy 2020–2025* (Evropska komisija, 2020e) in Strategija za pravice invalidov 2021–2030/*Strategy for the Rights of Persons with Disabilities* (Evropska komisija, 2021).
- 19 Med njimi so tri strategije oziroma programi za obdobje 2020–2025: Akcijski načrt EU za boj proti rasizmu/*EU Anti-Racism Action Plan 2020–2025*, Strategija za enakost spolov/*Gender Equality Strategy 2020–2025* ter Strategija za enakost lezbijk, gejev, biseksualcev, transseksualcev, interseksualcev in queerov (LGBTIQ)/lesbian, gay, bisexual, trans, intersex and queer (LGBTIQ) Equality Strategy 2020–2025.

neenakosti pred drugimi dejavniki neenakosti, kar je v nasprotju z bistvom intersekcionalne teorije. Njena implementacija ostaja tudi v Uniji enakosti deklarativna, s tem pa se oddaljuje od samega bista intersekcionalnosti.

To je posebej razvidno v Strategiji za pravice invalidov 2021–2030, kjer je intersekcionalnost večinoma razumljena kot vprašanje »preseka identitet« (Evropska komisija, 2021; Debusscher in Maes, 2025), manj pa kot vprašanje delovanja struktur moči, ki neenakost proizvajajo. Strategija sicer prepozna, da so invalidne osebe, predvsem ženske, starejši in otroci, izpostavljeni večjemu tveganju nasilja in zlorab, vendar ne razvije jasnejše analize tega, kako ableizem, seksizem, ekonomska izključenost in drugi dejavniki skupaj oblikujejo položaj neenakosti. Podobno ostaja nejasno, kako naj bi politični ukrepi to presečnost dejansko obravnavali. Tudi ukrepi politik ostajajo znotraj že uveljavljenih praks (neformalnega) vključevanja opolnomočenja in participacije v obstoječe družbene in ekonomske okvire, namesto da bi posegli v same strukture oblasti.²⁰ To zelo jasno nakazuje, da se politične rešitve za doseganje enakosti še vedno iščejo in utemeljujejo znotraj obstoječih družbenih, političnih in ekonomskih struktur. Omejenost »Unije enakosti« je očitna, strategije večinoma ne pojasnijo, kako se različne neenakosti med seboj konstituira²¹jo, še manj pa se dotaknejo vprašanja odgovornosti za njihovo reprodukcijo. Intersekcionalnost v političnih strategijah EU zato pogosto deluje predvsem kot jezik vključevanja, ne pa kot kritični okvir za preoblikovanje razmerij moči.

Na mestu je tudi vprašanje odgovornosti za ustrezno izvajanje javnih politik. Ker je EU zgolj v položaju podpornega sistema članicam (Evropska komisija, 2021, str. 14), to neizogibno pomeni različne interpretacije in manipulacije ukrepov. »Diferenciran pristop« EU, ki zagotavlja, da je pri oblikovanju javnih politik treba upoštevati

20 Diskurz in ukrepi praviloma ostajajo nespremenjeni, na primer: invalide je potrebno »opolnomočiti, da polno sodelujejo in prispevajo k prehodu v vključujoče, zeleno in digitalno gospodarstvo in družbo ter v našo demokracijo« (Evropska komisija, 2021, str. 32); »opolnomočenje žensk« za sodelovanje v »modrem gospodarstvu« (Evropska komisija, 2020b).

21 Strategija EU o invalidnosti navaja, da »pomoč za zaposlovanje invalidov« in politike »vključujočega podjetništva«, ki so usmerjene na premalo zastopane skupine, kot so 'ženske, mladi in migranti, vključno z invalidi', ne da bi opredelila, kako se te kategorije med seboj križajo in konstituira²¹jo« (Evropska komisija, 2021, str. 14; Christoffersen, 2019).

različne kontekste in posebnosti držav članic (socialne, zgodovinske in kulturne), hkrati odpira manevrski prostor svojstveni interpretaciji in ne integracije interseksionalnosti v nacionalne politike. Tudi zbiranje t. i. interseksionalnih podatkov (Evropska komisija, 2020c, str. 16; 2020e, str. 22), s čemer bi prispevali k bolj doslednemu izvajanju EU priporočil v nacionalne javne politike, ni enotna zahteva vseh strateških dokumentov.²² Posledično ostaja integracija Unije enakosti omejen projekt, saj brez takšnih podatkov ne more zajeti resničnih življenjskih položajev posameznika v vsej njegovi kompleksnosti.

Interseksionalnost v političnih strategijah EU ostaja predvsem kot formalni okvir in retorična »tehnika«, medtem ko njeni analitično-kritični principi, ki bi se morali realizirati v javnih politikah, na vseh ravneh ostajajo zunaj resne obravnave. Implementacija ostaja omejena na bolj ali manj birokratske dodelave, korekcije in razširitve obstoječe antidiskriminacijske politike, utemeljene na klasičnih konceptih inkluzivnosti in upravljanja ranljivosti. Posledično taki pristopi in politične odločitve ne morejo voditi do resnih strukturnih sprememb, ki bi lahko bistveno zmanjšale neenakosti in izboljšale položaj ranljivih skupin. Sicer je interseksionalnost v sodobnih političnih strategijah EU, predvsem v okviru »Unije enakosti«, prepoznana kot pomembno načelo za večdimenzionalno obravnavanje družbenih neenakosti, vendar ostaja ta pomen samo na deklarativni ravni, resnične »nespremembe« pa v rokah obstoječih političnih elit.

6 Ženske z oviranostmi v nacionalnih strateških usmeritvah

Sodobni institucionalni okvir na področju enakosti in nediskriminacije v Sloveniji²³ je treba razumeti kot neposredno artikulacijo širšega evropskega pravno-političnega reda, v katerem se interseksionalnost pojavlja kot deklarativno prepoznano, vendar analitično in politično omejeno načelo. Čeprav slovenski zakonodajni okvir²⁴ uvaja širok na-

22 Ta ukrep iz »nejasnih« razlogov ni vključen v Strategijo EU o invalidnosti (Evropska komisija, 2020c, 16; 2020e, 22).

23 Slovenski institucionalni okvir je treba razumeti v specifičnem zgodovinskem kontekstu kot preplet socialistične dediščine in postsocialističnega obdobja, s prehodom na socialno-tržno gospodarstvo, liberalizacijo ter ideološko-politično pluralizacijo (Jogan, 2001; 2004; 2008; 2013; Antić-Gaber, 2016).

24 Zakonodajni okvir podrobneje obravnava poglavje 4.

bor varovalk za ranljive skupine z vidika njihovih osebnih okoliščin, vključno s spolom in invalidnostjo, formalno zagotavlja varstvo pred diskriminacijo, pa obstoječa zakonodaja praviloma ohranja fragmentiran pristop k obravnavi neenakosti, kar lahko razumemo tudi kot posledico »diferenciranega pristopa« EU. Kontinuiteta z evropskim okvirom je posebej razvidna na področju invalidnosti, kjer normativni okvir (*Zakon o izenačevanju možnosti invalidov*, ZIMI, 2010) ne prepozna presečnih dimenzij diskriminacije. Posledično intersekcionalnost kot analitični model ostaja zunaj oblikovanja politik oziroma se pojavlja zgolj kot deskriptivni okvir.

Podobna logika »politične praznosti« je razvidna tudi v dejanski institucionalizaciji mehanizmov za področje varovanja človekovih pravic in izvajanje antidiskriminacijskih politik. Čeprav institucije, ki so varuhi enakosti,²⁵ opravljajo pomembno funkcijo nadzornika stanja v družbi in tudi vsaj posredno vsakokratne oblasti, pa njihove kadrovske in materialne kapacitete kažejo na precej omejeno avtonomijo in tudi na ambivalenten odnos države do področja neenakosti in ranljivosti. Namreč, Poročilo Zagovornika iz leta 2024 opozarja na kršenje najbolj osnovnega principa, tj. zagotavljanja neodvisnosti Organa za enake možnosti. To lahko razumemo kot posredno izvajanje političnega pritiska in izrazito izpostavljenost oblastnim posegom na področje delovanja, kar zmanjšuje njihove zmožnosti za sistematično obravnavo kompleksnih oblik neenakosti.

V zadnjem obdobju so se sicer tudi v slovenskih nacionalnih strateških usmeritvah začeli pojavljati elementi intersekcionalnega pristopa, kar je predvsem treba razumeti v kontekstu pritiska in usmeritev mednarodnih institucij ter EU strategij in priporočil. *Resolucija o nacionalnem programu za enake možnosti žensk in moških 2023–2030*²⁶ (Vlada Republike Slovenije, 2023) in *Aksijski program*

25 Za boj proti diskriminaciji na podlagi osebnih okoliščin sta zadolžena dva organa: Svet Vlade Republike Slovenije (Svet Vlade RS) za uresničevanje načela enakega obravnavanja in Zagovornik načela enakosti.

26 Resolucija o nacionalnem programu za enake možnosti žensk in moških 2023–2030 naj bi pri oblikovanju nacionalnih strateških usmeritev izhajala iz najnovejših priporočil mednarodnih institucij v zvezi s poročanjem o izvajanju konvencij in tudi ključnih temeljnih nacionalnih in evropskih dokumentov/strategij, in sicer: Unija enakosti: strategija za enakost spolov za obdobje 2020–2025 (EK); Strategija za enakost spolov 2018–2023 (Svet Evrope); Pekinška deklaracija in izhodišča za ukrepanje (ZN); Konvencija o odpravi vseh oblik diskriminacije žensk (ZN); Agenda 2030 za trajnostni razvoj (ZN); Konvencija Sveta Evrope o preprečevanju

za invalide 2022–2030²⁷ (Vlada Republike Slovenije, 2022) opozarjata na specifične položaje posameznih skupin, kot so ženske z invalidnostjo, ter na potrebo po upoštevanju različnih dejavnikov, ki vplivajo na njihovo družbeno vključenost. Razen deklarativnih zavez obeh dokumentov v praksi ni videti kakšnih inovativnejših ukrepov. Tako kot na ravni EU so tudi v slovenskem kontekstu politike usmerjene oziroma vidijo rešitve problema ranljivosti v okviru že obstoječih mehanizmov, predvsem z vključevanjem posameznikov v obstoječo družbeno in ekonomsko sfero. Pri tem se ranljivost reducira na vprašanje dostopne infrastrukture, zaposljivosti ali socialnega varstva (ženske obravnavajo predvsem v zvezi z nasiljem, osebe z oviranostmi pa v kontekstu premoščanja različnih, predvsem fizičnih ovir). Javne politike ostajajo v precej ustaljenih okvirih že obstoječega modela antidiskriminacijske politike (na primer aktivna politika za zaposlovanja za zmanjšanje tveganja revščine in socialne izključenosti), pri čemer strukturni dejavniki neenakosti ostajajo neproblematizirani. Intersekcionalnost se tako reducira na instrument identifikacije »najbolj ranljivih«, ne pa na orodje za analizo in transformacijo pogojev, ki to ranljivost omogočajo. Kljub temu da empirične raziskave sicer opozarjajo na obstoj presečnih oblik diskriminacije, predvsem v primeru invalidnih žensk, ki se soočajo z večplastnimi oblikami neenakosti in povečanim tveganjem nasilja, pa je razkorak med normativnim in stvarnim ali med formalnim in dejanskim izvajanjem javne politike izjemen – še vedno pogojen z interesi vsakokratne politične oblasti, dominantne družbene skupine »prvega spola«.

nasilja nad ženskami in nasilja v družini ter o boju proti njima (Svet Evrope); Konvencija MOD št. 190 o odpravi nasilja in nadlegovanja v svetu dela (MOD); Akcijski načrt EU za enakost spolov (GAP III) za obdobje 2021–2025 (EK); Resolucija VS ZN 1325 in z njo povezane resolucije, ki skupaj tvorijo Agendo 1325 o ženskah, miru in varnosti (ZN); Sklepi Sveta o ženskah, miru in varnosti (2018 in 2022) ter Akcijski načrt EU za vprašanja žensk, miru in varnosti (2019) (EK). V skladu s *Konvencijo o odpravi vseh oblik diskriminacije žensk* (CEDAW) se je Slovenija zavezala k sprejetju posebnih ukrepov za izboljšanje položaja zaposlovanjenih skupin žensk, kot so romske ženske, kmečke ženske, ženske z invalidnostmi, migrantke, begunke, starejše ženske in podobno. Dostopno na: <https://pisrs.si/pregledPredpisa?id=RESO132>

27 Akcijski program za invalide 2022–2030. Dostopno na: <https://www.gov.si/zbirke/projekti-in-programi/akcijski-program-za-invalide/>

7 Sklep

Pričujoča analiza nedvoumno razkriva, da identitetna politika ostaja temeljni diskurzivni okvir in hkrati ključno politično orodje pri oblikovanju sodobnih javnih politik, usmerjenih v obravnavo družbenih neenakosti in ranljivosti, tako na ravni EU kot tudi v slovenskem kontekstu. Kljub različnim poskusom politizacije problematike diskriminacije in ranljivosti, ki je predvsem s političnimi pritiski »od spodaj« rezultiral v širjenju področja pravic in odpravi določenih neenakosti različnim ranljivim skupinam, pa sodobnim demokratičnim sistemom ni uspelo ustrezno obravnavati različnih esencionalizacij in narativov, ki se kontinuirano reartikulirajo z različnimi diskriminatornimi praksami. Še več, najbolj zgodovinsko problematične tipologizacije in kategorizacije, kot so spol, etnična pripadnost in barva kože, ostajajo integralni del evropske in nacionalne javne politike. To kaže predvsem na pomanjkanje zavedanja o kompleksnih in večplastnih dejavnikih, ki vzpostavljajo različne oblike ranljivosti in privilegijev. V tem kontekstu je treba razumeti tudi »uspeh« interseksionalnosti kot sodobne analitično-kritične metode, katere cilj je predvsem dekonstrukcija identitetne politike, razgradnja esencionalizacij, utemeljenih v modernih tipologijah ranljivosti, in vzpostavitev družbene enakosti. Kljub temu da so interseksionalnost politični odločevalci prepoznali kot pomemben koncept za obravnavo multiplikih oblik ranljivosti, pa sodobne evropske javne politike (tudi slovenska) ostajajo ujete v logiko tradicionalnih tipologij in režimov vednosti. Iz evropskih strategij in političnih dokumentov, vključno z »Unija enakosti«, je razvidno, da interseksionalnost ostaja predvsem retorično »orodje«, pogosto instrumentalizirana, s čemer se omogoča ohranjanje obstoječih privilegijev dominantnih družbenih skupin in političnih elit. Posledično ranljivost in družbena neenakost ostaja v veliki meri individualizirana problematika, kar kaže predvsem, v kolikšni meri in na kakšen način je interseksionalnost dejansko implementirana v javne politike. Vsi evropski in nacionalni politični dokumenti in strategije – brez bistvenih razlik glede na obliko in subjekt ranljivosti, kar velja tudi in predvsem za ženske z oviranostmi – kažejo na deklarativno prepoznavo interseksionalnosti, vendar *policy* ukrepi ostajajo omejeni na bolj ali manj birokratske dodelave, korekcije in razširitve obstoječe antidiskriminacijske politike. V skladu s tem so ključni politični ukrepi, usmerjeni v regulacijo, inkluzivnost in

normalizacijo nekaterih oblik ranljivosti, ne pa v dejansko spremembo, ki bi se lotila neenakosti pri njenem izvoru. Čeprav obstaja sicer precej omejen konceptualni napredek pri prepoznavanju različnih presečnosti tudi na področju spola in invalidnosti, pa politične rešitve s »klasičnimi« rešitvami ne posegajo v globlje v strukture neenakosti in ranljivosti. Torej je ključni izziv za sodobne javne politike predvsem kritičen premislek esencialnih družbenih kategorij in tipologij/klasifikacij – kjer sta spol in konstrukcija ženske osrednja kategorija – v okviru katerih se šele razkrije relacijska in strukturna pogojevanost neenakosti. Šele v takih pogojih nastane (z)možnost politike, da »razreši lastno aporijo«, tj. imanentno protislovje med enakostjo in pravico in posledično javne politike brez reproduciranja obstoječih oblik dominacije in vzpostavljanja novih oblik in razredov ranljivosti.

Viri in Literatura

- Acker, J. (1990). Hierarchies, Jobs, Bodies: A Theory of Gendered Organizations. *Gender and Society*, 4(2), 139–158.
- Agamben, G. (1998). *Homo sacer: Sovereign Power and Bare Life*. Stanford: Stanford University Press.
- Antić Gaber, M. (2016). Javno mnenje in vrednote enakosti spolov ali o rahljanju moške dominacije v politiki. *Teorija in praksa*, (53)129–147, 253.
- Antić Gaber, M. (2021). Ženske, izobrazba in družbena moč: dolga pot do vrhov akademskega polja. V *Ustvarjalke v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi* (str. 71–79). Ljubljana: Objavljeni znanstveni prispevek na konferenci.
- Aristotel (1949). *Generation of Animals*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Arendt, H. (1958). *The Human Condition* (2nd ed.). Chicago: University Of Chicago Press.
- Arendt, H. (1973). *The Origins of Totalitarianism*. New York: Harcourt Brace Jovanovich.
- Bilge, S. (2013). Intersectionality Undone. *Du Bois Review: Social Science Research on Race*, 10(2), 405–424.
- Balibar, É. (2004). *We, the People of Europe? Reflections on Transnational Citizenship*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Beauvoir de, S. (1949). *The Second Sex*. New York: Vintage Books.
- Brown, W. (2015). *Undoing the Demos: Neoliberalism's Stealth Revolution*. New York: Zone Books.
- Butler, J. (1990). *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*. New York: Routledge.

- Carastathis, A. (2016). *Intersectionality: Origins, contestations, horizons*. Lincoln: University of Nebraska Press.
- Christoffersen, A. (2019). Are We All 'Baskets of Characteristics?' Intersectional Slippages and the Displacement of Race in English and Scottish Equality Policy. V JS. Jordan-Zachery & O. Hankivsky (ur.), *V The Palgrave Handbook of Intersectionality in Public Policy* (str. 705–731). Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Christoffersen, A. (2021). The Politics of Intersectional Practice: Competing Concepts of Intersectionality. *Policy and Politics*, 49(4), 573–593.
- Christoffersen, A. (2022). Developments in the Appropriation of Intersectionality by White Feminism in European Policy. *European Journal of Politics and Gender*, 5(2), 267–269.
- Christoffersen, A. (2023) Applying Intersectionality in Policy and Practice: Unseating the Dominance of Gender in Responding to Social Inequalities. *Sozialpolitik.ch*. Pridobljeno 2025 s <https://doi.org/10.18753/2297-8224-4030>
- Collins, P. H. (2019). *Intersectionality as Critical Social Theory*. Durham, NC: Duke University Press.
- Crenshaw, K. (1989). "Demarginalizing the Intersection of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine, Feminist Theory and Antiracist Politics." *University of Chicago Legal Forum*, (1), 139–167.
- Crenshaw, K. (1991). Mapping the Margins: Intersectionality, Identity, Politics and Violence against Women of Color. *Stanford Law Review*, 43 (6), 1241–1299.
- Davis, K. (2020). Who Owns Intersectionality? Some Reflections on Feminist Debates on How Theories Travel. *European Journal of Women's Studies*, 27(2), 113–127.
- Debusscher, P., & Maes, E. L. (2025). The European Union-Intersectionality Framework: Unpacking Intersectionality in the 'Union of Equality' Agenda. *Political Studies Review*, 23(1), 276–296. Pridobljeno 2025 s <https://doi.org/10.1177/14789299241242343>
- Derrida, J. (1978). *Writing and Difference*. Chicago: University Of Chicago Press.
- Equinox (2021). *Towards Gender Justice: Rethinking EU Gender Equality Policy from an Intersectional Perspective*. Equinox – Initiative for Racial Justice. Sheffield: Equinox.
- Evropska komisija (2020a). *Izjava: Unija enakosti – prvo leto ukrepov in dosežkov / Statement, Union of Equality: The First Year of Actions and Achievements*. Brussels: European Commission.
- Evropska komisija. (2020b). *Strategija za enakost spolov 2020–2025 / Gender Equality Strategy 2020–2025*.
- Evropska komisija. (2020c). *Akcijski načrt EU za boj proti rasizmu 2020–2025 / EU Anti-Racism Action Plan 2020–2025*.

- Evropska komisija. (2020d). *Strateški okvir EU za Rome za enakost, vključevanje in sodelovanje 2020–2030 / EU Roma Strategic Framework for Equality, Inclusion and Participation 2020–2030*.
- Evropska komisija. (2020e). *Strategija za enakost lezbijk, gejev, biseksualcev, transspolnih, interpolnih in queer oseb LGBTIQ 2020–2025 / LGBTIQ Equality Strategy 2020–2025*.
- Evropska komisija. (2021). *Strategija za pravice invalidov 2021–2030 / Strategy for the Rights of Persons with Disabilities 2021–2030*.
- Evropska komisija (2021). *Sporočilo evropske komisije, evropskemu parlamentu, svetu, evropskemu ekonomsko-socialnemu odboru in odboru regij*. Pridobljeno 2025 s https://www.un.org/development/desa/disabilities/wp-content/uploads/sites/15/2021/04/European-Strategy-2021-2030_EN.pdf
- Evropski parlament. (2010a). *Poročilo o osnutku direktive o evropski odredbi o zaščiti / Report on the Draft Directive on the European Protection Order (A7-2010/0354)*.
- Evropski parlament. (2010b). *Poročilo Evropskega parlamenta o predlogu direktive Evropskega parlamenta in Sveta o preprečevanju trgovine z ljudmi in boju proti njej ter zaščiti njenih žrtev / Report on the Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council on Preventing and Combating Trafficking in Human Beings, and Protecting Victims (A7-2010/0348)*.
- Evropski parlament. (2011a). *Poročilo o prednostnih nalogah in osnutku novega okvira politike EU za boj proti nasilju nad ženskami / Report on Priorities and Outline of a New EU Policy Framework to Fight Violence Against Women (A7-2011/0065)*.
- Evropski parlament. (2011b). *Poročilo o revščini žensk v EU / Report on Women and Poverty in the European Union (A7-2011/0031)*.
- Evropski parlament. (2012a). *Poročilo o programu DAPHNE / Report on the DAPHNE Programme (A7-2012/0006)*.
- Evropski parlament. (2012b). *Resolucija o prenehanju pobabljanja ženskih spolnih organov / Resolution on Ending Female Genital Mutilation (2012/2684(RSP))*.
- Evropski parlament. (2013a). *Poročilo o vidikih spola v evropskem okviru nacionalnih strategij vključevanja Romov / Report on Gender Aspects of the European Framework of National Roma Inclusion Strategies (A7-2013/0349)*.
- Evropski parlament. (2013b). *Poročilo o invalidnih ženskah / Report on Women with Disabilities (A7-2013/0329)*.
- Evropski parlament. (2013c). *Poročilo o vplivu gospodarske krize na enakost spolov in pravice žensk / Report on the Impact of the Economic Crisis on Gender Equality and Women's Rights (A7-2013/0048)*.
- Evropski parlament. (2014a). *Poročilo o nedokumentiranih migrantkah v EU / Report on Undocumented Women Migrants in the European Union (A7-2014/0001, str. 12)*.

- Evropski parlament. (2014b). *Poročilo s priporočili Komisiji za boj proti nasilju / Report with Recommendations to the Commission on Combating Violence Against Women* (A7-2014/0075).
- Evropski parlament in Svet Evropske unije. (2011). *Direktiva o preprečevanju trgovine z ljudmi in boju proti njej ter zaščiti njenih žrtev / Directive on Preventing and Combating Trafficking in Human Beings and Protecting its Victims* (2011/36/EU).
- Ferree, M. M. (2009). Inequality, intersectionality and the politics of discourse: Framing feminist alliances, V Lombardo, E., Meier, P. & Verloo, M. (ur.), *V The Discursive Politics of Gender Equality: Stretching, Bending and Policymaking* (str. 86–104). London: Routledge.
- Ferree, M. M. (2010). Filling the glass: Gender perspectives on families. *Journal of Marriage and Family*, 72(3), 420–439.
- Fraser, N. (2003). "Social Justice in the Age of Identity Politics: Redistribution, Recognition, and Participation." V Nancy Fraser in Axel Honneth (ur.), *V Redistribution or Recognition? A Political-Philosophical Exchange* (str. 7–109). London: Verso.
- Garland-Thomson, R. (2002). "Integrating Disability, Transforming Feminist Theory." *NWSA Journal*, 14 (3), 1–32.
- Fukuyama, F. (1992). *The End of History and the Last Man*. New York: Free Press.
- Foucault, M. (1977). *Discipline and punish: the birth of the prison*. New York: Pantheon Books.
- Foucault, M. (1980). *The confession of the flesh*. V C. Gordon (ur.), *V Power/Knowledge: Selected interviews and other writings, 1972–1977*, (str. 194–228). New York: Pantheon Books.
- Foucault, M. (2003). *Society must be defended: Lectures at The College de France 1975–76*. London: Penguin.
- Foucault, M. (2009). *Security, Territory, and Population: lectures at the College de France 1977–1978*. New York: Picador USA.
- Haastrup, T., & Hagen J. J. (2021). Racial Hierarchies of Knowledge Production in the Women, Peace and Security Agenda. *Critical Studies on Security*, 9(1), 27–30.
- Hancock, A. (2016). *Intersectionality: An Intellectual History*. Oxford: Oxford University Press.
- Hankivsky, O. (2012). *An Intersectionality-Based Policy Analysis Framework*. Vancouver, BC, Canada: Institute for Intersectionality Research and Policy, Simon Fraser University.
- Hindess, B. (2001). The Liberal Government of Unfreedom. *Alternatives*, 26(2), 93.
- Hunting, G., & Hankivsky, O. (2020). Cautioning against the co-optation of intersectionality in gender mainstreaming. *Journal of International Development*, 32(3), 430–436.

- Jibrin, R. & Salem, S. (2015). Revisiting Intersectionality: Reflections on Theory and Praxis. *Transcripts: An Interdisciplinary Journal in the Humanities and Sciences*, 5, 7–24.
- Jogan, M. (2001). *Seksizem v vsakdanjem življenju*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, zbirka Znanstvena knjižnica.
- Jogan, M. (2004). »Spolna neenakost kot (ne)samoumevna značilnost sodobne slovenske družbe«. V Brina Malnar in Ivan Bernik (ur.), *V S Slovenkami in Slovenci na štiri oči* (str. 265–286). Ljubljana: FDV, IDV, CJM.
- Jogan, M. (2008). »Rekatolizacija slovenske družbe«. *Teorija in praksa*, 45(1–2), 28–52.
- Jogan, M. (2013). »Družbena (ne)enakost spolov v slovenski postsocialistični zavesti«. *Teorija in praksa*, 41(1, 2), 5–38.
- Kanai, A. (2021). Intersectionality in Digital Feminist Knowledge Cultures: The Practices and Politics of a Travelling Theory. *Feminist Theory*, 22(4), 518–535.
- Lépinard, E. (2014). Impossible intersectionality? French feminists and the struggle for inclusion. *Politics & Gender*, 10(1), 124–130.
- Levinas, E. (1969). *Totality and Infinity: An Essay on Exteriority*. Duquesne: University Press.
- Lombardo, E., & Verloo, M. (2009). Institutionalizing Intersectionality in the European Union? *International Feminist Journal of Politics*, 11(4), 478–495.
- Lombardo, E., & Rolandsen-Augustin, L. (2016). Intersectionality in European Union policymaking: the case of gender-based violence. *Politics*, 36(4), 364–373.
- Luhmann, N. (1982). *The differentiation of society*. New York: Columbia University Press.
- Mayeri, S. (2001). “A Common Fate of Discrimination”: Race-Gender Analogies in Legal and Historical Perspective. *Yale Law Journal*, 110(6), 1045–1087.
- Mbembe, A. (2019). *Necropolitics*. Durham, NC: Duke University Press.
- McWhorter, L. (2009). *Racism and Sexual Oppression in Anglo-America: A Genealogy*. Bloomington: Indiana University Press.
- Mikulewicz, M., Caretta, M. A., Sultana, F., & Crawford, N. J. W. (2023). Intersectionality & Climate Justice: A call for synergy in climate change scholarship. *Environmental Politics*, 32(7), 1275–1286.
- Mouffe, C. (2000). *The Democratic Paradox*. London/New York: Verso.
- Mügge, L., & De Jong, S. (2013). Intersectionalizing European politics: Bridging gender and ethnicity. *Politics, Groups, and Identities*, 1(3), 380–389.
- Narayanaswamy, L. (2016). Whose feminism counts? Gender(ed) knowledge and professionalization in development. *Third World Quarterly*, 37(12), 2156–2175.
- Rancière, J. (2005). *Nerazumevanje. Politika in filozofija*. Ljubljana: ZRC SAZU.

- Rancière, J. (2006). *Hatred of democracy*. London/New York: Verso.
- Rice, C., Harrison, E., & Friedman, M. (2019). Doing Justice to Intersectionality in Research. *Cultural Studies ↔ Critical Methodologies*, 19(6), 409–420.
- Rimska pogodba. (1957). *Treaty Establishing the European Economic Community (Treaty of Rome)*. Rim, 25. marec 1957.
- Salem, S. (2018). Intersectionality and Its Discontents: Intersectionality as Traveling Theory. *European Journal of Women's Studies*, 25(4), 403–418.
- Spivak, G. C. (1999). *A critique of postcolonial reason: toward a history of the vanishing present*. Cambridge, Mass: Harvard University Press.
- Stoler, A. L. (2002). *Carnal Knowledge and Imperial Power: Race and the Intimate in Colonial Rule*. Berkeley: University of California Press.
- Svet Evropske unije. (2000). *Direktiva Sveta 2000/78/ES z dne 27. novembra 2000 o splošnih okvirih enakega obravnavanja pri zaposlovanju in delu* (UL L 303, 2. 12. 2000, str. 16–22).
- Thomas, C. (2007). *Sociologies of Disability and Illness: Contested Ideas in Disability Studies and Medical Sociology*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Thomson, R. G. (2002). "Integrating Disability, Transforming Feminist Theory." *NWSA Journal*, 14 (3), 1–32.
- Tremain, S. (2005). *Foucault and the Government of Disability*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Verloo, M. (2013). Intersectional and cross-movement politics and policies: Reflections on current practices and debates. *Signs*, 38(4), 893–915.
- Vlada Republike Slovenije. (2022). *Akcijski program za invalide 2022–2030 (API 2022–2030)*.
- Vlada Republike Slovenije. (2023). *Resolucija o nacionalnem programu za enake možnosti žensk in moških 2023–2030 (ReNPEMŽM23–30)*. Ljubljana: Uradni list Republike Slovenije.
- von der Leyen, U. (2019). A Union that strives for more. My agenda for Europe. *Political guidelines for the next European Commission 2019–2024*. Pridobljeno 2025 s <https://data.europa.eu/doi/10.2775/018127> Accessed 20 marec 2025
- Welfens, N. (2020). Protecting Refugees Inside, Protecting Borders Abroad? Gender in the EU's Responses to the 'Refugee Crisis'. *Political Studies Review*, 18(3), 378–392.
- Wilson, A. R. (2013). *Situating Intersectionality: Politics, Policy, and Power (The Politics of Intersectionality)*. New York: Palgrave Macmillan.
- Young, I. M. (2000). *Inclusion and democracy*. Oxford/New York: Oxford University Press.
- Zagovornik načela enakosti (2024). *Redno letno poročilo*. Pridobljeno 2025 s https://zagovornik.si/wp-content/uploads/2022/08/Redno-letno-porocilo-2019_splet-1.pdf
- Zakon o izenačevanju možnosti invalidov (ZIMI) (2010). Ur. l. RS, 94/2010, 50/2014, 32/2017, 95/2024.

Normativni ideal in družbena realnost: pravno varstvo invalidnih žensk pred intersekcijsko diskriminacijo in nasiljem v Republiki Sloveniji

Valentina FRANCA, Bruno NIKOLIĆ

1 Uvod: konceptualizacija ranljivosti na presečišču spola in invalidnosti

Diskriminacija in nasilje v sodobni družbi ne delujeta kot izolirana, linearna fenomena, temveč se manifestirata skozi kompleksne, prepletajoče se strukture moči in izključevanja. V Republiki Sloveniji, tako kot v širšem mednarodnem prostoru, predstavljajo invalidne ženske specifično družbeno skupino, ki je izpostavljena edinstveni vrsti marginalizacije. Ta marginalizacija ne izhaja samo iz preproste tega matematičnega sešteevka diskriminacije na podlagi spola in invalidnosti, temveč gre za kakovostno drugačno, sestavljeno izkušnjo podrejenosti, ki jo sodobna pravna teorija in sociologija opredeljujeta kot intersekcijsko diskriminacijo.

Izhodiščna teza tega poglavja je, da so invalidne ženske ujete v specifičen položaj »dvojne« ali celo »večplastne« nevidnosti. Na eni strani so pogosto spregledane v splošnih politikah enakosti spolov, ki implicitno predpostavljajo »zdravo«, fizično neovirano žensko, na drugi strani pa so marginalizirane znotraj gibanj za pravice invalidov, ki so bila zgodovinsko pogosto spolno nevtralna ali osredotočena na izkušnje moških. Ta nevidnost ima konkretne, pogosto uničujoče

posledice v njihovem vsakdanjem življenju: od oteženega dostopa do trga dela, kjer se soočajo s predsodki o manjši produktivnosti in spolnimi stereotipi o skrbstvenih vlogah, do sfere zasebnosti, kjer so nesorazmerno bolj izpostavljene nasilju v družini.

Še posebej kritično je področje nasilja. Invalidne ženske so pogosto v odnosu močne fizične, ekonomske ali psihične odvisnosti od svojih negovalcev, ki so lahko hkrati tudi njihovi partnerji ali družinski člani. Ta odvisnost ustvarja specifično dinamiko moči, ki otežuje prepoznavanje nasilja in iskanje pomoči. Tradicionalni pravni sistemi, ki so bili zgodovinsko zasnovani na t. i. »enoosnem« pristopu (kjer se posamezna osebna okoliščina obravnava ločeno), se v praksi izkažejo za nezadostne pri obravnavanju teh kompleksnih situacij. Če pravni sistem od žrtve zahteva, da svojo izkušnjo diskriminacije ali nasilja »razdeli« in pripiše bodisi spolu bodisi invalidnosti, s tem popači realnost njene izkušnje in ji pogosto odreče učinkovito pravno varstvo.

Namen tega poglavja je preseči samo deskriptivni pregled zakonodaje in ponuditi poglobljeno, kritično analizo učinkovitosti mednarodnega in slovenskega pravnega ter institucionalnega sistema pri obravnavanju teh presečnih ranljivosti. Raziskava temelji na predpostavki, da formalna enakost (obstoj zakonov) ni zadosten pogoj za dejansko enakost (uživanje pravic). V tem okviru izhajamo iz teze, da pravni sistem ne uspe zajeti intersekcijske narave diskriminacije, kar prispeva v sistemsko reprodukcijo »večplastne nevidnosti« invalidnih žensk. Z analizo mednarodnih standardov, nacionalne zakonodaje in sodne prakse bomo skušali odgovoriti na vprašanje, kje so systemske vrzeli, ki preprečujejo, da bi visok nivo deklariranih pravic v Sloveniji prešel v dejansko varnost in enakopravnost invalidnih žensk.

2 Globalni mednarodni pravni okvir: od fragmentacije k integraciji

Razvoj mednarodnega prava človekovih pravic v zadnjih sedmih desetletjih kaže na jasen evlucijski lok: od začetnega, fragmentiranega varstva posameznih kategorij k bolj integriranemu, holističnemu pristopu, ki prepozna kompleksnost človeške identitete, kar se odraža v razvoju in uveljavitvi koncepta intersekcionalnosti. V zadnjih desetletjih je koncept intersekcionalnosti pridobil pomemben vpliv

v okviru mednarodnega prava človekovih pravic, saj ključni globalni in regionalni mednarodni pravni instrumenti prepoznavajo tovrstno intersekcionalno ranljivost ter državam nalagajo sprejem ciljanih ukrepov za zaščito človekovih pravic žensk z invalidnostjo (Ananian in Dellaferrera, 2024; Marques Garcia idr., 2019; Kim idr., 2020; Madou, 2022; Eliona idr., 2024). Za Slovenijo, kot članico EU, sta ključni globalni mednarodni organizaciji na tem področju: Organizacija združenih narodov (OZN) in Mednarodna organizacija dela (ILO) ter regionalni mednarodni organizaciji Svet Evrope (SE) in Evropska unija (EU).

2.1 Organizacija združenih narodov: preseganje »drugih okoliščin«

Mednarodni mehanizmi za varovanje človekovih pravic so se tradicionalno opirali na »enoosni« pristop pri uveljavljanju prepovedi diskriminacije, pri čemer so nadzorni organi razloge za diskriminacijo obravnavali ločeno in med seboj izključujoče, kot izhaja že iz 2. člena Splošne deklaracije človekovih pravic. Temeljni dokumenti OZN, sprejeti v povojnem obdobju, so diskriminacijo prepovedovali na podlagi taksativno naštetih okoliščin. Splošna deklaracija človekovih pravic (1948) ter oba ključna pakta iz leta 1966 – Mednarodni pakt o državljanskih in političnih pravicah (MPDPP) in Mednarodni pakt o ekonomskih, socialnih in kulturnih pravicah (MPESKP) – v svojih protidiskriminacijskih klavzulah (2. člen) invalidnosti niso izrecno omenjali. Invalidnost je padla v kategorijo »drugih okoliščin«. Takšna ureditev je imela dolgoročne posledice, saj je omogočala, da je bila problematika invalidnosti dolgo časa obravnavana primarno skozi prizmo socialnega varstva, dobrodelnosti in medicinskega modela, ne pa kot vprašanje temeljnih človekovih pravic.

Kasnejši razvoj je s sprejetjem temeljnih sporazumov in interpretativno prakso nadzornih organov postopoma razširil razumevanje diskriminacije (Truscan in Bourke Martignoni, 2016, 108–109). Odbor za ekonomske, socialne in kulturne pravice (Odbor ESKP) je v svojem *Splošnem komentarju št. 20* potrdil, da termin »druge okoliščine« vključuje tudi invalidnost, s čimer je invalidnost dvignil na raven varovane osebne okoliščine. Še pomembneje, oba ključna odbora (Odbor za človekove pravice (HRC) in Odbor ESKP) sta v

svojih komentarjih prepoznala fenomen kumulativne diskriminacije. Ugotovila sta, da se posamezniki pogosto soočajo z diskriminacijo na podlagi več razlogov hkrati (npr. spol in invalidnost) in da ima takšna kumulativna diskriminacija edinstven in specifičen vpliv, ki si zasluži posebno obravnavo.

Na področju nasilja sta odbora naredila še korak dlje. Čeprav pakta izrecno ne omenjata nasilja nad ženskami, sta odbora razširila razlago členov o prepovedi mučenja (7. člen MPDPP) in pravici do poštenih delovnih pogojev tako, da vključujejo pozitivno obveznost države za preprečevanje nasilja v družini in zagotavljanje varnega okolja. To pomeni, da država ni odgovorna le za kršitve, ki jih storijo njeni organi, temveč mora z »dolžno skrbnostjo« preprečevati tudi nasilje, ki ga povzročajo zasebni subjekti (npr. partnerji ali družinski člani).

2.2 Paradigma Konvencije o pravicah invalidov (MKPI): normativni preboj

Sprejetje **Mednarodne konvencije o pravicah invalidov (MKPI)** leta 2006 ne predstavlja le novega pravnega instrumenta, temveč pravi paradigmatški obrat. Konvencija dokončno zavrača medicinski model invalidnosti (kjer je invalidnost problem posameznika) in uveljavlja socialni model, po katerem invalidnost nastane v interakciji med posameznikom z okvaro in ovirami v okolju. S stališča obravnavane teme je MKPI revolucionarna, ker je prvi pravno zavezujoč mednarodni instrument, ki v svojem besedilu eksplicitno priznava večplastne in prepletene oblike diskriminacije (UN Women, 2021, str. 10; Lecerf, 2025, str. 4). 6. člen MKPI, naslovljen »Invalidne ženske«, državam pogodbenicam nalaga, da priznajo, da so invalidne ženske in dekllice žrtve **večplastne diskriminacije**, ter nalaga, da sprejmejo vse ustrezne ukrepe za zagotovitev njihovega polnega razvoja, napredka in krepitve vloge. Po mnenju De Beco (2019, 600) gre za eno najmočnejših določb o intersekcionalnosti v katerem koli mednarodnem instrumentu človekovih pravic.

Doktrinarno razlago tega člena je Odbor MKPI podal v *Splošnem komentarju št. 3 (2016)*. V tem dokumentu Odbor jasno razmejuje dva ključna pojma, ki sta bistvena za razumevanje pravnega položaja:

1. **Večkratna diskriminacija:** Položaj, kjer je oseba diskriminirana na dveh ali več podlagah, ki delujeta ločeno (npr. ženska je diskriminirana pri plačilu zaradi spola, hkrati pa ji je onemogočen vstop v stavbo zaradi invalidnosti).
2. **Intersekcijska diskriminacija:** Položaj, kjer se več podlag prepleta na način, da so med seboj neločljive in ustvarjajo novo, specifično vrsto podrejenosti. Primer takšne diskriminacije je prisilna sterilizacija invalidnih žensk, ki je ne doživljajo niti invalidni moški niti zdrave ženske. Gre za izkušnjo, ki je ni mogoče razstaviti na posamezne dele.

Odbor MKPI poudarja nujnost proaktivnega pristopa držav, ki pre-sega samo formalno prepoved diskriminacije, ter vključuje odpravo diskriminatorne zakonodaje (npr. glede reproduktivnih pravic), vključevanje perspektive žensk z invalidnostjo v vse politike, zbiranje razčlenjenih podatkov ter sprejem pravnih, političnih, upravnih in drugih ukrepov za njihovo opolnomočenje. Države morajo poleg pasivnega vzdržanja od posegov zagotoviti tudi aktivno varstvo pred ravnanji tretjih oseb ter ustvarjati pogoje za dejansko uresničevanje pravic, vključno na področju zaposlovanja (člen 27 MKPI), kjer se ženske z invalidnostjo soočajo s specifičnimi ovirami, kot so spolno nadlegovanje, neenako plačilo in omejen dostop do pravnih sredstev. Odbor MKPI v svojih priporočilih zahteva tudi odpravo diskriminatornih praks (npr. prisilne sterilizacije), vključevanje žensk z invalidnostjo v procese odločanja, zagotavljanje dostopnosti storitev ter razvoj politik na podlagi ustreznih podatkov in mednarodnega sodelovanja.

2.3 Vloga CEDAW: implicitna intersekcionalnost

Konvencija o odpravi vseh oblik diskriminacije žensk (CEDAW) v svojem besedilu ne vsebuje izrecnih določb o invalidnosti niti ne obravnava interakcije spola z drugimi identitetnimi značilnostmi, kar ji je bilo v preteklosti pogosto očitano kot pomanjkljivost (Campbell, 2016; Chinkin in Freeman, 2012; Bond, 2003; Otto, 2010; De Beco, 2019). Kljub temu predstavlja temeljni mednarodni pravni instrument na področju človekovih pravic žensk, saj državam pogodbenicam nalaga odpravo vseh oblik diskriminacije ter uresničevanje dejanske enakosti med spoloma, pri čemer zajema širok spekter državljskih, političnih, ekonomskih, socialnih in kulturnih pravic ter odgovornost

držav tudi za ravnanja zasebnih subjektov. Tako na doktrinarni ravni kot tudi v praksi Odbora za odpravo vseh oblik diskriminacije žensk (Odbor CEDAW) se je postopoma razvilo razumevanje intersekciionalnosti. V doktrini se poudarja, da konvencija implicitno vključuje to dimenzijo, saj diskriminacijo na podlagi spola obravnava kot neločljivo povezano z drugimi okoliščinami, kot so rasa, revščina ali invalidnost (Campbell, 2016, str. 43). To razumevanje je Odbor CEDAW dodatno razvil s sodno prakso. V *Splošnem priporočilu št. 18 (Invalidne ženske)* je izrecno opozoril na »dvojno diskriminacijo«, ki so ji podvržene invalidne ženske. S tem je potrdil, da je boj za enakost spolov nepopoln, če ne obravnava specifičnih ovir, s katerimi se soočajo ženske z različnimi oblikami oviranosti. Posledično se od držav zahteva, da pri poročanju o izvajanju konvencije posebno pozornost namenijo ukrepom za zagotavljanje dostopa invalidnih žensk do izobraževanja, zaposlitve in zdravstvenih storitev.

2.4 Mednarodna organizacija dela (MOD): intersekciionalnost v svetu dela

Na področju trga dela, ki je ključen prostor za ekonomsko osamosvojitve invalidnih žensk, ima osrednjo vlogo Mednarodna organizacija dela, ki s svojimi standardi povezuje pravico do dela z varstvom pred diskriminacijo in nasiljem. Deklaracija Mednarodne organizacije dela o temeljnih načelih in pravicah pri delu (1998) med temeljna načela vključuje tudi enakost, ki se konkretizira v številnih konvencijah, zlasti Konvenciji št. 111 o diskriminaciji pri zaposlovanju in poklicih ter Konvenciji št. 190 o nasilju in nadlegovanju. Konvencije, skupaj s pripadajočimi priporočili, zavezujejo države članice k oblikovanju in izvajanju nacionalnih politik enakosti ter k prenosu mednarodnih standardov v nacionalno zakonodajo in prakso pod nadzorom mednarodnih mehanizmov.

Konvencija št. 111 o diskriminaciji pri zaposlovanju in poklicih zagotavlja širok okvir za nacionalne politike enakosti, ki morajo zajemati tudi preprečevanje večkratne diskriminacije. Opredelitev iz Konvencije št. 111 vključuje vse oblike diskriminacije v zvezi z vsemi vidiki zaposlovanja in poklicev, vključno z neposredno in posredno diskriminacijo, večkratno ter intersekcijsko diskriminacijo. Še pomembnejši mejnik pa predstavlja Konvencija št. 190 o nasilju in nadlegovanju. Ta konvencija je prvi globalni mednarodni standard,

ki celovito ureja nasilje v svetu dela in izrecno priznava intersekcij-sko naravo nasilja. Konvencija ugotavlja, da nasilje in nadlegovanje na podlagi spola nesorazmerno prizadeneta ženske in dekleta, ter zahteva vključujoč, celosten in intersekcij-ski pristop. Države morajo pri ocenjevanju tveganj na delovnem mestu upoštevati, da so določene skupine delavcev (vključno z osebami z invalidnostjo) bolj izpostavljene nasilju zaradi prepleta stereotipov, neenakih razmerij moči in fizične ranljivosti. To pomeni, da morajo delodajalci in države sprejeti specifične ukrepe za zaščito teh skupin, kar presega samo splošne pravilnike o varstvu pri delu.

3 Regionalni in nacionalni pravni okvir: razkorak med normo in implementacijo

Medtem ko globalni instrumenti postavljajo temeljne standarde, sta regionalna in nacionalna raven tisti, kjer se pravne norme neposredno prenašajo v življenje posameznic. Analiza teh ravni razkriva kompleksen odnos med naprednimi zakonodajnimi rešitvami in trdovratnimi sistemskimi ovirami v praksi.

3.1 Evropski pravni prostor: Svet Evrope in Evropska unija

V evropskem pravnem prostoru sta za obravnavano področje ključna Svet Evrope in Evropska unija. V okviru Sveta Evrope predstavlja temelj varstva Evropska konvencija o človekovih pravicah (EKČP), katere izvajanje nadzira Evropsko sodišče za človekove pravice (ESČP). Člen 14 EKČP, ki prepoveduje diskriminacijo, je sicer akcesorne narave (uveljavlja se le v povezavi z drugo pravico), vendar njegova odprta formulacija (»kakšne druge okoliščine«) omogoča prožno razlago. ESČP je s svojo judikaturto potrdilo, da invalidnost sodi med te varovane okoliščine, pri čemer se večina zadev po 14. členu v praksi pojavlja v povezavi z 8. členom EKČP, ki varuje pravico do spoštovanja zasebnega in družinskega življenja (Xenidis, 2020, str. 152). Še pomembnejši je Protokol št. 12, ki vzpostavlja splošno prepoved diskriminacije, vendar njegova omejena ratifikacija in skromna sodna praksa zmanjšujeta njegov praktični doseg.

Na področju nasilja predstavlja Istanbulska konvencija (Konvencija Sveta Evrope o preprečevanju in boju proti nasilju nad ženskami in

nasilju v družini) najnaprednejši regionalni instrument. Gre za pogodbo z dvojno naravo, saj združuje določbe s področja človekovih pravic in kazenskega prava ter vzpostavlja celovit, na žrtve usmerjen pristop k preprečevanju nasilja, zaščiti in podpori žrtvam ter pregonu storilcev. Konvencija v členu 4(3) vsebuje doslej najbolj vključujočo klavzulo o nediskriminaciji, ki izrecno našteva tako spol kot invalidnost (Jurasz, 2015, 4–5). Čeprav konvencija ne uporablja termina »interseksionalnost«, njen nadzorni organ GREVIO (Skupina strokovnjakov za ukrepanje proti nasilju nad ženskami in nasilju v družini) v svojih poročilih poudarja, da morajo države pri izvajanju ukrepov nujno upoštevati presečne razsežnosti diskriminacije. Brez tega pristopa preventivni in korektivni ukrepi, kot so varne hiše in druge podporne storitve, ostajajo nedostopni za ženske z različnimi oblikami oviranosti.

Pravni red **Evropske unije** (EU) se je zgodovinsko razvijal skozi prizmo tržne integracije, kar je vplivalo na fragmentirano urejanje diskriminacije. Medtem ko je diskriminacija na podlagi spola uživala varstvo že od Rimske pogodbe (1957), je bila invalidnost kot varovana okoliščina v primarno pravo vključena šele z Amsterdamsko pogodbo leta 1997 (člen 13, sedaj 19 PDEU). Temu je sledilo sprejetje sekundarne zakonodaje, zlasti Direktive 2000/78/ES o splošnih okvirih enakega obravnavanja pri zaposlovanju in delu. Direktiva je prepovedala diskriminacijo na podlagi spolne usmerjenosti, invalidnosti, vere in starosti pri zaposlovanju in poklicu (člen 1).

Čeprav je enakost danes temeljna vrednota EU,¹ zakonodajna ureditev še vedno ne vsebuje izrecne omembe interseksijske diskriminacije, temveč le posredne sklice na večkratno diskriminacijo v uvodnih izjavah direktiv² in v dokumentih »mehkega prava«. Izostanek izrecne in zavezujoče prepovedi ima tudi praktične posledice za sodno prakso Sodišča EU, saj segmentirana struktura prava EU otežuje pravno zajetje interseksijske diskriminacije. Kljub temu pa ratifikacija MKPI od EU pomeni, da so standardi konvencije postali del pravnega reda Unije, kar postopoma spodbuja bolj integriran pristop.

1 V primarnem pravu je opredeljena v pogodbah, zlasti v členih 2 in 3(3) Pogodbe o Evropski uniji (PEU), členih 8, 10, 19, 153 in 157 PDEU ter členih 21–26 Listine Evropske unije o temeljnih pravicah.

2 Uvodna izjava 14 Direktiva Sveta 2000/43/ES z dne 29. junija 2000 o izvajanju načela enakega obravnavanja oseb ne glede na raso ali narodnost in uvodna izjava 3 Direktiva Sveta 2000/78/ES z dne 27. novembra 2000 o splošnih okvirih enakega obravnavanja pri zaposlovanju in delu. Za več glej Schiek (2016) in Xenidis (2020).

3.2 Nacionalni pravni okvir: robustni temelji s sistemskimi luknjami

Republika Slovenija razpolaga s pravnim okvirom, ki na deklarativni ravni zagotavlja visoko stopnjo varstva. **Ustava RS** (1991) v 14. členu zagotavlja enakost pred zakonom, v 52. členu pa posebej določa varstvo invalidov. Čeprav Ustava ne omenja izrecno »invalidnih žensk«, njena celostna razlaga, podprta s prakso Ustavnega sodišča, zagotavlja temelj za varstvo pred intersekcijsko diskriminacijo.

V slovenskem pravnem redu je osrednji steber varstva pred neenakim obravnavanjem **Zakon o varstvu pred diskriminacijo (ZVarD, 2016)**, ki diskriminacijo prepoveduje na podlagi katerekoli osebne okoliščine, pri čemer je njegova ključna analitična vrednost za invalidne ženske v definiciji posredne diskriminacije (7. člen). Ta nastopi, ko navidezno nevtralna določba, merilo ali praksa postavi osebo z določeno osebno okoliščino v manj ugoden položaj, kar je za invalidne ženske, ki so pogosto podvržene sistemskim, a na videz nevtralnimi oviram, bistvenega pomena. Zakon prav tako eksplicitno inkriminira nadlegovanje in spolno nadlegovanje ter vzpostavlja organ Zagovornika načela enakosti, kar teoretično omogoča neodvisno ugotavljanje kršitev, vendar praksa kaže, da se te določbe redko uporabljajo za obravnavanje kompleksnih intersekcijskih primerov. To splošno varstvo nadgrajuje specialni predpis, **Zakon o izenačevanju možnosti invalidov (ZIMI, 2010)**, ki uvaja ključni pravni institut razumne prilagoditve (7. člen). Zakon določa, da opustitev izvedbe potrebnih in nepretiranih prilagoditev (npr. arhitekturnih, komunikacijskih) pomeni diskriminacijo, kar prenaša breme prilagajanja s posameznice na okolje in je *conditio sine qua non* za vključevanje invalidnih žensk v družbo. Kljub jasni normativni zavezi pa analiza poročil nadzornih organov (Zagovornik načela enakosti, 2020–2024, Varuh človekovih pravic, 2020–2024) razkriva alarmanten razkorak med normo in dejanskim stanjem: kljub zakonskemu roku (konec leta 2025) za zagotovitev dostopnosti objektov v javni rabi, številne institucije, vključno s centri za socialno delo, ostajajo fizično nedostopne, kar invalidnim ženskam *de facto* preprečuje uveljavljanje pravic in predstavlja sistemsko obliko diskriminacije.

Na področju trga dela **Zakon o delovnih razmerjih (ZDR-1, 2013)** prepoveduje diskriminacijo, spolno nadlegovanje in trpinčenje na delovnem mestu (*mobing*), pri čemer zakonodajalec izkazuje

določeno stopnjo progresivnosti z določbo 189.b člena. Ta člen delavcem, žrtvam nasilja v družini, omogoča posebne pravice, kot so krajši delovni čas, začasna prerazporeditev in zaščita pred nočnim delom, s čimer zakonodaja priznava, da nasilje v zasebni sferi neposredno vpliva na delovno zmožnost in ekonomsko varnost ženske. Vendar pa kritična analiza razkriva pomanjkljivost v intersekcijskem pristopu: zakonodaja ne vsebuje enako specifičnih določb o prilagoditvah za invalidne ženske, ki bi upoštevale njihovo dvojno ranljivost na delovnem mestu. Prav tako **Zakon o zaposlitveni rehabilitaciji in zaposlovanju invalidov (ZZRZI, 2007)**, kljub naprednim določbam o rehabilitaciji, ne obravnava presečišča med invalidnostjo in spolom, kar pomeni, da invalidne ženske, ki so žrtve nasilja, morda ne prejmejo ustrezne podpore, ki bi hkrati upoštevala njihovo invalidnost in travmo nasilja.

Ta strukturna ranljivost se pogloblja na področju socialne varnosti, kjer lahko navidezno nevtralne norme povzročijo hude posledice za najranljivejše. **Zakon o socialno varstvenih prejemkih (ZSVP, 2010)** je nedavno doživel ustavno presojo, v kateri je Ustavno sodišče (odločba U-I-41/23, 2025) ugotovilo neustavno omejevanje pravic do socialne pomoči osebam v osebnem stečaju. Ta primer plastično prikazuje, kako lahko toga zakonodaja pahne osebe na robu preživetja – med katerimi so nesorazmerno pogosto invalidne ženske z nizkimi dohodki – v eksistenčno stisko. Pomanjkanje dostopa do ustrezne socialne pomoči neposredno povečuje tveganje za revščino in ekonomsko odvisnost od drugih oseb (pogosto partnerjev ali negovalcev), kar ustvarja plodna tla za nasilje in otežuje odhod iz nasilnih razmerij.

Ko pride do same zaščite pred nasiljem, **Zakon o preprečevanju nasilja v družini (ZPND, 2008)** invalide sicer izrecno prepozna kot posebej ranljivo skupino, upravičeno do posebnega varstva, ter ureja ukrepe, kot so prepoved približevanja in pravica do spremljevalca ter zagovornika. Vendar pa analiza nevladnih organizacij opozarja na kritično pomanjkanje v implementaciji: čeprav zakon zagotavlja pravico do varnosti, so varne hiše in krizni centri v Sloveniji pogosto arhitekturno nedostopni za gibalno ovirane ženske. To pomeni, da zakonska pravica do umika iz nasilnega okolja za invalidne ženske pogosto ostaja mrtva črka na papirju, saj fizične ovire preprečujejo dostop do zaščite, ki je na voljo neinvalidnim ženskam. Kazenskopravno varstvo, ki ga nudi **Kazenski zakonik (KZ-1, 2012)**

z inkriminacijo nasilja v družini in spolnega nasilja, pa v praksi pogosto trči ob ovire pri prepoznavanju specifičnih oblik nasilja nad invalidi (npr. odtegotanje nege) in dokazno stisko žrtev.

4 Vpogled in analiza sodne prakse

4.1 Mednarodna sodna praksa: prepoznavanje interseksionalnosti

Kljub temu da sodna praksa kaže določene premike v smeri porsrednega priznavanja interseksijske diskriminacije, noben izmed obravnavanih primerov ESČP ne zadeva neposredno interseksijske diskriminacije žensk z invalidnostjo, kar potrjuje vrzel med normativnim razvojem in sodno prakso. ESČP je v prelomni sodbi B. S. proti Španiji (2012) naredilo pomemben preboj na področju priznanja interseksionalnosti. V primeru ženske nigerijskega porekla, ki se je ukvarjala s prostitucijo in bila žrtev policijskega nasilja, je sodišče ugotovilo, da njene ranljivosti ni mogoče zvesti na posamezno okoliščino, temveč izhaja iz prepleta več dejavnikov. Sodišče je zapisalo, da je bila pritožnica diskriminirana zaradi »posebne ranljivosti, ki je neločljivo povezana z njenim statusom Afričanke, ki se ukvarja s prostitucijo«, s čimer je potrdilo možnost uveljavljanja več razlogov diskriminacije hkrati ter uporabo odprte kategorije »druge okoliščine« za prepoznavanje novih oblik neenakosti. Takšen pristop potrjuje širšo fleksibilnost sodne prakse ESČP, ki kljub odsotnosti izrecne pravne podlage omogoča posredno obravnavo interseksijske diskriminacije, zlasti z uveljavljanjem več razlogov diskriminacije hkrati in z razlago odprtih kategorij v okviru EKČP (Xenidis, 2020, 158–168).

Izostanek eksplicitne in zavezujoče prepovedi interseksijske diskriminacije v zakonodaji EU ima tudi neposreden praktičen učinek na sodno prakso Sodišča EU. Medtem ko je mogoče druge oblike večkratne diskriminacije, kot so aditivna, sestavljena ali kombinirana diskriminacija, razmeroma enostavno umestiti v obstoječo arhitekturo prava EU o nediskriminaciji, interseksijske diskriminacije s takim kategoričnim pristopom ni mogoče ustrezno zajeti. Tak pristop namreč ne odraža, kako se različni razlogi prepletajo in skupaj oblikujejo specifične oblike škode, ki jo povzroča diskriminacija. Poleg tega tako struktura postopka predhodnega odločanja kot tudi mandat Sodišča EU, ki je večkrat poudarilo, da ni v njegovi pristojnosti širiti

izčrpno navedenih razlogov za diskriminacijo, ponujata le omejen manevrski prostor za uveljavljanje priznanja intersekcijske diskriminacije prek sodnih postopkov (Xenidis, 2020, 135–150).

Kljub temu je na ravni EU mogoče zaznati določen premik k posrednemu priznavanju kompleksnih oblik diskriminacije. Takšen pristop ponazarjata zadevi Coleman (C-303/06) in Bervidi (C-38/24), v katerih je Sodišče EU razširilo varstvo pred diskriminacijo na podlagi invalidnosti tudi na osebe, ki same niso invalidi, a skrbijo zanje (diskriminacija na podlagi povezanosti). To ima poseben pomen za ženske, ki zaradi spolnih vlog pogosteje prevzemajo skrbstvene obveznosti in so zaradi tega kaznovane na trgu dela (npr. zavrnitev prilagoditve delovnega časa).

V nasprotju s tem je na nacionalni ravni, zlasti v Belgiji, zaznati hitrejši razvoj sodne prakse na tem področju. V primeru zavrnitve kandidatke za delovno mesto zaradi kombinacije nosečnosti in naglušnosti je sodišče v Antwerpnu (2021) prisodilo odškodnino za diskriminacijo na podlagi spola in dodatno odškodnino za diskriminacijo na podlagi invalidnosti. Takšna sodna praksa pošilja močno sporočilo, da je intersekcijska diskriminacija hujša kršitev, ki zahteva strožjo sankcijo.

4.2 Nacionalna sodna praksa: premiki k objektivni odgovornosti

V slovenski sodni praksi se kaže trend krepitve odgovornosti delodajalcev in prepoznavanja subtilnejših oblik diskriminacije.

Na področju zagotavljanja enakih možnosti in vključevanja invalidov v delovno okolje sodna praksa zavzema vse bolj jasno stališče, da prilagoditve niso stvar dobre volje delodajalca, temveč so trda pravna obveznost, katere kršitev ima naravo diskriminacije. Višje delovno in socialno sodišče je v precedenčni zadevi Pdp 950/2015 postavilo pomemben standard glede dolžnosti razumne prilagoditve, ko je obravnavalo primer zaposlene z okvaro sluha, ki ji delodajalec ni zagotovil tolmača. Sodišče opustitve tega ukrepa ni opredelilo samo kot organizacijske pomanjkljivosti, temveč kot neposredno diskriminacijo, pri čemer je poudarilo, da dolžnost zagotavljanja prilagoditev, ki izhajajo iz nacionalne zakonodaje (ZIMI) in mednarodnih standardov (MKPI), ni predmet diskrecijske presoje delodajalca, temveč zakonska nuja za zagotovitev enakopravnega sodelovanja in dostopa do dela.

Ta razvoj sodne presoje se pomembno nadgrajuje s prepoznavanjem kompleksnejših, sestavljenih oblik neenakosti, ki so značilne za invalidne ženske. Okrožno sodišče je v zadevi I Cp 1345/2017 pokazalo napredno razumevanje sociološke realnosti, ko je obravnavalo primer noseče ženske z invalidnostjo. V sodbi je sodišče preseglo tradicionalni enoosni pristop, ki obravnava osebne okoliščine ločeno, in izrecno zapisalo, da je »diskriminacija lahko večplastna, zlasti ko se prepletajo spol, invalidnost in nosečnost«. To eksplicitno priznanje intersekcionalnosti, kjer se različne osebne okoliščine ne le seštevajo, ampak ustvarjajo specifično, okrepljeno obliko ranljivosti, predstavlja ključen doktrinarni premik k bolj niansiranemu pravnemu varstvu, ki je sposobno prepoznati in sankcionirati sestavljeno naravo prikrajšanosti, s katero se soočajo invalidne ženske.

Hkrati se v sodni praksi utrjuje standard objektivne odgovornosti delodajalca za varnost in dostojanstvo v delovnem okolju, kar deluje kot ključna procesna varovalka za zaščito invalidnih žensk pred nasiljem in nadlegovanjem. V zadevah, kot sta Pdp 789/2018 in Pdp 456/2020, sodišča dosledno poudarjajo, da pasivnost delodajalca ni dopustna in da samo formalni obstoj pravilnikov ne zadošča za ekskulpacijo. Delodajalec je odškodninsko odgovoren ne le za neposredna dejanja nasilja, ki se zgodijo v njegovi sferi, temveč tudi za opustitev dolžnega ravnanja, denimo če ob prijavi nasilja ne izvede takojšnje, temeljite in nepristranske preiskave. S tem sodna praksa odgovornost delodajalca širi na aktivno dolžnost preprečevanja, preiskovanja in sankcioniranja vsakega nasilja, s čimer se v delovnem okolju vzpostavlja ničelna toleranca do kršitev integritete zaposlenih.

5 Identifikacija pravnih tveganj, sistemskih vrzeli in sklepna priporočila: od normativnega ideala k dejanski enakosti

Kljub nespornemu napredku v zakonodajni ureditvi in razvoju sodne prakse podrobna analiza razkriva, da v slovenskem pravnem prostoru obstajajo specifična pravna tveganja, ki ne delujejo samo kot naključne anomalije, temveč kot strukturne vrzeli, ki sistemsko onemogočajo enakopravnost invalidnih žensk. Sinteza ugotovitev razkriva paradoks sodobne pravne države: Slovenija ima vzpostavljen sodoben in mednarodno primerljiv pravni okvir, ki vključuje visoka

ustavna jamstva in specializirano zakonodajo, vendar se ta normativna urejenost v praksi pogosto ne prevede v dejansko enakost in varnost za invalidne ženske.

Temeljni problem predstavlja **konceptualna nevidnost in normativna fragmentacija**. Slovenski pravni sistem deluje po principu »silosov«, kjer zakonodaja o invalidih (Zakon o zaposlitveni rehabilitaciji in zaposlovanju invalidov, 2007; Zakon o izenačevanju možnosti invalidov, 2010) redko obravnava spolno specifične ovire, zakonodaja o enakosti spolov pa pogosto spregleda specifikke invalidnosti. Posledično se intersekcijska diskriminacija v pravnih postopkih pogosto »izgubi«, saj so žrtve prisiljene, da svojo kompleksno izkušnjo poenostavijo in izberejo eno prevladujočo podlago diskriminacije. To ne le popači njihovo izkušnjo, temveč vodi tudi do neustreznih pravnih sredstev in pre nizkih odškodnin, ki nimajo zadostnega odvratilnega učinka.

To konceptualno tveganje se v praksi kaže kot akutni **izvedbeni primanjkljaj**, zlasti na področju fizične dostopnosti. Kljub jasnim določilom ZIMI so številni javni objekti – vključno s centri za socialno delo, sodišči in policijskimi postajami – še vedno arhitekturno nedostopni. Za invalidno žensko, ki želi prijaviti nasilje, to ni le tehnična logistična ovira, temveč dejanska odtegnitev ustavne pravice do sodnega varstva in dostopa do storitev. Še bolj kritično dimenzijo to tveganje dobi v kontekstu nasilja, kjer pomanjkanje dostopnih varnih hiš in kriznih centrov invalidne ženske *de facto* obsoja na prisilno bivanje v nasilnem okolju, saj nimajo fizične možnosti umika na varno. To predstavlja hudo kršitev pozitivnih obveznosti države za zaščito življenja in integritete ter zahteva takojšnjo zagotovitev sredstev za prilagoditev mreže varnih nastanitev.

Položaj dodatno otežuje **institucionalna neodzivnost in tveganje sekundarne viktimizacije**, saj se žrtve soočajo s pomanjkanjem koordiniranega medinstitucionalnega sodelovanja. Invalidne ženske so pogosto v odnosu močne eksistencialne odvisnosti od povzročiteljev nasilja, ki so lahko hkrati njihovi negovalci ali skrbniki. Institucije (policija, CSD) pogosto nimajo ustreznih protokolov za prepoznavanje specifičnih oblik nasilja, kot so odtegotanje nege, uničevanje pripomočkov ali finančno izkoriščanje. Odsotnost specializirane usposobljenosti strokovnih delavcev vodi v situacije, kjer žrtev v samem postopku iskanja pomoči zaradi neustrezne obravnave doživi novo travmo. Temu se pridružuje še **dokazna stiska v sodnih postopkih**, kjer visoko dokazno breme pri dokazovanju vzročne

zveze pri psihičnem nasilju in mobingu v kombinaciji s socialno izolacijo in komunikacijskimi ovirami invalidne ženske postavlja v izrazito neenakopraven položaj. Strah pred izgubo zaposlitve ali nujne oskrbe jih pogosto odvrne od prijave, kar omogoča visoko stopnjo neprijavljenega nasilja in ustvarja nevarno temno polje kriminalitete.

Nenazadnje so tu še **tveganja na področju socialne varnosti**. Nedavna odločba Ustavnega sodišča (U-I-41/23) je razkrila, kako lahko navidezno nevtralne določbe socialne zakonodaje (npr. glede osebnega stečaja) pahnejo najranljivejše v eksistenčno stisko. Za invalidne ženske, ki imajo zaradi nižje zaposljivosti pogosto nižje dohodke, so takšne sistemske luknje še posebej nevarne, saj povečujejo tveganje za revščino in s tem ekonomsko odvisnost, kar jih dela še bolj ranljive za nasilje in izkoriščanje.

Ključni problem torej ni pomanjkanje pravic na papirju, temveč sistemska nevidnost interseksijskih potreb v fazi implementacije. Dokler bodo politike, storitve in sodni postopki zasnovani za abstraktnega »povprečnega« posameznika, bodo invalidne ženske padale v vrzeli med sistemi. Za premostitev tega razkoraka in prehod od formalne k dejanski enakosti so nujni usklajeni ukrepi na več ravneh:

1. **Zakonodajna reforma:** Vključitev izrecne prepovedi večplastne in interseksijske diskriminacije v področno zakonodajo (Zakon o varstvu pred diskriminacijo, 2016, Zakon o delovnih razmerjih, 2013), s čimer bi sodiščem zagotovili jasno podlago za obravnavo sestavljenih kršitev in prisojanje višjih, odvratilnih odškodnin.
2. **Dostopnost kot absolutna prioriteta:** Dosledna uveljavitev določb Zakon o izenačevanju možnosti invalidov (2010) in takojšnja zagotovitev sredstev za prilagoditev vseh objektov v javni rabi. Dostopnost ne sme biti razumljena kot tehnični standard, temveč kot predpogoj za uveljavljanje vseh ostalih človekovih pravic.
3. **Specializirana podpora:** Vzpostavitev mreže varnih hiš, ki so arhitekturno in programsko prilagojene invalidnim ženskam, ter zagotovitev stabilnega sistemskega financiranja nevladnih organizacij, ki trenutno edine nudijo tovrstno specializirano podporo.
4. **Reforma meril invalidnosti:** Prehod od togega medicinskega modela (»numerus clausus«) k individualiziranemu socialnemu modelu ocenjevanja potreb, ki bo preprečil izključevanje oseb s specifičnimi ali redkimi oblikami oviranosti.

5. **Izobraževanje in ozaveščanje:** Sistematično usposabljanje sodnikov, tožilcev, policistov in socialnih delavcev o dinamiki nasilja nad invalidnimi osebami in prepoznavanju interseksijske diskriminacije je nujno za preprečevanje sekundarne viktimizacije.

Le s preходом od pasivnega zagotavljanja pravic k proaktivnemu ustvarjanju pogojev za enakost lahko družba učinkovito zaščiti dostojanstvo in varnost invalidnih žensk, ki so danes prepogosto nevidne žrtve sistemskih pomanjkljivosti.

Literatura in viri

- Ananian, S., & Dellaferrera, G. (2024). *A study on the employment and wage outcomes of people with disabilities*. ILO Working Paper 124. Ženeva: International Labour Organization.
- Bond, J. E. (2003). International intersectionality: A theoretical and pragmatic exploration of women's international human rights violations. *Emory Law Journal*, 53(1), 71–186.
- Campbell, M. (2016). *CEDAW and women's intersecting identities: A pioneering new approach to intersectional discrimination*. Working Paper Vol. 2, No. 3. Oxford: Oxford University.
- Chinkin, C., & Freeman, M. (2013). Introduction. In M. A. Freeman, C. Chinkin, & B. Rudolf (Ur.), *The UN Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women: A commentary* (str. 1–25). Oxford University Press.
- De Beco, G. (2019). Intersectionality and disability in international human rights law. *The International Journal of Human Rights*, 24(5), 1–22.
- Eliona, G., Traustadóttir, R., Gordon Rice, J., & Baldvins Bjargadóttir, H. (2024). "They guarantee understanding both ways": Rights protection officers as facilitators of access to justice for disabled women. *Scandinavian Journal of Disability Research*, 26(1), 464–476.
- Jurasz, O. (2015). The Istanbul Convention: A new chapter in preventing and combating violence against women. *Australian Law Journal*, 89(9), 619–627.
- Kim, E. J., Skinner, T., & Parish, S. L. (2020). A study on intersectional discrimination in employment against disabled women in the UK. *Disability & Society*, 35(5), 715–737.
- Lecerf, M. (2025). *Women with disabilities*. European Parliamentary Research Service. Bruselj: European Parliament.
- Madou, M. (2022). *Disability and gender gaps: Addressing unequal employment of women with disabilities*. Bruselj: European Disability Forum.

- Marques Garcia, L., Ortiz Sosa, D., & Urban, A. (2019). *Violence against women and girls with disabilities: Latin America and the Caribbean*. Washington: Inter-American Development Bank.
- Otto, D. (2010). Women's rights. V: D. Moeckli, S. Shah & S. Sivakumaran (ur.), *International human rights law* (str. 345–368). Oxford: Oxford University Press.
- Schiek, D. (2016). Intersectionality and the notion of disability in EU discrimination law. *Common Market Law Review*, 53(1), 35–63.
- Truscan, I. & Bourke Martignoni, J. (2016). International Human Rights Law and Intersectional Discrimination. *The Equal Rights Review*, 16, 103–131.
- UN Women. (2021). *Intersectionality resource guide and toolkit: An intersectional approach to leave no one behind*. New York: United Nations Entity for Gender Equality and the Empowerment of Women.
- Varuh človekovih pravic RS. (2020–2024). *Letna poročila*. Ljubljana: Varuh človekovih pravic.
- Xenidis, R. (2020). *Beyond the master's tools: Putting intersectionality to work in European non-discrimination law*. Firenze: European University Institute.
- Zagovornik načela enakosti. (2020–2024). *Letna poročila*. Ljubljana: Zagovornik načela enakosti.

Pravni viri

- Amsterdamska pogodba o spremembi Pogodbe o Evropski uniji, pogodb o ustanovitvi Evropskih skupnosti in nekaterih povezanih aktov. (1997). Podpisana 2. oktobra 1997 v Amsterdamu, v veljavi od 1. maja 1999.
- Deklaracija Mednarodne organizacije dela o temeljnih načelih in pravicah pri delu, sprejeta junija 1998, revidirana junija 2022
- Direktiva Sveta 2000/43/ES z dne 29. junija 2000 o izvajanju načela enakega obravnavanja oseb ne glede na raso ali narodnost, UL L 180, 19.7.2000
- Direktiva Sveta 2000/78/ES z dne 27. novembra 2000 o splošnih okvirih enakega obravnavanja pri zaposlovanju in delu, UL L 303, 2.12.2000
- Evropska konvencija o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin, sprejeta 4. novembra 1950, začela veljati 3. septembra 1953, ETS št. 5
- Kazenski zakonik (KZ-1), Uradni list RS, št. 50/12 – uradno prečiščeno besedilo, 54/15, 6/16 – popr., 38/16, 27/17, 23/20, 91/20, 95/21, 186/21, 1 05/22 – ZZNŠPP, 16/23 in 107/24 – odl. US.
- Konvencija MOD št. 111 o diskriminaciji pri zaposlovanju in poklicih, sprejeta 25. junija 1958, začela veljati 15. junija 1960
- Konvencija MOD št. 190 o nasilju in nadlegovanju, sprejeta 21. junija 2019, začela veljati 25. junija 2021

- Konvencija Sveta Evrope o preprečevanju in boju proti nasilju nad ženskami in nasilju v družini (Istanbulska konvencija), sprejeta 11. maja 2011, začela veljati 1. avgusta 2014, CETS št. 210
- Mednarodna konvencija o pravicah invalidov, sprejeta 13. decembra 2006, začela veljati 3. maja 2008, 2515 UNTS 3
- Mednarodni pakt o državljanskih in političnih pravicah, sprejet 16. decembra 1966, začel veljati 23. marca 1976, 999 UNTS 171
- Mednarodni pakt o ekonomskih, socialnih in kulturnih pravicah, sprejet 16. decembra 1966, začel veljati 3. januarja 1976, 993 UNTS 3
- Odbor za pravice invalidov. (2016). Splošni komentar št. 3 (2016) o ženskah in deklicah z invalidnostmi (6. člen Konvencije o pravicah invalidov) (CRPD/C/GC/3). Organizacija združenih narodov.
- Pogodba o delovanju Evropske unije (PDEU), konsolidirano besedilo, UL C 202, 7.6.2016.
- Pogodba o Evropski uniji (PEU), konsolidirano besedilo, UL C 202, 7.6.2016
- Pogodba o ustanovitvi Evropske gospodarske skupnosti (Rimska pogodba). (1957). Podpisana 25. marca 1957 v Rimu, veljati je začela 1. januarja 1958. Uradni list Evropskih skupnosti, št. 2.
- Splošna deklaracija človekovih pravic, sprejeta 10. decembra 1948, Generalna skupščina OZN, Resolucija 217 A (III)
- Ustava Republike Slovenije, Uradni list RS, št. 33/91-I, 42/97 – UZS68, 66/00 – UZ80, 24/03 – UZ3a, 47, 68, 69/04 – UZ14, 69/04 – UZ43, 69/04 – UZ50, 68/06 – UZ121,140,143, 47/13 – UZ148, 47/13 – UZ90,97,99, 75/16 – UZ70a, 92/21 – UZ62a in 98/25 – UZ74a
- Ustavno sodišče. 2025. Odločba U-I-41/23, Uradni list RS, št. 28/2025
- Zakon o delovnih razmerjih (ZDR-1), Uradni list RS, št. 21/13, 78/13 – popr., 47/15 – ZZSDT, 33/16 – PZ-F, 52/16, 15/17 – odl. US, 22/19 – ZPosS, 81/19, 203/20 – ZIUPOPĐVE, 119/21 – ZČ-mIS-A, 202/21 – odl. US, 15/22, 54/22 – ZUPŠ-1, 114/23, 136/23 – ZIUZDS in 70/25 – ZUTD-I.
- Zakon o izenačevanju možnosti invalidov (ZIMI), Uradni list RS, št. 94/10, 5 0/14, 32/17, 95/24 in 112/25.
- Zakon o preprečevanju nasilja v družini (ZPND), Uradni list RS, št. 16/08, 68/16, 54/17 – ZSV-H in 196/21 – ZDOsk.
- Zakon o socialno varstvenih prejemkih (ZSVP), Uradni list RS, št. 61/10, 40/1 1, 14/13, 99/13, 90/15, 88/16, 31/18, 73/18, 196/21 – ZDOsk, 84/23 – ZDOsk-1, 28/25 – odl. US, 36/25 in 90/25 – ZPIZ-2O
- Zakon o varstvu pred diskriminacijo (ZVarD), Uradni list RS, št. 33/16 in 21/18 – ZNOrg.
- Zakon o zaposlitveni rehabilitaciji in zaposlovanju invalidov (ZZRZI), Uradni list RS, št. 16/07 – uradno prečiščeno besedilo, 87/11, 96/12 – ZPIZ-2, 98/14 in 18/21

Prikaz položaja žensk z oviranostmi na trgu dela: pregled teoretičnih dognanj in empiričnih študij

Polona DOMADENIK MUREN, Tjaša REDEK

1 Uvod

Dostop do trga dela je ključen element družbene vključenosti ter ekonomske in osebne neodvisnosti posameznika. Kljub zakonodajnim ukrepom pa osebe z oviranostjo na trgu dela¹ še vedno pogosto ostajajo v izrazito neenakem položaju. Po ocenah WHO (2022) je bilo leta 2021 invalidnih približno 1,3 milijarde ljudi – skoraj vsaka šesta oseba. V Evropi je leta 2024 kar 23,9 % prebivalcev, starih najmanj 16 let, poročalo o nekaterih (17,2 %) ali hudih omejitvah (6,7 %) zaradi zdravstvenih težav. Deleži se med državami močno razlikujejo – najnižji je v Bolgariji (12,7 %), na Malti (14,2 %) ter Italiji (14,5 %), najvišji pa v Latviji (41,2 %), na Finskem, Slovaškem, Nizozemskem in Estoniji, kjer se gibljejo nad 30 %. Deleži oseb z zmernimi ali hudimi oblikami invalidnosti so na splošno višji pri ženskah (v EU se povprečno 26,2 % žensk v primerjavi z 21,5 % moških) in naraščajo s starostjo, pri čemer je največji delež oseb z invalidnostjo v starostni skupini nad 65 let (Eurostat, 2024). Politike

1 Pri opredelitvi oseb z oviranostjo sledimo konceptu Evropskega statističnega urada, ki na ta način opredeli tiste posameznike, ki so navedli, da jih dolgotrajne zdravstvene težave omejujejo ali močno omejujejo pri dejavnostih na trgu dela (Eurostat, 2024).

vključevanja oseb z invalidnostjo na trg dela so pomembne, saj se predvsem v razvitih državah srečujemo z demografskim prehodom, zato so osebe z invalidnostjo vse pogostejše prepoznane kot tiste, ki jih lahko v večji meri vključimo na trg dela, prav tako pa bo zaradi staranja prebivalstva in posledičnega dviga upokojitvene starosti naraščal tudi delež invalidnih oseb v delovno aktivni populaciji (Vornholt idr., 2018; Bonaccio idr., 2020). Nenazadnje tudi mednarodne zaveze – cilji trajnostnega razvoja (SDG 8.5) in 27. člen Konvencije o pravicah invalidov (CRPD) – izrecno poudarjajo pravico do zaposlitve in enakega plačila (OZN, 2006).

Kljub temu empirične študije kažejo, da se vključenost invalidov na trg dela povečuje počasi: sedem od desetih oseb z oviranostjo na svetu na trgu dela ni aktivnih, stopnja brezposelnosti med njimi pa je višja kot pri osebah brez invalidnosti v več kot polovici držav, ki jih spremlja Mednarodna organizacija dela (Stoevska, 2022). V državah EU je bilo leta 2022 zaposlenih okoli 17,1 milijona ljudi z omejitvijo ali hudo omejitvijo (Eurostat, 2023). Delež delovno aktivnih v starostni skupini med 15 in 64 let je med invalidnimi osebami precej nižji kot pri ostalih osebah – leta 2024 je bilo delovno aktivnih samo 65 % oseb z določenimi in 32,3 % s hudimi omejitvami, v primerjavi z 78 % ostalih (Eurostat, 2025). Zaposlitvena vrzel med osebami z določenimi ali hudimi omejitvami in ostalimi v državah EU (20–64 let) je leta 2024 znašala 24 odstotnih točk – najnižja je bila v Sloveniji (14,2 %), najvišja pa v Romuniji (44,8 %) in na Hrvaškem (41 %). Če upoštevamo samo osebe, ki so delovno sposobne, vendar imajo hude omejitve, se razlika poveča na 45,5 odstotnih točk. Podobno se razlike, čeprav manjše, pokažejo tudi pri stopnji brezposelnosti. Leta 2024 je bila stopnja brezposelnosti v EU pri osebah z omejitvami 9,5 %, pri osebah s hudimi omejitvami 11,6 %, pri ostalih pa 5,9 % (Eurostat, 2025). Razlike v stopnji delovne aktivnosti in plačah, ki jih bomo prikazali v točki 2.1, so deloma posledica nižje izobrazbe in krajšega delovnega časa, deloma pa diskriminacije, kar potrjujejo naključni terenski poskusi v več razvitih državah (Bjørnshagen in Ugreninov, 2021). Dodatne ovire ustvarjajo neprilagojena delovna okolja in procesi zaposlovanja.

Namen prispevka je povzeti ključne raziskave, ki obravnavajo različne dejavnike vpliva na zaposlovanje oseb z oviranostmi. Prispevek najprej v drugem delu predstavi teoretične in empirične vidike vpliva invalidnosti na zaposlitveni položaj posameznikov. Dejstvo je, da imajo invalidne osebe pogosto značilnosti, ki lahko vsaj delno pojasnijo,

zakaj zaostajajo pri vključevanju na trg dela. Zato je pri analizi razlik v zaposlitvenih rezultatih (del 2.1) nujno upoštevati sociodemografske značilnosti, kot so izobrazba, kompetence in delovne izkušnje, saj to omogoča boljše razumevanje vpliva invalidnosti in oblikovanje učinkovitih politik za podporo invalidnim osebam, ki se ne začnejo v času, ko vstopajo na trg dela, temveč že v procesu šolanja in usposabljanja (UNESCO, 2023, OECD, 2022). Sledi razprava o razlikah med plačami in delovnimi pogoji (2.2) ter poseben (tretji) del, ki se nanaša na položaj žensk z oviranostjo na trgu dela. V zaključku povzamemo bistvene izzive, s katerimi se srečujejo oblikovalci zaposlitvenih in socialnih politik pri vprašanju povečevanja zaposljivosti invalidov.

2 Pregled teoretičnih in empiričnih študij o vplivu invalidnosti na položaj posameznika na trgu dela

2.1 Zaposlenost in brezposelnost oseb z oviranostjo

V metodologiji Evropskega statističnega urada so kot osebe z invalidnostjo opredeljeni posamezniki, ki so navedli, da jih dolgotrajne zdravstvene težave omejujejo ali močno omejujejo pri dejavnostih na trgu dela² (Eurostat, 2024). To je tudi v raziskavah ena izmed pogosto uporabljenih definicij za določanje invalidnosti (Jones, 2008; Molden in Tøssebro, 2010),³ uporablja pa jo tudi Akademska mreža evropskih strokovnjakov za invalidnost pri poročanju o stopnjah zaposlenosti invalidnih oseb (Grammenos, 2013; Waddington, 2018). Kljub temu velja opozoriti, da opredelitev metodološko ni popolna, saj lahko nacionalni konteksti vplivajo na definicijo in poročanje o invalidnosti, kar otežuje primerjave med državami (Kapteyn idr.,

2 Eurostat za merjenje invalidnosti uporablja instrument GALI (Global Activity Limitation Indicator), ki je vključen v anketo EU-SILC. Ker temelji na konceptu samoprijave, na rezultate vplivata subjektivna zaznava posameznika ter socialni in kulturni kontekst. Med osebe z oviranostmi tako niso vključene osebe, ki so v institucionalni oskrbi.

3 OECD se konceptualno opira na Mednarodno klasifikacijo funkcioniranja, zmanjšane zmožnosti in zdravja (ICF – *International Classification of Functioning, Disability and Health*) Svetovne zdravstvene organizacije, ki invalidnost razume kot rezultat interakcije med zdravstvenim stanjem posameznika in okoljskimi ter osebnimi dejavniki – torej ne kot lastnost osebe same, temveč kot razmerje med posameznikom in okoljem (OECD, 2022). Pri primerjavi raziskav je torej treba biti previden glede na uporabljeno podatkovno bazo.

2007; O'Brien, 2015). Žal pa so to vprašanja, ki jih zaradi zapletenosti samega pojma invalidnosti ni enostavno razrešiti (Baumberg idr., 2015; Molden in Tøssebro, 2010).

Sprejem Konvencije o pravicah invalidov (več v četrtem poglavju) ter ciljev trajnostnega razvoja je vplival na zavedanje, da je dostop do zaposlitve ključen dejavnik za to, da lahko oseba z invalidnostjo živi dostojno življenje in to uresničuje tako zase kot za svojo družino. Poročilo Mednarodne organizacije dela (MOD) poudarja pomembne razlike med osebami z oviranostjo in ostalimi pri dostopu do izobraževanja in usposabljanja, kar zmanjšuje njihove možnosti za zaposlitev (Stoevska, 2022). Vrzeli v veččinah in spretnostih invalidov pogosto otežuje njihov položaj na trgu dela. Osebe z invalidnostjo lahko zapolnijo prosto delovno mesto ali ohranijo zaposlitev le, če imajo zahtevane spretnosti ter jih vzdržujejo in nadgrajujejo na nenehno spreminjajočem se trgu dela. Sistemi izobraževanja odraslih bi lahko pomagali odpraviti veliko vrzeli v spretnostih, a je udeležba oseb z invalidnostjo v programih izobraževanja odraslih nižja kot pri osebah brez invalidnosti, še posebej tistih, ki iščejo zaposlitev (OECD, 2022).

Kljub naraščajočemu priznavanju pomena vključevanja oseb z invalidnostjo na trg dela in številnim empiričnim raziskavam ta skupina še vedno beleži eno najnižjih stopenj zaposlenosti na svetu, tudi v Evropi. Nedavna študija, ki temelji na podatkih iz raziskav o delovno aktivnem in neaktivnem prebivalstvu in drugih anketah na ravni gospodinjstev, vključenih v zbirko ILO Harmonized Microdata iz 65 držav, analizira zaposlitvene izide invalidnih oseb. Analiza vključuje podatke o zaposlitvenem statusu in zaslužkih članov gospodinjstva ter njihovi oviranosti v obdobju med letoma 2019 in 2022. Podatki o značilnostih delovnega mesta in zaslužkih se nanašajo na glavno zaposlitev posameznika. Med analiziranimi državami se delež invalidnih oseb v delovno aktivni populaciji močno razlikuje – od manj kot 1 % do več kot 13 %.⁴ Rezultati kažejo, da so imele osebe z invalidnostjo manjšo verjetnost za sodelovanje na trgu dela kot ostali, tudi v primeru, če upoštevamo starost in izobrazbo. V povprečju prisotnost invalidnosti zmanjša verjetnost participacije na trgu dela za 29 odstotnih točk pri moških in za 20 odstotnih točk pri ženskah (Ananian in Dellafrerra, 2024), pri čemer obstaja tudi negativna povezava med

4 Poleg zdravstvenega stanja lahko to variabilnost med državami pojasnimo tudi z razlikami v dojemanju invalidnosti, kulturnimi razlikami, stopnjo ozaveščenosti in razlikami v metodologiji merjenja (OECD, 2022).

stopnjo participacije invalidov na trgu dela in razvitostjo držav. Tudi če primerjamo zaposlene po starosti, izobrazbi ali poklicu, invalidnost negativno vpliva na verjetnost redne zaposlitve – tako pri moških kot ženskah. Poleg tega imajo osebe z invalidnostjo, če že sodelujejo na trgu dela, večjo verjetnost za brezposelnost kot tiste brez invalidnosti. V povprečju se pri moških z invalidnostjo verjetnost brezposelnosti poveča za 8 odstotnih točk, pri ženskah z invalidnostjo pa za 7 odstotnih točk. Vendar pa je vrzel v brezposelnosti med invalidnimi in ženskami in ženskami brez oviranosti v državah z nizkimi dohodki celo negativna (–1,5 odstotne točke), kar pomeni, da so invalidne ženske manj pogosto brezposelne kot ženske, ki niso invalidke. Ta rezultat bi lahko odražal dejstvo, da zaradi omejenih virov (predvsem finančnih virov iz naslova socialnih transferjev) v državah v razvoju osebe z invalidnostjo pogosto hitreje sprejmejo katero koli razpoložljivo delo (Ananian in Dellaferrera, 2024).

Zanimivo je, da imajo osebe z invalidnostjo večjo verjetnost za samozaposlitev (Ananian in Dellaferrera, 2024). Ti izsledki so skladni z omenjeno literaturo, ki obravnava večjo verjetnost samozaposlitve invalidov, večinoma v razvitih državah z visokimi dohodki (Pagán-Rodríguez, 2009; Gouskova, 2020). Glavni razlogi za to so večja fleksibilnost in boljše prilagajanje delovnim pogojem, ki jih samozaposlitev omogoča (Pagán-Rodríguez, 2009).

Tudi empirična raziskava v ZDA potrjuje, da se osebe z invalidnostjo pogosto odločajo za samozaposlitev iz nematerialnih razlogov, čeprav se ne izključuje možnosti, da jih v samozaposlitev »potisne« diskriminacija delodajalcev (Gouskova, 2020). Večja pogostost samozaposlitve med invalidi povečuje tveganje za delo v neformalnem sektorju, zlasti v državah v razvoju. Ocene MOD kažejo, da velika večina samozaposlenih oseb deluje v neformalnem gospodarstvu (v državah v razvoju kar osem od deset samozaposlenih dela neformalno), čeprav znaša svetovno povprečje štirje od desetih zaposlenih, v razvitih državah z visokim dohodkom pa samo eden od desetih (MOD, 2023). Poleg tega so invalidne osebe v večini držav z razpoložljivimi podatki pogostejše vključene v neformalno delo kot osebe brez invalidnosti (Stoevska, 2022).⁵

5 V Sloveniji uradni registrski podatki za obdobje 2010–2020 kažejo, da je bila večina oseb z invalidnostjo zaposlena v podjetjih (92 %), medtem ko je bil delež samozaposlenih, oseb s poklicnimi dejavnostmi ali kmetov v skupini invalidov nižji kot pri osebah brez invalidnosti (manj kot 5 % v primerjavi z 8 %) (Redek idr., 2024).

Poleg razlik v verjetnosti zaposlitve ali samozaposlitve se osebe z invalidnostjo razlikujejo tudi po dolžini delovnega časa. V primerjavi z osebami brez invalidnosti pogosto delajo manj ur, invalidi v državah v razvoju pa so pogostejše zaposleni na podlagi pogodb za določen čas. V povprečju v državah, ki so jih v raziskavo vključili v MOD, invalidi pogostejše delajo 20 ur ali manj v primerjavi z drugimi delavci. Natančneje, 13 odstotkov invalidnih delavcev dela manj kot 20 ur na teden, kar je 5 odstotnih točk več, kot je delež delavcev brez invalidnosti s krajšim delovnim časom. Ta razlika je precej stabilna med državami, ki so na različnih ravneh gospodarskega razvoja, saj znaša od 4 odstotnih točk v državah z nizkim in nižjim srednjim dohodkom do 6 odstotnih točk v državah z višjim srednjim dohodkom (v državah z visokimi dohodki znaša ta razlika 5 odstotnih točk). Razliko je delno mogoče pojasniti z dejstvom, da so nekateri invalidi zaradi zmanjšane delovne zmožnosti prisiljeni zmanjšati obseg delovnih ur (Ananian in Dellaferrera, 2024).

V državah v razvoju je mogoče opaziti trend čezmerne obremenjenosti delavcev invalidov, saj zaradi nizkih zaslužkov precejšen delež teh delavcev (v državah z nizkimi in srednjimi dohodki naj bi ta delež znašal kar med 12 in 22 odstotkov) dela več kot 55 ur na teden (Ananian in Dellaferrera, 2024). To zbuja skrb, saj so ocene MOD in Svetovne zdravstvene organizacije (WHO) pokazale povečano tveganje za ishemično bolezen srca in možgansko kap pri ljudeh, ki delajo bistveno več od običajnega delovnika. Prav tako so invalidne osebe v državah v razvoju pogostejše zaposlene na podlagi pogodb za določen čas kot osebe brez invalidnosti, kar lahko v primeru neustrezno vzpostavljenih pravnih okvirjev dodatno poslabša varnost invalidnih oseb na trgu dela. Kar 44 % zaposlenih invalidov v državah v razvoju naj bi imelo pogodbo o zaposlitvi za določen čas, medtem ko je delež takšnih pri ostalih zaposlenih 38 odstotkov (Ananian in Dellaferrera, 2024).

Iz empirične raziskave o zaposlovanju delavcev z oviranostjo v Sloveniji, ki je zajela celotno populacijo zaposlenih med letoma 2010 in 2020, izhaja, da je število zaposlenih z invalidnostjo v tem obdobju naraščalo – s skupno 29.900 v letu 2010 na 35.000 oseb v letu 2020 glede na registrske podatke. Med osebami z invalidnostjo je bilo v povprečju 49 % žensk, njihov delež pa se je povečal s 44 % na 52 % med letoma 2010 in 2020 (Redek idr., 2024). V Sloveniji osebe z invalidnostjo pogostejše delajo v večjih podjetjih – več kot 38 % jih je

bilo zaposlenih v podjetjih z najmanj 50 zaposlenimi, medtem ko je bil delež ostalih zaposlenih v tej skupini podjetij le 29 %. Pogodbo za nedoločen čas je imelo 89 % oseb z invalidnostjo, v primerjavi s 76 % oseb brez invalidnosti, kar odstopa od deleža zaposlenih invalidov za določen čas v ostalih državah. Največ oseb z invalidnostjo je bilo zaposlenih v predelovalnih dejavnostih – v povprečju 34,5 % vseh zaposlenih z invalidnostjo, v primerjavi z le 22,9 % ostalih oseb, sledi zdravstvo in socialno varstvo (12 %) ter dejavnost trgovine na drobno (9,2 %) (Redek idr., 2024).

Kljub temu je treba poudariti, da zaradi številnih dejavnikov, kot so zdravje, starost ali sama invalidnost, zaposlitev ni vedno realna ali primerna možnost za vse invalide. Zato je nujno razumeti, da zaposlitev ne more biti edini vir prihodka za preživetje pri osebah z oviranostmi, zato je treba vzporedno razviti sistem socialne zaščite, ki zagotavlja alternativne oblike podpore in možnosti za preživetje (Heymann idr., 2022).

2.2 Plače, delovni pogoji in tveganje revščine oseb z oviranostjo

Invalidne osebe so, kot kažejo empirične raziskave, pogosto na spodnjem delu plačne lestvice zaposlenih, če primerjamo plačilo na uro dela, čeprav obstajajo razlike med državami na različnih stopnjah razvoja. V povprečju je bilo v podskupini 30 držav, ki vključujejo podatke o plačah zaposlenih, kar 30 % zaposlenih invalidov v prvem kvintilu plačne distribucije, kar pomeni, da zaslužijo manj kot 80 % vseh zaposlenih (Ananian in Dellaferrera, 2024). V državah, ki se uvrščajo v skupino držav z nizkimi in nižjimi srednjimi dohodki na prebivalca (bruto nacionalni prihodek BNP na prebivalca je nižji od 4.515 USD), je ta delež še višji, saj dosega 35 %, v primerjavi z 28 % v državah z visokimi dohodki (BNP na prebivalca višji od 14.000 USD). V povprečju je v državah v vzorcu 32 % zaposlenih invalidov prejelo plačo, nižjo od dveh tretjin mediane urne plače v državi, v primerjavi z 22 % zaposlenih brez invalidnosti (Ananian in Dellaferrera, 2024).⁶

6 Plačo, nižjo od dveh tretjin mediane, ima 46 % zaposlenih invalidov v državah z nizkimi in nižjimi srednjimi dohodki, v primerjavi z 28 % ostalih zaposlenih, pri čemer razlika znaša 64 %, medtem ko je ta razlika v državah z visokimi dohodki 42 % (27 % zaposlenih z oviranostjo v primerjavi z 19 % ostalih).

Podatki Eurostata za EU-27 v letu 2024 kažejo, da je bilo kar 28,8 % oseb z oviranostjo, starih 16 let ali več, izpostavljenih tveganju revščine ali socialne izključenosti, v primerjavi s 17,9 % oseb brez oviranosti. Podobne razlike so bile opazne pri stopnji tveganja revščine (20,7 % v primerjavi s 14,2 %), hudi materialni in socialni prikrajšanosti (10,4 % v primerjavi s 4,7 %) ter deležu oseb, mlajših od 65 let, ki živijo v gospodinjstvih z zelo nizko delovno aktivnostjo (18,4 % v primerjavi s 5,5 %). Stopnja tveganja revščine med osebami z oviranostjo je bila leta 2024 najvišja v Litvi (38,2 %), na Hrvaškem (37,8 %), v Estoniji (35,5 %) in v Latviji (34,8 %). Huda materialna in socialna prikrajšanost invalidov je bila najpogostejša v Bolgariji (27,1 %) in Romuniji (26,7 %), sledi Grčija (18,5 %).⁷ Ker gospodinjstva, v katerih živijo osebe z oviranostjo, izkazujejo nizko delovno aktivnost, to vsaj deloma odraža otežen dostop do trga dela za te osebe.

Čeprav empirične študije, ki temeljijo na administrativnih virih podatkov, ne ločujejo po vrstah oviranosti, je treba opozoriti, da tudi ta vpliva na zaslužek posameznika. Študija na primeru podatkov o zasluških oseb z oviranostjo v Veliki Britaniji je pokazala, da imajo osebe z duševno motnjo nižjo povprečno plačo kot osebe z drugimi oblikami invalidnosti, razen pri ženskah, kjer je povprečna plača podobna tako pri telesnih kot duševnih oviranostih (Longhi, 2017). Čeprav obstaja manj študij na ravni posameznikov v državah v razvoju, denimo, ocene za Libanon kažejo, da so imele osebe s težavami pri komunikaciji najnižje zaslužke med invalidnimi zaposlenimi (MOD, 2023).

Visok delež nizko plačanih med zaposlenimi z oviranostjo lahko pojasnimo s sociodemografsko strukturo te populacije. Dejavniki, ki vplivajo na oblikovanje človeškega kapitala (znanje, delovne izkušnje, spretnosti), močno vplivajo na višino zaslužka. Pri analizi plač oseb, ki so ovirane ali hudo ovirane, je zato treba upoštevati izobrazbo in delovne izkušnje. Glede izobrazbe velja, da imajo zaposleni z invalidnostjo nižjo raven izobrazbe kot ostali. V 30 državah iz vzorca je 38 % zaposlenih oseb z oviranostjo imelo manj kot srednješolsko izobrazbo, v primerjavi s samo 28 % takšnih med ostalimi zaposlenimi (Ananian in Dellaferrera, 2024). Ta izobrazbena vrzel je prisotna v vseh treh skupinah držav: državah z visokimi, višjimi srednjimi ter nizkimi in nižjimi srednjimi dohodki.

7 https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Disability_statistics_-_poverty_and_income_inequalities

Izobrazbeno vrzel lahko deloma pojasnimo kot posledico ovir, s katerimi se invalidne osebe srečujejo že v zgodnjem dostopu do izobraževanja. Izobrazbena raven oseb z invalidnostjo se je v zadnjih dveh desetletjih v državah OECD znatno izboljšala, a ne dohaja ravni oseb brez invalidnosti; osebe z invalidnostjo zaostajajo za vsaj 15 let (OECD, 2022). Izobrazbena vrzel se odraža v znatni vrzeli v spretnostih: skoraj 50 % tistih s trajno invalidnostjo ima slabe bralne spretnosti in 55 % slabe matematične spretnosti, v primerjavi z le malo več kot 20 % oziroma 25 % v celotni populaciji. Vrzeli v izobraževanju in spretnostih se začnejo zgodaj v življenju, saj se otroci in mladi z invalidnostjo pogosto soočajo z večkratnimi prikrajšanostmi pri dostopu do izobraževanja, kar se kaže v težavah pri osvajanju določenih znanj in spretnosti v šoli in na prehodu na trg dela. Posledično so mladi z invalidnostjo močno čezmerno zastopani med tistimi, ki predčasno zapustijo izobraževalni sistem. Prav tako imajo mladi z invalidnostjo težave pri prehodu na trg dela. Približno 30 % mladih z invalidnostjo in skoraj 70 % tistih z visokimi podpornimi potrebami spada med odrasle, ki niso zaposleni, se ne izobražujejo niti ne usposablajo – v primerjavi z le enim od osmih mladih brez invalidnosti⁸ (OECD, 2022).

Tudi v Sloveniji je bil delež oseb s samo osnovnošolsko izobrazbo v obdobju med letoma 2010 in 2020 bistveno višji med osebami z invalidnostjo (23,4 %) kot med ostalimi (9,9 %). Podobno velja tudi za poklicno srednješolsko izobrazbo (31,3 % v primerjavi z 22,3 %), medtem ko je delež oseb z višjo srednješolsko ali terciarno izobrazbo znatno nižji med osebami z invalidnostjo (13,7 % v primerjavi s 33,4 %) (Redek idr., 2024).

Nižja stopnja izobrazbe vpliva tudi na strukturo delovnih mest, ki jih zasedajo invalidi. Ti so pretežno zaposleni na delovnih mestih poklicev za preprosta dela, medtem ko so premalo zastopani med menedžerji in strokovnjaki. V povprečju 24 % invalidov opravlja samo

8 Glede na velik delež mladih z invalidnostjo med NEET je ključno podpreti njihov prehod na trg dela ob hkratnem zagotavljanju ustrezne socialne zaščite. Splošni programi pomoči NEET in olajševanje prehoda na trg dela morajo dati večji poudarek oviram za mlade z invalidnostjo in oviram, ki jih povzroča invalidnost. Zagotavljanje socialne zaščite je ključno, da bi mladi z invalidnostjo ohranili dostojni življenjski standard. Toda prejemki za mlade z invalidnostjo lahko tudi utrjujejo medgeneracijsko prikrajšanost in negujejo kulturo odvisnosti od socialnih prejemkov, zato je treba poiskati ravnovesje med podporo in spodbudami za samostojnost.

enostavna dela, v primerjavi s 16 % ostalih zaposlenih. V državah z nizkimi in nižjimi srednjimi dohodki je ta razlika še večja: 42 % invalidnih zaposlenih opravlja osnovna dela v primerjavi s 26 % ostalih. Na drugi strani pa v kategoriji »menedžerji, strokovnjaki in tehniki« dela le 28 % invalidov, v primerjavi z 38 % ostalih zaposlenih (Ananian in Dellaferrera, 2024). Podobni vzorci se kažejo tudi v Sloveniji, o čemer govorimo v petem poglavju.

Natančnejša dekompozicija razlik v plačah med zaposlenimi invalidi in ostalimi zaposlenimi pokaže, da tri četrtine plačne vrzeli med zaposlenimi z oviranostjo in ostalimi ni mogoče pojasniti z razlikami v izobrazbi, starosti ali poklicu (Ananian in Dellaferrera, 2024). V povprečju v 30 državah iz vzorca zaposleni z invalidnostjo na uro zaslužijo 12 % manj kot ostali zaposleni. Povprečna plačna vrzel je večja v državah z nizkimi in nižjimi srednjimi dohodki (26 %), od česar je 11 odstotnih točk nepojasnenih. V razvitih državah znaša povprečna razlika 9 %, pri čemer je polovica te razlike (5 odstotnih točk) nepojasnjena (Ananian in Dellaferrera, 2024). Dejavniki, ki bi to razliko lahko pojasnili, so omejitve produktivnosti invalidnih oseb zaradi neskladja med njihovimi sposobnostmi in zahtevami delovnega mesta, kompromisi med višjo fleksibilnostjo ali prilagoditvami na delovnem mestu ter nižjo plačo ter diskriminacija invalidnih oseb (Kruse idr., 2018).

Razmeroma malo raziskav natančno meri obseg diskriminacije invalidov glede na plačilo, čeprav obstajajo dokazi, da ta diskriminacija, ki lahko izhaja iz negativnih stališč delodajalcev do invalidov ali pa iz t. i. statistične diskriminacije, kjer delodajalci oceno posameznika utemeljujejo na podlagi domnevne povprečne produktivnosti celotne skupine, obstaja. Empirična študija iz ZDA potrjuje, da je diskriminacija pomemben dejavnik, saj se plačna vrzel pojavlja tudi potem, ko se upoštevajo možna neskladja med sposobnostmi in zahtevami delovnega mesta (Kruse idr., 2018).

Institucionalni mehanizmi, kot je minimalna plača, lahko pomagajo zmanjšati plačne razlike med invalidnimi osebami in ostalimi zaposlenimi. Ker so invalidi pogosto na spodnjem delu plačne lestvice, je politika minimalne plače ključno orodje za zmanjševanje plačne neenakosti. Število zaposlenih invalidov, ki prejemajo minimalno plačo ali manj, je višje kot med drugimi zaposlenimi. V podskupini razvitih držav z določeno minimalno plačo 15 % invalidov prejema minimalno plačo ali manj v primerjavi z 9 % ostalih zaposlenih. V

državah v razvoju so te številke še višje: 44 % invalidov v primerjavi s 33 % ostalih (Ananian in Dellaferrera, 2024). Še bolj skrbi dejstvo, da v razvitih državah kar 11 % invalidov (6 % ostalih) zasluži manj kot minimalno plačo, v državah razvoju pa je takšnih kar 36 % (v primerjavi s 26 % ostalih), kar pomeni, da je uveljavljanje zakonodaje v tej skupini težje, prav tako pa obstajajo pravne izjeme, ki dovoljujejo nižje plačilo za invalidne osebe kot mehanizem za zaščito njihove zaposlitve v primerih nižje produktivnosti (MOD, 2014).

V boju proti diskriminaciji pomembno vlogo igrajo tudi kolektivna pogajanja. Anketa MOD o kolektivnih pogodbah, ki veljajo v različnih državah, je pokazala, da številne kolektivne pogodbe vključujejo določbe o razumnih prilagoditvah za invalidne osebe, in zajemajo področja, kot so zaposlovanje, delovni čas, delovno okolje in razporeditev nalog. Dve tretjini analiziranih kolektivnih pogodb je vsebovalo tudi določbe o spodbujanju različnosti in vključevanja, vključno s prepovedjo diskriminacije na podlagi rase, spola, vere, etnične pripadnosti, invalidnosti ali okužbe s HIV (Ananian in Dellaferrera, 2024).

2.3 Vloga teorije ponudbe in povpraševanja na trgu dela pri zaposlovanju invalidnih oseb

Pri raziskovanju povezave med osebami z invalidnostjo in dinamiko zaposlovanja lahko kot analitični okvir uporabimo model izbire med delom in prostim časom, ki pojasnjuje, kako lahko tako dejavniki povpraševanja kot tudi ponudbe vplivajo na razlike v stopnjah zaposlenosti med invalidnimi osebami in njihovimi vrstniki (Boutros in Fakihi, 2023).

Pri ponudbi dela se teorija osredotoča na delavca, torej posameznike, ki so sposobni in pripravljeni delati. Na »zmožnost« invalidnih oseb za delo vpliva več dejavnikov, vključno s stopnjo in vrsto invalidnosti, dostopnostjo delovnega mesta, naravo dela, ki ga lahko opravljajo, ter družbenimi stališči do invalidnosti. »Željo« po delu spodbuja več dejavnikov: finančna nuja, želja po samopotrditvi in samouresničevanju, ki jo nudi zaposlenost, možnost vzpostavitve in vzdrževanja socialnih stikov, kar prispeva k izboljšanju duševnega stanja, in podobno (Mizunoya in Mitra, 2013; Vornholt idr., 2013). Delo je pogosto razumljeno tudi kot način spoprijemanja z družbeno stigmatizacijo invalidnosti.

Vplivi invalidnosti na ponudbo dela so lahko pozitivni ali negativni – invalidnost lahko ponudbo zmanjša ali poveča, odvisno od skupnega učinka (Mizunoya in Mitra, 2013). Če delovna okolja niso ustrezno prilagojena ali pa so fizično ali psihološko naporna, lahko delovna aktivnost poslabša že obstoječo invalidnost ali povzroči novo (Schur idr., 2005). Številni invalidni delavci se lahko znajdejo v psihološki pasti, saj čutijo, da morajo čezmerno delati z namenom kompenziranja svojih zaznanih »pomanjkljivosti«, kar lahko poveča tveganje za poškodbe ali zdravstvene zaplete (Schur idr., 2014).

Na strani povpraševanja po delu pa lahko invalidnost posameznika naredi manj produktivnega – zlasti če vrsta dela zanj ni primerna (Mitra in Sambamoorthi, 2008). Pri nižji mejni produktivnosti dela je manj verjetno, da bo invalidna oseba zaposlena, ali pa bo za svoje delo prejemala nižje plačilo (MOD, 2023). Baldwin in Johnson (1994) pojasnjujeta, da so nekatere invalidne osebe zaradi dohodkovne diskriminacije izrinjene s trga dela. Zaradi diskriminacije pri plačilu, ki odvrča invalide od sodelovanja na trgu dela v obliki zaposlitev za določen ali nedoločen čas (Schur idr., 2002), se poveča stopnja samozaposlitve med invalidi, kot kažejo primeri tudi iz številnih razvitih držav (Boylan in Burchardt, 2002, za primer Velike Britanije).

3 Ženske z invalidnostjo na trgu dela

Zaposlitev je izjemno pomembna tudi za ženske z invalidnostjo. Nekatere študije poudarjajo, da je delo ključno za uresničevanje njihovih človekovih pravic in omogoča uspešno vključevanje v skupnost. Empirične raziskave poudarjajo, da imajo moški z invalidnostjo večje možnosti za zaposlitev in ohranitev delovnega mesta v primerjavi z invalidnimi ženskami, kar se kaže tudi v statistiki zaposlenosti (McCauley, 2020).

Ženske z invalidnostjo se soočajo z več vrstami diskriminacije pri zaposlovanju: njihova stopnja brezposelnosti je višja kot pri invalidnih moških,⁹ opravljajo dela nižjega socialnega statusa in imajo manj možnosti za zaposlitev za polni delovni čas. Poleg

9 Stopnja brezposelnosti pri ženskah z invalidnostjo je za 50 % višja kot pri moških z invalidnostjo, in celo dvakrat višja v primerjavi z njihovimi vrstnicami, ki niso invalide (US Department of Labor, 2024).

zaslužka pa zaposlitev zanje predstavlja tudi priložnost za socialne stike, pridobivanje novih znanj in spretnosti ter vključevanje v družbo. Poklicna vključenost tako pomembno prispeva k višji kakovosti življenja, izboljšuje samozavest in invalidnim ženskam omogoča, da postanejo enakovreden del družbe. Ena izmed raziskav je pokazala, da je brezposelnost še posebej težka za ženske z invalidnostjo, ki se pogosto počutijo manjvredne in zavrnjene od družbe (McLaren idr., 2021). V državah, za katere so bili na voljo podatki o plačah po spolu, ženske z invalidnostjo v povprečju zaslužijo manj kot moški z invalidnostjo. Tudi v nedavni empirični študiji Mednarodne organizacije dela so v podskupini 14 držav ločeno analizirali povprečne plače invalidnih oseb po spolu in ugotovili, da je neprilagojena plačna vrzel v korist moških znašala 6 % v razvitih državah in 5 % v državah v razvoju. Ta razlika pa je manjša kot med osebami brez invalidnosti, kjer znaša 13 % v razvitih in 9 % v državah v razvoju (Ananian in Dellafrerra, 2024). Tudi druge študije za razvite države potrjujejo obstoj plačne vrzeli med invalidi, ki so različnega spola (McDiarmid, 2023). Raziskava v ZDA je pokazala, da invalidne ženske zaslužijo 72 centov na vsak dolar, ki ga zasluži invalidni moški, in 80 centov na dolar, ki ga zasluži ženska, ki se ne sooča z oviranostjo (Boyer, 2015). Poleg tega so invalidne ženske pogosto prikrajšane za možnost izbire vrste dela. Statistični podatki kažejo, da so ženske z invalidnostjo pogostejše zaposlene v storitvenem sektorju (poklici za storitve in prodajo, kot so prodajalci, blagajniki ali demonstratorji) kot pa v boljše plačanih upravnih in vodstvenih poklicih (Zhavoronkova idr., 2022). Diskriminacijo žensk z invalidnostjo pri zaposlovanju povzročajo tudi spolni stereotipi, ki veljajo tako za ženske kot za moške z ali brez invalidnosti. Vloga žensk je še vedno pogosto povezana z domom, kar še posebej velja za ženske z invalidnostjo. Njihovo delo je pogosto manj cenjeno, kar je posledica tradicionalnih spolnih vlog. Nekatere študije navajajo, da je delo invalidnih žensk razumljeno kot sekundarno glede na delo moških. Prisoten je tudi stereotip, da so invalidne ženske zaradi zdravstvenih težav pogostejše na bolniški odsotnosti (McLaren idr., 2021). Poseben izziv tako predstavljajo tudi manjše možnosti za zaposlitev invalidnih žensk na podežlju. Ovire, s katerimi se soočajo invalidne ženske na podežlju, so pogosto še izrazitejše – zlasti na področju dostopa do izobraževanja in družbene izolacije (Dahlström, 1996). Zaradi neenake obravnave se invalidne ženske pogostejše srečujejo s pomanjkanjem »denarja, znanja, veščin

in socialnih povezav«, zato so močno omejene pri dostopu do zaposlitve ter postanejo dolgoročno odvisne od družinskih članov ali socialnih podpornih sistemov.

Vendar pa so raziskave pokazale, da so invalidne ženske, kadar jim je dana priložnost za delo, zveste, visoko motivirane in zanesljive. Prizadevajo si dokazati svoje sposobnosti, zaslužiti denar za preživetje in postati aktivne članice družbe. Kljub temu se tudi ob zaposlitvi pogosto soočajo z različnimi oblikami diskriminacije (Yin idr., 2014).

4 Sklepne misli: kako povečati vključevanje oseb z invalidnostjo v delovno okolje?

V kontekstu dostopa do dostojnega dela se osebe z invalidnostjo običajno soočajo z neugodnimi okoliščinami, ki izhajajo iz njihove nižje ravni izobrazbe, pomanjkanja usposabljanja, prikrite diskriminacije (na podlagi stališč delodajalcev) in fizičnih ovir delodajalcev in delovnih okolij (Abidi in Sharma, 2014; Mizunoya in Mitra, 2013). Ti dejavniki neposredno vplivajo na število invalidnih oseb, ki so pripravljene aktivno sodelovati na trgu dela in so sposobne pridobiti kakovostno zaposlitev. Na podlagi raziskav, ki so preučevale problematiko zaposlovanja oseb z invalidnostjo, lahko povzamemo, da so ključne ovire okoljske, institucionalne in miselne.

Prvič, delovno okolje in ovire, ki izhajajo iz njegovih značilnosti, so lahko pomembna ovira za polno sodelovanje in učinkovito delo vseh zaposlenih, še posebej oseb z invalidnostjo. Te ovire se pojavljajo v različnih oblikah in so pogosto subtilne, a lahko bistveno vplivajo na sposobnost posameznika, da izkoristi svoj potencial. Na primer, fizične ovire v stavbah vključujejo ozke prehode, stopnice brez ramp ali dvigal ter nedostopne sanitarije. Tovrstne ovire lahko osebam s fizičnimi oviranostmi otežujejo varno in svobodno gibanje po delovnem prostoru, neprilagojen javni prevoz pa dostop invalidov do delovnega mesta (Sanchez idr., 2003). Če delodajalci večinoma komunicirajo prek pisnih obvestil ali elektronske pošte, so lahko v slabšem položaju zaposleni z okvarami vida, kar predstavlja komunikacijske ovire. Podobno lahko pomanjkanje tolmačev za znakovni jezik ali podnapisov med sestanki izolira zaposlene z okvarami sluha (Power in Leigh, 2000). Manj očitna, a ključna komponenta dostopnosti delovnega mesta je tudi prevoz.

Drugič, med institucionalne ovire štejemo pomanjkanje vključujočega izobraževanja in usposabljanja (Albanesi in Nusbaum, 2017). Celovito izobraževanje in usposabljanje sta ključna za pridobitev veščin in znanja, potrebnih za zaposlitev. Če programi niso zasnovani na način, da bi se lahko vključile tudi osebe z invalidnostjo, lahko to predstavlja veliko oviro (Polat, 2011). Naslednji primer institucionalnih ovir je šibka implementacija zakonodaje proti diskriminaciji ali celo njena odsotnost. Takšna zakonodaja je ključen mehanizem za spodbujanje zaposlovanja invalidnih oseb, pri čemer mora biti tudi učinkovito uveljavljena. V mnogih državah obstajajo zakoni, vendar se v praksi ne izvajajo, kar omogoča delodajalcem, da izvajajo diskriminacijo brez posledic (Degener, 2016). Pomembna institucionalna ovira je tudi omejen dostop do zdravstvenega varstva, ki je ključnega pomena za vse, še posebej za osebe z invalidnostjo. Brez ustrezne zdravstvene oskrbe se lahko njihovo zdravstveno stanje poslabša, kar vpliva na njihovo sposobnost za delo (Clemente idr., 2022).

Osebe, ki se srečujejo z invalidnostjo, potrebujejo ustrezen sistem socialne zaščite. Pokritost socialne zaščite za osebe z invalidnostjo je v večini držav OECD visoka, kar zagotavlja določeno raven dohodkovne varnosti za osebe z invalidnostjo (OECD, 2022). Med osebami z invalidnostjo, ki niso zaposlene, jih približno 80 % prejema kakšno obliko izplačila za podporo dohodu, med tistimi, ki imajo visoke podporne potrebe pa je takšnih več kot 90 %. Kljub temu da socialna pomoč zagotavlja pomembno podporo posameznikom v času iskanja zaposlitve, pa lahko sistemi, ki zmanjšajo podporo ob začetku zaposlitve, delujejo na način, da posameznike odvrčajo od dela (Deshpande, 2016). V zadnjem desetletju je veliko držav reformiralo svoje sisteme invalidskih prejemkov, a so skupni učinki reform na zaposlovanje oseb z invalidnostjo ostali omejeni. Reforme, ki so vplivale na velikodušnost sistema za osebe z oviranostmi in krepijo programe zaposlovanja, se niso odrazile v spremembi stopnje zaposlenosti oseb z invalidnostjo, saj so ta prizadevanja še vedno na splošno premajhna¹⁰ in prihajajo prepozno¹¹ (OECD, 2022).

10 Delež ukrepov, povezanih z zaposlovanjem, se je v celotnih izdatkih za nezmožnost za delo v državah OECD povečal z 9 % leta 2007 na komaj več kot 10 % leta 2017 (OECD, 2022).

11 Osebe, ki zaprosijo za invalidske prejemke, so praviloma že dolgo brez dela ali so šle skozi daljša obdobja nestabilne zaposlitve.

Tretjič, mnenjske ovire so med najbolj vztrajnimi in težko premagljivimi izzivi, s katerimi se osebe z invalidnostjo soočajo pri zaposlovanju. Te ovire so manj oprijemljive kot okoljske ali institucionalne, zato so v splošnem težje rešljive. Povezane so z globoko zakoreninjenimi predsodki in stereotipi, ki ne vplivajo le na zaposlitvene možnosti, temveč tudi na kakovost delovnega okolja in odnose na delovnem mestu. Diskriminacija in negativna stališča te ovire ohranjajo. Ta stališča segajo od neposrednega sovraštva do posrednih predsodkov, ki vplivajo na odločitve kadrovnikov v procesu presoje ustreznosti kandidatov (Hernandez idr., 2000). V nekaterih primerih delodajalci predpostavljajo, da oseba z invalidnostjo določenih nalog ne bo zmogla, ne da bi sploh preverili njene zmožnosti.

Pri iskanju zaposlitve in napredovanju v karieri so izjemno pomembne socialne mreže, do katerih imajo invalidne osebe zaradi izolacije ali pomanjkanja vključujočih družbenih dejavnosti pogosto omejen dostop. To jim lahko onemogoča dostop do informacij o prostih delovnih mestih, priporočil ali drugih oblik podpore (Potts, 2005). Soočenje s temi ovirami lahko vpliva na samozavest invalidnih oseb, kar se lahko kaže v zmanjšani učinkovitosti pri iskanju zaposlitve, slabšem nastopu na razgovorih ter nižji delovni uspešnosti. Poleg tega lahko nizka samozavest vodi v duševne težave, kot sta depresija ali anksioznost, kar dodatno zaplete njihov položaj na trgu dela (Moon in Kim, 2021).

Svet dela se spreminja in te spremembe vplivajo na osebe z invalidnostjo vsaj toliko kot na druge skupine prebivalstva. Tekoče spremembe na trgu dela – kot so polarizacija delovnih mest, povečana avtomatizacija in pojav novih oblik dela – bi lahko neugodno vplivale na zaposlitvene možnosti oseb z invalidnostjo. Velike spremembe prinašajo tako tveganja kot priložnosti, in v rokah oblikovalcev politik je, da izkoristijo potencial boljšega trga dela, ki deluje za vse, vključno z osebami z invalidnostjo. Države bi morale stremeti k izboljšanju kakovosti in prožnosti zaposlovanja, da bi zmanjšale plačno vrzel invalidov, bolje zadovoljile potrebe delavcev z invalidnostjo, izboljšale dostop do socialne zaščite za delavce, ki delajo v nestandardnih oblikah dela, in usmerile napredek tehnologije v vključevanje invalidov s spodbujanjem vključujočih tehnologij.

Literatura in viri

- Abidi, J. & Sharma, D. (2014). Poverty, disability, and employment: Global perspectives from the National Centre for Promotion of Employment for Disabled People. *Career Development and Transition for Exceptional Individuals*, 37(1), 60–68.
- Albanesi, H. & Nusbaum, E., A. (2017). Encountering Institutional Barriers and Resistance: Disability Discomfort on one Campus. V E. Kim & K. C. (ur.), Aquino *Disability as Diversity in Higher Education: Policies and Practices to Enhance Student Success* (str. 185–199). New York: Routledge.
- Ananian, S. & Dellaferrera, G. (2024). *A Study on the Employment and Wage Outcomes of People with Disabilities*. ILO Working Paper, 124. Geneva: ILO. Pridobljeno 15. 3. 2025 s <https://doi.org/10.54394/yrnc8597>
- Baumberg, B., Jones, M. & Wass, V. (2015) Disability Prevalence and Disability-Related Employment Gaps in the UK 1998–2012: Different Trends in Different Surveys? *Social Science and Medicine*, 141, 72–81.
- Bjørnshagen, V. & Ugreninov, E. (2021). Labour market inclusion of young people with mental health problems in Norway. *ALTER. European Journal of Disability Research*, 15–1, 46–60.
- Bonaccio, S., Connelly, C. E., Gellatly, I. R., Jetha, A., & Martin Ginis, K. A. (2020). The participation of people with disabilities in the workplace across the employment cycle: Employer concerns and research evidence. *Journal of business and psychology*, 35(2), 135–158.
- Boyer, C. (2015) Job challenges of women with disabilities 25 years after the A.D.A. *Regional Labour Review*, 17 (2). Pridobljeno 1. 4. 2026 s <https://www.hofstra.edu/pdf/academics/colleges/hclas/cld/cld-rlr-sp15-boyer-women-disabilities.pdf>
- Boutros, P. & Fakih, A. (2023). The disability employment paradox in developing countries: recent evidence from Lebanon. *Development Studies Research*, 10(1), 2244173.
- Clemente, K. A. P., Silva, S. V. D., Vieira, G. I., Bortoli, M. C. D., Toma, T. S., Ramos, V. D. & Brito, C. M. M. D. (2022). Barriers to the access of people with disabilities to health services: a scoping review. *Revista de saude publica*, 56, 64. Pridobljeno 14. 4. 2025 s <https://www.scielo.org/article/rsp/2022.v56/64/>
- Dahlström, M. (1996) Young Women in a Male Periphery – Experiences from the Scandinavian North. *Journal of Rural Studies*, 12(3), 259–271. Pridobljeno 1. 5. 2026 s [https://doi.org/10.1016/0743-0167\(96\)00018-6](https://doi.org/10.1016/0743-0167(96)00018-6)
- Degener, T. (2016) Disability in a Human Rights Context. *Laws*, 5(3), 35. Pridobljeno 16. 4. 2025 s <https://doi.org/10.3390/laws5030035>
- Deshpande, M. (2016) Does Welfare Inhibit Success? The Long-Term Effects of Removing Low-Income Youth from the Disability Rolls. *American Economic Review*, 106(11), 3300–3330.

- Eurostat. (2023). Population with disability. Pridobljeno 15. 2. 2025 s https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Population_with_disability
- Eurostat (2024). Glossary: Activity limitation. Statistics Explained. Pridobljeno 15. 2. 2025 s https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Glossary:Activity_limitation
- Eurostat. (2025). Comprehensive database – Eurostat. Pridobljeno 15. 4. 2025 z Database - Disability - Eurostat
- Gouskova, E. (2020). Why self-employment rates are higher among people with work limitations. *Journal of Disability Policy Studies*, 31(1), 15–25.
- Grammenos, S. (2013). *European comparative data on Europe 2020 & people with disabilities*. Pridobljeno 8. 3. 2025 s <https://ecommons.cornell.edu/server/api/core/bitstreams/4c0f3ef0-f140-453c-ad7e-e9cbaa84b805/content>
- Hernandez, B., C. Keys & F. Balcazar. (2000) Employer Attitudes Toward Workers with Disabilities and Their ADA Employment Rights: A Literature Review. *Journal of Rehabilitation-Washington*, 66(4), 4–16.
- Heymann, J., E. Wong & W. Waisath. (2022) A Comparative Overview of Disability-Related Employment Laws and Policies in 193 Countries. *Journal of Disability Policy Studies*, 33(1), 25–34.
- Jones, M. (2008). Disability and the Labour Market: A Review of the Empirical Evidence. *Journal of Economic Studies*, 35(5), 405–424.
- Kapteyn, A., Smith, J. P. & van Soest, A. (2007). Vignettes and Self-Reports of Work Disability States in the United States and the Netherlands. *American Economic Review*, 97(1), 461–73.
- Kruse, D., Schur, L., Rogers, S. & Ameri, M. (2018). Why do workers with disabilities earn less? Occupational job requirements and disability discrimination. *British Journal of Industrial Relations*, 56(4), 798–834.
- Longhi, S. (2017). *Research report 107: the disability pay gap*. Manchester: Equality and Human Rights Commission. Pridobljeno 20. 2. 2025 s <https://www.equalityhumanrights.com/sites/default/files/research-report-107-the-disability-pay-gap.pdf>
- MOD. (2014) *Minimum Wage Systems*. Geneva: International Labour Organization. Geneva: ILO. Pridobljeno 10. 4. 2025 s <https://www.ilo.org/resource/conference-paper/ilc/103/general-survey-reports-minimum-wage-fixing-convention-1970-no-131-and>
- MOD. (2023). *ILO Disability Inclusion Policy and Strategy (2020–23) Independent Evaluation*. Geneva: ILO. Pridobljeno 10. 4. 2025 s <https://www.ilo.org/publications/ilo-disability-inclusion-policy-and-strategy-2020-23>
- Molden, T. H. & Tøssebro, J. (2010). Measuring Disability in Survey Research: Comparing Current Measurements Within One Data Set. *Alter*, 4(3): 174–189.
- McCauley, E. J. (2020). The potential of college completion: How disability shapes labor market activity differentially by educational attainment and disability type. *Journal of Disability Policy Studies*, 30(4), 213–222.

- McDiarmid, C. (2023). *Earnings pay gap among persons with and without disabilities, 2019*. Reports on Disability and Accessibility in Canada. Pridobljeno 15. 2. 2026 s <https://www150.statcan.gc.ca/n1/pub/89-654-x/89-654-x2023002-eng.htm>
- McLaren, C., Rosenblum, D. & DeDona, M. (2021). *Spotlight on women with disabilities*. Department of Labour Office of Disability Employment Policy. Pridobljeno 14. 2. 2026 s <https://www.govinfo.gov/content/pkg/GOVPUB-L41-PURL-gpo235663/pdf/GOVPUB-L41-PURL-gpo235663.pdf>
- Mitra, S. & Sambamoorthi, U. (2008). Disability and the Rural Labor Market in India: Evidence for Males in Tamil Nadu. *World Development*, 36(5), 934–952. Pridobljeno 4. 2. 2025 s <https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2007.04.022>
- Mizunoya, S. & Mitra, S. (2013) Is There a Disability Gap in Employment Rates in Developing Countries? *World Development*, 42, 28–43. Pridobljeno 1. 2. 2025 s <https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2012.05.037>
- Moon, J. Y. & Kim, J. H. (2021). Association between self-esteem and efficacy and mental health in people with disabilities. *Plos one*, 16(10), e0257943.
- O'Brien, R. L. (2015). Disability and the Worlds of Welfare Capitalism. *Sociological Science*, 2, 1–19.
- OECD (2022). *Disability, Work and Inclusion: Mainstreaming in All Policies and Practices*. Paris: OECD Publishing. Pridobljeno 15. 3. 2026 s <https://doi.org/10.1787/1eaa5e9c-en>
- Pagán-Rodríguez, R. (2009). Self-employment among people with disabilities: Evidence for Europe. *Disability & Society*, 24, 217–229.
- Polat, F. (2011) Inclusion in Education: A Step Towards Social Justice. *International Journal of Educational Development*, 31(1), 50–58. Pridobljeno 20. 1. 2026 s <https://doi.org/10.1016/j.ijedudev.2010.06.009>
- Potts, B. (2005). Disability and Employment: Considering the Importance of Social Capital. *Journal of Rehabilitation*, 71(3), 20.
- Power, D. & Leigh, G. R. (2000) Principles and Practices of Literacy Development for Deaf Learners: A Historical Overview. *Journal of Deaf Studies and Deaf Education*, 5(1), 3–8. Pridobljeno 12. 1. 2026 s <https://doi.org/10.1093/deafed/5.1.3>
- Redek, T., Pahor, M., Boškosi, P., Mileva Boshkoska, B., Kostevc, Č. & Franca, V. (2024). A Comparative Analysis of the Labour Market Position of Disabled Workers. *Revija za socialnu politiku*, 31(2), 203–229.
- Sanchez, T. W., Stolz, R., & Ma, J. S. (2003). *Moving to equity: Addressing inequitable effects of transportation policies on minorities*. Pridobljeno 12. 1. 2026 s <https://escholarship.org/content/qt5qc7w8qp/qt5qc7w8qp.pdf>
- Schur, L., Kruse, D. & Blanck, P. (2005) Corporate Culture and the Employment of Persons with Disabilities. *Behavioral Sciences & the Law*, 23(1), 3–20. Pridobljeno 10. 1. 2025 s <https://doi.org/10.1002/bsl.624>

- Schur, L., Shields, T., Kruse, D., & Schriener, K. (2002). Enabling democracy: Disability and voter turnout. *Political Research Quarterly*, 55(1), 167-190.
- Schur, L., Nishii, L., Adya, M., Kruse, D., Bruyère, S. M. & Blanck, P. (2014). Accommodating Employees with and Without Disabilities. *Human Resource Management* 53(4), 593-621. Pridobljeno 20. 1. 2025 s <https://doi.org/10.1002/hrm.21607>
- Stoevska, V. (2022). *New ILO Database Highlights Labour Market Challenges of Persons with Disabilities*. ILOSTAT Blog (blog). Pridobljeno 10. 3. 2025 s <https://ilostat.ilo.org/blog/new-ilo-database-highlights-labour-market-challenges-of-persons-with-disabilities/>
- UNESCO (2023). *Disability Inclusive Education: A Call to Action to Ensure Inclusive and Equitable Quality Education*. Pridobljeno 5. 3. 2025 s https://media.unesco.org/sites/default/files/webform/ed3002/Disability_Inclusive_Education_Call_to_Action_March_2023.pdf
- U.S. Department of Labor. (2024). *Persons with a disability: Labor force characteristics-2023*. Pridobljeno 5. 3. 2025 s https://www.bls.gov/news.release/archives/disabl_02222024.pdf.
- Vornholt, K., Uitdewilligen, S. & Nijhuis, F. J. (2013). Factors Affecting the Acceptance of People with Disabilities at Work: A Literature Review. *Journal of Occupational Rehabilitation*, 23(4), 463-475. Pridobljeno 10. 1. 2025 s <https://doi.org/10.1007/s10926-013-9426-0>
- Vornholt, K., Villotti, P., Muschalla, B., Bauer, J., Colella, A., Zijlstra, F., ... & Corbière, M. (2018). Disability and employment—overview and highlights. *European journal of work and organizational psychology*, 27(1), 40-55.
- Waddington, L. (2018) *Mainstreaming Disability Rights in the European Pillar of Social Rights: A Compendium*. Brussels: Academic Network of European Disability Experts (ANED). Pridobljeno 1. 3. 2025 s <https://cris.maastrichtuniversity.nl/en/publications/mainstreaming-disability-rights-in-the-european-social-pillar/>
- WHO. (2022). *Global report on health equity for persons with disabilities*. World Health Organization. Pridobljeno 2.5. 2026 s <https://www.who.int/publications/i/item/9789240063600>
- Yin, M., Shaewitz, D. & Megra, M. (2014). *An Uneven Playing Field: The Lack of Equal Pay for People With Disabilities*. Pridobljeno 1. 3. 2025 s https://www.air.org/sites/default/files/2021-06/Lack%20of%20Equal%20Pay%20for%20People%20with%20Disabilities_Dec%2014.pdf
- Zhavoronkova, M., Khattar, R. & Brady, M. (2022). *Occupational Segregation in America*. Pridobljeno 2. 2. 2025 s <https://www.americanprogress.org/article/occupational-segregation-in-america>
- OZN. (2006). *Convention on the Rights of Persons with Disabilities*. United Nations. Pridobljeno 2. 2. 2025 s <https://www.un.org/development/desa/disabilities/convention-on-the-rights-of-persons-with-disabilities.htm>

Položaj invalidov na trgu dela v Sloveniji, s poudarkom na ženskah

Tjaša REDEK, Polona DOMADENIK MUREN

1 Uvod

Vključenost invalidov na trg dela predstavlja eno temeljnih dimenzij vključenosti v družbo in tudi določa njihov položaj v družbi. Zaposlitev namreč ni le vir dohodka, ampak je predvsem tudi vključenost v družbo, oblikovanje identitete, omogoča doseganje samostojnosti in osebne rasti in razvoja. Zato je zaposlovanje in kakovost zaposlitve invalidov pomemben del tako mednarodnih institucionalnih okvirov kot tudi nacionalnih politik. Konvencija Združenih narodov o pravicah invalidov, ki jo je ratificirala 2008 tudi Slovenija (Uradni list, 2008), v 27. členu izrecno priznava pravico invalidov do dela na enaki podlagi z drugimi, kar vključuje pravico do svobodno izbranega ali sprejetega zaposlovanja v odprtem, vključujočem in dostopnem delovnem okolju. Evropska strategija o pravicah invalidov za obdobje 2021–2030 (Sporočilo komisije evropskemu parlamentu, svetu, evropskemu ekonomsko-socialnemu odboru in odboru regij: Unija Enakosti, 2021) zaposlovanju namenja posebno pozornost in ga umešča med ključne stebre vključujoče družbe.

Razlike med invalidi in ostalimi na trgu dela ostajajo opazne. Eurostat za leto 2024 navaja, da je v Evropski uniji zaposlitvena vrzel med invalidi in neinvalidi znašala približno 24 odstotnih točk (Eurostat, 2025). ILO (2024) opozarja, da invalidi na eni strani pogosteje ostajajo zunaj trga dela, pogosto pa imajo tudi manj kakovostne zaposlitve.

Posebej kompleksen je položaj invalidnih žensk. Te se na trgu dela soočajo z izzivi, ki so povezani tako s spolom kot z invalidnostjo. Invalidke so pogosto v primerjavi z invalidnimi moškimi in neinvalidnimi ženskami pogosto v najmanj ugodnem položaju (Ballo, 2023a). Vendar pa je poleg same zaposlitve pomembna tudi kakovost zaposlitve, ki je prav tako pogosto slabša (Agovino in Parodi, 2014; Ballo, 2023a; Bonaccio idr., 2020; Brucker in Henly, 2019; Vornholt idr., 2017).

Cilj tega poglavja je predstavitev kakovosti zaposlitve invalidov s posebnim poudarkom na položaju žensk, kar vključuje dva vidika. Najprej podajamo celovit pregled značilnosti delovno aktivnih invalidov v Sloveniji v obdobju 2010–2024, vključno z demografsko, izobrazbeno, poklicno in panožno strukturo ter z izbranimi dimenzijami kakovosti zaposlitve. Drugič, znotraj tega pregleda posebej osvetlimo položaj invalidnih žensk. Analiza temelji na registrskih podatkih, in sicer za obdobje 2010–2024. Terminološko zaradi konsistentnosti sledimo veljavni slovenski zakonodaji, predvsem Zakonu o pokojninskem in invalidskem zavarovanju (1992, 2006), ki uporablja izraz »invalid«, in tej terminologiji se prilagajajo tudi statistični registri, ki so podlaga za to analizo.

V nadaljevanju najprej predstavljamo teoretska izhodišča, ki vključujejo pregled koncepta kakovosti zaposlitve in pregled literature o invalidih na trgu dela, s poudarkom na vlogi spola. Sledi predstavitev metodologije, nato rezultati, kjer ločeno predstavimo empirične rezultate, ločeno za vse invalide in za invalidke. Sledi razprava z omejitvami in sklep.

2 Teoretska izhodišča in pregled literature

2.1 Kakovost zaposlitve kot večrazsežnostni koncept

Koncept kakovosti zaposlitve (*angl.* job quality) se je v zadnjih dveh desetletjih uveljavil kot temeljni model za analizo položaja zaposlenih v širšem smislu, kot so samo plače in tip pogodbe (Eurofound, 2019, 2025; *European Working Conditions Surveys*, 2019; Redek idr., 2021). Izhodišča koncepta segajo v dela Mednarodne organizacije dela o dostojnem delu (*angl.* decent work) iz leta 1999, ki je izpostavila spreminjajoči se položaj zaposlenih na trgu dela v globaliziranem svetu, večjo negotovost in slabšo pogajalsko moč (International Labour Organization, 1999), ter v Lizbonsko strategijo Evropske unije, ki je v

začetku tisočletja kakovost dela uvedla med ključne cilje evropske zaposlitvene strategije (European Parliament, 2000). Skupno tem pristopom je razumevanje, da zaposlenost sama po sebi ni zadosten kazalnik položaja posameznika na trgu dela. Pomembna je tudi vsebina zaposlitve – njena stabilnost, varnost, organizacija delovnega časa, možnosti razvoja, kakovost delovnega okolja in delovna avtonomija.

Eurofound (2019) v okviru Evropske raziskave o delovnih razmerah (European Working Conditions Surveys, v nadaljevanju EWCS) opredeljuje sedem razsežnosti kakovosti zaposlitve: fizično okolje, intenzivnost dela, kakovost delovnega časa, socialno okolje, znanja in razsodnost (angl. skills and discretion), perspektive in plačo. Council of the European Union (2025) pa v okviru analize kakovosti zaposlitve analizira naslednje dimenzije: višina dohodka in pošteno plačilo, varnost zaposlitve, usposabljanje in karierni razvoj, zaposljivost, varnost in zdravje pri delu, dobro počutje na delovnem mestu, delovni čas, avtonomija, kolektivno zastopanje delavskih interesov in sindikalna organiziranost, ravnovesje med poklicnim in zasebnim življenjem, enakost spolov in enake možnosti, socialna zaščita, delo na črno.

Razlike med invalidi in osebami brez statusa invalidnosti na trgu dela razlagajo različni teoretski pristopi. Invalidi so v primerjavi z osebami brez invalidnosti v šibkejšem položaju z vidika človeškega kapitala, saj imajo pogosto manj tako formalne izobrazbe kot tudi delovnih izkušenj (Becker, 1964). To je običajno posledica zgodnejšega odhoda iz izobraževanja, prekinitve kariere zaradi zdravstvenih razlogov ali omejenega dostopa do nadaljnjega usposabljanja (Becker, 1964). Vendar pa v razvitih državah več kot tri četrtine ocenjene plačne vrzeli med invalidi in neinvalidi ostaja nepojasnjene z razlikami v formalnih značilnostih skupin na trgu dela, invalidov in ostalih (International Labour Organization, 2024). Analiza trga dela na bolj poglobljen način, kar vključuje analizo posameznih skupin na trgu dela in tudi na t. i. notranjem trgu dela v podjetjih (Doeringer in Piore, 2020), razlike pojasnjuje s strukturo delitvijo trga dela na primarni in sekundarni del oziroma segment. Za t. i. primarni segment so značilne stabilne zaposlitve, dobri delovni pogoji in možnosti napredovanja, sekundarni pa je povezan z nestabilnimi vrstami zaposlitev, večjo negotovostjo, slabšimi delovnimi pogoji in omejenimi možnostmi kariernega razvoja. Invalidi so pogostejše koncentrirani v sekundarnem segmentu, deloma zaradi razlik v akumuliranem človeškem kapitalu, deloma pa zaradi institucionalnih razlogov in razlogov, ki izhajajo iz organizacije dela in značilnosti podjetij.

Becker (1971) v ekonomski teoriji diskriminacije opozarja tudi, da predsodki delodajalcev, sodelavcev ali strank lahko ustvarijo razlike v zaposlovanju, plačah in možnostih napredovanja, ki se jih ne da pojasniti z dejanskimi razlikami v produktivnosti. V primeru invalidnosti to lahko vključuje napačne predstave o produktivnosti, zanesljivosti in stroških prilagoditve delovnega mesta. Vlogo stereotipov in predsodkov, ki jih je izpostavila teorija že v šestdesetih, potrjuje tudi empirična literatura (Bednarska-Wnuk in Syper-Jędrzejak, 2015; Foster in Wass, 2013; Østerud, 2023), pri čemer pa ni pomembna le primerjalna percepcija produktivnosti, pač pa tudi vidik oblikovanja učinkovitih timov, na kar opozori tudi že zgodnja literatura, npr. Goffman (1986). Ta opozori, da invalidnost lahko deluje kot stigma, ki vpliva na družbene interakcije v delovnem okolju in posredno omejuje karijerne možnosti. Podobno tudi sociološki model (Oliver, 1990) v okviru t. i. »družbenega modela invalidnosti« za razliko od medicinskega modela invalidnost razume kot rezultat interakcije med posameznikom in družbenim okoljem, vključno s fizično dostopnostjo, organizacijo dela in družbenimi predsodki. Ne glede na razlog ali model podatki potrjujejo, da razlike med invalidi in neinvalidi na trgu dela obstajajo in da so prisotne v vseh razsežnostih kakovosti zaposlitve. Pavlopoulos in Vermunt (2015) na podlagi evropskih podatkov ugotavljata, da so invalidi pogostejše zaposleni v manj zahtevnih in manj kvalificiranih poklicih, pogostejše v sektorjih z nižjimi povprečnimi plačami in pogostejše pod pogoji, ki vključujejo manj ugodno organizacijo delovnega časa. OECD (2022) pa v Disability, Work and Inclusion opozarja na strukturne značilnosti razlik in poudarja, da je za njihovo zmanjševanje potrebna simultana uporaba več različnih ukrepov različnih politik, tako s področja izobraževanja, zdravstva in tudi (aktivnih) politik na trgu dela.

Položaj invalidnih žensk poudarja še vidik presečnosti (*angl.* Intersectionality), ki opozarja, da različne oblike družbene prikrajšanosti delujejo sočasno in da je lahko skupni učinek drugačen od »navadne vsote«. Izraz se je prvič pojavil v povezavi s položajem temnopoltih žensk v ZDA (Crenshaw, 1991), hitro pa se je začel uporabljati tudi širše. V kontekstu analize invalidnosti pomeni, da položaja invalidnih žensk ni mogoče razumeti kot vsoto »učinka spola« in »učinka invalidnosti«, temveč kot rezultat specifične kombinacije obeh, kar lahko ustvarja specifične oblike prikrajšanosti (Wickenden, 2023).

Več raziskav potrjuje, da so z vidika kakovosti zaposlitve ravno invalidne ženske večkrat v slabem položaju tudi med tako

imenovanimi presečnimi skupinami. Ballo (2023b) na podlagi norveških registrskih podatkov ugotavlja, da imajo invalidne ženske najnižje dohodke med štirimi skupinami (invalidni moški, invalidne ženske, neinvalidni moški, neinvalidne ženske), pri čemer se ta razkorak v dolgih obdobjih ne zmanjšuje. Eden ključnih razlogov za posebej neugoden položaj invalidnih žensk je interakcija med spolno segregacijo trga dela in koncentracijo invalidov v manj kvalificiranih poklicih. Ženske so v evropskih državah, vključno s Slovenijo, čezmerno zastopane v storitvenih dejavnostih, izobraževanju, zdravstvu in trgovini (Redek idr., 2024, 2025), hkrati pa so podzastopane na vodstvenih položajih in v najbolj plačanih poklicih (Redek, 2025), pri čemer je razlogov več, tako zunanjih kot tudi subjektivnih. Ko k tem značilnostim trga dela dodamo še učinek invalidnosti, lahko pride do interakcije med več negativnimi učinki in koncentracijo invalidk v specifičnih segmentih storitvenega gospodarstva, ki združujejo manj kvalificirana opravila, manj predvidljiv delovni čas in nižjo dohodkovno raven.

V tem poglavju analiziramo položaj invalidov na trgu dela s poudarkom na ženskah, pri čemer se osredotočamo na izbrane dimenzije kakovosti zaposlitve, ki jih je mogoče spremljati v okviru razpoložljivih podatkov, kar vključuje tip delovnega razmerja, oblike izmenskega dela, tip delodajalca in velikost organizacije. Te značilnosti so v literaturi pogosto obravnavane kot strukturne razsežnosti kakovosti zaposlitve, saj imajo pomembne posledice za stabilnost dohodka, predvidljivost delovnega časa, vključenost v sistem socialne varnosti in možnosti dolgoročnega kariernega razvoja. Dohodkovne razsežnosti kakovosti zaposlitve v tem poglavju ne obravnavamo, saj zaradi metodološke specifičnosti zahtevajo posebno obravnavo, ki presega okvire tu predstavljene strukturne analize.

3 Podatki in metodologija

Analiza temelji na registrskih podatkih.¹ Združena podatkovna baza povezuje več registrskih virov, in sicer register delovno aktivnega prebivalstva (DAK), register zabeleženih brezposelnih oseb, podatke o

1 Podatki so bili pridobljeni za potrebe projekta od Statističnega urada Republike Slovenije v okviru pogodbe št. EF_9602_37_2025, skladno z veljavno zakonodajo o varstvu osebnih podatkov in statistični zaupnosti.

sestavi prebivalstva ter letne podatke iz dohodnine. Za potrebe tega poglavja se analitično opiramo predvsem na podatkovno bazo delovno aktivnih oseb v obdobju 2010–2024, pri čemer deloma (npr. struktura brezposelnih) vključujemo tudi register brezposelnih.

Opazovana populacija obsega vse delovno aktivne osebe v Sloveniji v obdobju 2010–2024, evidentirane v registru DAK. Kot delovno aktivna oseba je opredeljena oseba, ki je bila v določenem koledarskem letu vsaj del leta zaposlena, kar pomeni, da analiza zajame tako osebe s celoletno zaposlitvijo kot tudi osebe z zaposlitvijo za omejeno obdobje znotraj leta. Skupno število opazovanj na letni ravni se giblje od približno 838 tisoč v letu 2013 do 1,01 milijona v letu 2024.

Ponovno bi opozorili, da je status invalidnosti v registru opredeljen na podlagi formalne pravne kategorije, ki jo bomo upoštevali tako z analitičnega vidika kot tudi terminološko. Kot invalid je tako opredeljena oseba, ki je v registru evidentirana z enim od formalnih statusov invalidnosti. Slovenski sistem socialne varnosti pozna več pravnih podlag za pridobitev statusa invalida, ki vključujejo med drugim status delovnega invalida II. ali III. kategorije po zakonih o pokojninskem in invalidskem zavarovanju (ZPIZ-92, 1992 in ZPIZ-1, 2006), status invalida po Zakonu o zaposlitveni rehabilitaciji in zaposlovanju invalidov (2007), status invalida po starejšem Zakonu o usposabljanju in zaposlovanju invalidov (1976) ter status osebe z ugotovljeno telesno okvaro. Za potrebe večine analitičnih prikazov skupino invalidov obravnavamo združeno, pri čemer pa v opisu podatkov prikazujemo tudi sestavo po posameznih pravnih kategorijah.

Spremenljivke, ki jih vključujemo v analizo, zajemajo demografske značilnosti (spol, starost), izobrazbo (po klasifikaciji KLASIUS, stopnje od osnovnošolske izobrazbe do doktorata), poklic po Standardni klasifikaciji poklicev (SKP-08, skladno z ISCO-08), dejavnost po Standardni klasifikaciji dejavnosti (SKD 2008, skladno z NACE Rev. 2), statistično regijo bivališča, tip delovnega razmerja (za nedoločen oziroma določen čas), oblike izmenskega dela, tip delodajalca (pravna oseba, fizična oseba, samostojni podjetnik, oseba, ki opravlja poklicno dejavnost, ter kmet) in velikost organizacije (po slovenski klasifikaciji od mikro do velikih enot).

Cilj poglavja je predvsem identifikacija položaja invalidov (in žensk) na trgu dela, zato je metodologija precej opisna; želimo določiti razlike med invalidi in osebami brez statusa invalidnosti ter podrobneje pregledati položaj invalidnih žensk.

4 Rezultati

4.1 Obseg in struktura delovno aktivnih invalidov

V obdobju 2010–2024 je delež delovno aktivnih invalidov med vsemi delovno aktivnimi osebami v Sloveniji ostajal razmeroma stabilen in se gibal v ozkem razponu med 3,87 % in 4,02 %. Skupno število delovno aktivnih invalidov se je v obdobju opazovanja povečalo s približno 35.354 oseb v letu 2010 na 39.288 oseb v letu 2024 (tabela 1). Število invalidov postopoma raste in sledi rasti delovno aktivne populacije v Sloveniji, ki se je v istem obdobju povečala s približno 887 tisoč na nekaj več kot 1,01 milijona oseb. Demografsko gledano se delež invalidk med vsemi delovno aktivnimi ženskami v opazovanem obdobju postopno povečuje, in sicer s približno 4,0 % leta 2010 na 4,6 % leta 2024. Skupno število delovno aktivnih invalidk se je v istem obdobju povečalo s približno 15.600 oseb na 20.300 oseb.

Tabela 1:

Število delovno aktivnih oseb in delež invalidov med njimi, izbrana leta

Leto	Število opazovanj	Delež invalidov (%)	Število invalidov
2010	886.571	3,99	35.354
2013	838.267	4,02	33.730
2016	881.892	3,94	34.736
2019	964.586	3,98	38.373
2022	998.955	3,87	38.635
2024	1.010.249	3,89	39.288

Vir: Statistični urad RS, pogodba EF_9602_37_2025, lastni preračun.

Sestava invalidov po pravni podlagi statusa kaže pomembne notranje premike. Med delovno aktivnimi invalidi prevladujejo delovni invalidi II. ali III. kategorije po Zakonu o pokojninskem in invalidskem zavarovanju, pri čemer se je delež invalidov, katerih status izhaja iz starejše različice zakona (ZPIZ-92, 1992) ali predhodnih predpisov), zmanjšal s približno 41 % leta 2010 na le 9 % leta 2024, hkrati pa se je delež invalidov po novejši zakonodaji (ZPIZ-1, 2006) povečal s približno 51 % na skoraj 80 %, kar odraža staranje prebivalstva in upokojevanje. Pomembno se je povečal tudi delež invalidov, ki so status pridobili po Zakonu o zaposlitveni rehabilitaciji in zaposlovanju

invalidov (ZZRZI, 2007), in sicer z 1,95 % leta 2010 na 7,03 % leta 2024, kar kaže na krepitev sistema zaposlitvene rehabilitacije kot poti vključevanja oseb z invalidnostjo na trg dela. Po drugi strani se delež oseb s statusom po starejšem Zakonu o usposabljanju in zaposlovanju invalidov (ZUZIO, 1976) postopno zmanjšuje, kar je verjetno povezano z institucionalnimi spremembami in postopnim ukinjanjem nekaterih starejših kategorij.

4.2 Spolna in starostna struktura

Struktura delovno aktivnih invalidov po spolu se je v opazovanem obdobju spreminjala bistveno bolj kot struktura po spolu ostale populacije. Med osebami brez statusa invalidnosti delež moških v celotnem obdobju ostaja stabilen pri približno 55–56 %, kar pomeni, da spolna sestava splošne delovno aktivne populacije v Sloveniji v obdobju 2010–2024 ni doživela bistvenih sprememb. Med delovno aktivnimi invalidi pa je leta 2010 delež moških znašal 55,8 %, do leta 2024 pa se je zmanjšal na 47,9 %. Posledično je delež invalidk narasel s 44,2 % na 52,1 %, tako da danes ženske predstavljajo večino delovno aktivne populacije invalidov (tabela 2).

Tabela 2:

Spolna struktura delovno aktivnih invalidov in ostalih oseb v %

Leto	Ostali		Invalidi	
	Moški	Ženske	Moški	Ženske
2010	55,9	44,1	55,8	44,2
2013	55,1	44,9	53,0	47,0
2016	55,1	44,9	51,3	48,7
2019	55,9	44,1	49,0	51,0
2022	56,1	43,9	48,0	52,0
2024	55,9	44,1	47,9	52,1

Vir: Statistični urad RS, pogodba EF_9602_37_2025, lastni preračun.

Ta premik je posledica več dejavnikov. Eden glavnih dejavnikov je verjetno povezan z dvigovanjem upokojitvene starosti in podaljševanjem delovne dobe (glej npr. Zveza svobodnih sindikatov Slovenije, 2025), ki posebej vpliva na to skupino populacije. S tem je povezana

tudi mogoča sprememba narave invalidnosti in s tem povezanih zdravstvenih stanj, ki bolj prizadenejo ženske (npr. mišično-skeletna obolenja (Plapler idr., 2023), povezana s storitvenim sektorjem in opravili z visoko ponovljivostjo gibov (Stucchi idr., 2016)), v primerjavi s tipičnimi »klasičnimi« delovnimi invalidnostmi v industriji, ki so v preteklosti pogostejše vplivale na moške (Hessel, 2008; Murgia in Gambelunghe, 2022).

Starostna struktura kaže, da so delovno aktivni invalidi sistematično bistveno starejši od ostale delovno aktivne populacije. Povprečna starost invalidov se je v opazovanem obdobju gibala med 48,9 leta (2010) in 52,7 leta (2024), medtem ko se je pri ostalih delovno aktivnih osebah povečala s 40,2 na 42,9 leta. Razlika med skupinama tako znaša približno deset let in v celotnem obdobju ostaja stabilna. Razlike so vidne tudi v celotni starostni porazdelitvi. Spodnji kvartil starosti pri invalidih (45–48 let, odvisno od leta) je občutno višji kot pri ostalih (32–34 let), enako velja za zgornji kvartil. Sistematično višja starost invalidov ne preseneča, saj invalidnost pogosto nastopi kot posledica slabšanja zdravja, kot so kronična obolenja, vzroki pa so tudi poklicne bolezni in poškodbe (glej npr. Workers idr., 2004).

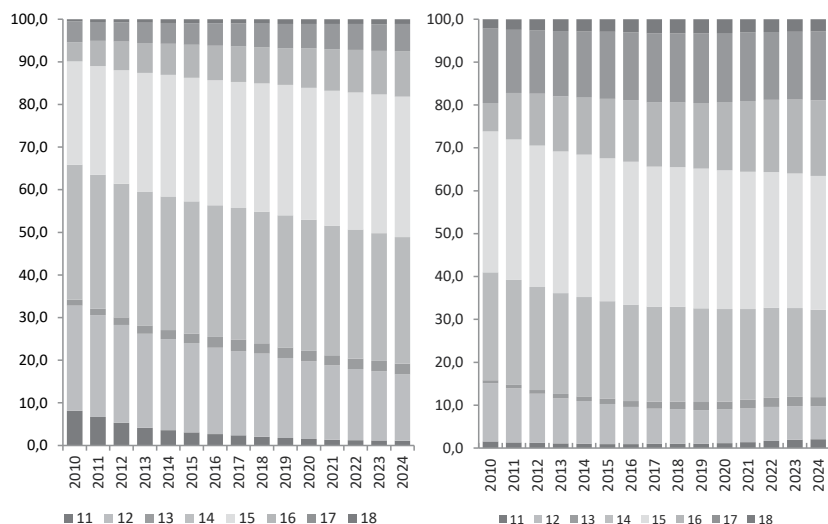
Tako kot pri invalidih kot celotni skupini so invalidke sistematično starejše od ostalih žensk: mediana starosti se je s približno 50 let leta 2010 povečala na 55 let leta 2024, medtem ko se je pri ostalih ženskah povečala s približno 40 na 44 let.

4.3 Izobrazbena struktura

Izobrazbena struktura delovno aktivnih invalidov je precej drugačna (nižja) od ostalih delovno aktivnih (slika 1). Pri osebah brez statusa invalida je najbolj pogosta srednja splošna izobrazba in srednja poklicna izobrazba, pomemben in sčasoma naraščajoč delež pa predstavlja terciarno izobražena populacija (višja strokovna, univerzitetna in podiplomska izobrazba). Pri invalidih je struktura izobrazbe pomaknjena proti nižjim in srednjim ravnam. Med invalidi je nadpovprečno zastopan delež oseb z osnovnošolsko izobrazbo, srednjo poklicno izobrazbo in nižjo poklicno izobrazbo, medtem ko je delež oseb s terciarno izobrazbo bistveno nižji.

Slika 1:

Struktura po izobrazbi (ostali – levo), invalidi (desno)

11 Osnovnošolsko izobraževanje nižje stopnje/nepopolna nižja stopnja osnovnošolske izobrazbe, **12** Osnovnošolsko izobraževanje višje stopnje/osnovnošolska izobrazba, **13** Nižje poklicno izobraževanje/nižja poklicna izobrazba, **14** Srednje poklicno izobraževanje/srednja poklicna izobrazba, **15** Srednje tehniško in drugo strokovno izobraževanje/srednja strokovna izobrazba, **16** Višje strokovno izobraževanje/višja strokovna izobrazba, **17** Specialistično izobraževanje po visokošolski strokovni izobrazbi (prejšnje)/specializacija po visokošolski strokovni izobrazbi (prejšnja), **18** Specialistično izobraževanje po univerzitetni izobrazbi (prejšnje)/specializacija po univerzitetni izobrazbi (prejšnja)

Vir: Statistični urad RS, pogodba EF_9602_37_2025, lastni preračun.

Razlika v izobrazbeni strukturi je deloma posledica starostnih značilnosti obeh delovno aktivnih skupin, saj invalidi v povprečju pripadajo starejšim generacijam, ki so se izobraževale v obdobjih z drugačno strukturo izobrazbenega sistema in nižjo splošno stopnjo izobrazbe. Vendar pa razlike ni mogoče v celoti pripisati starosti. Tudi znotraj posameznih starostnih skupin invalidi izkazujejo nižje povprečne izobrazbene ravni od neinvalidov, kar nakazuje na pomen strukturnih dejavnikov, vključno z verjetno zgodnejšim odhodom iz formalnega izobraževanja, omejenim dostopom do nadaljnjega usposabljanja in drugih dejavnikov.

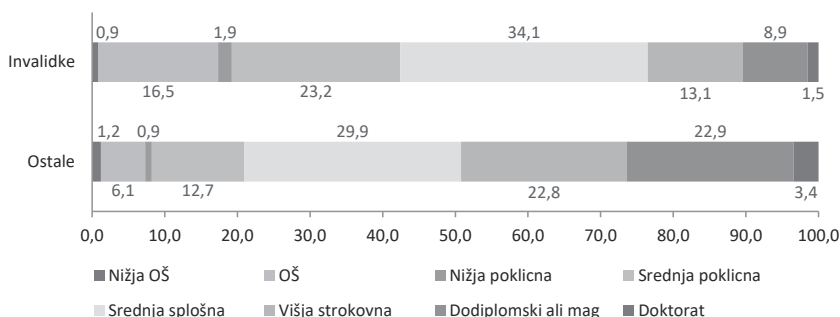
V celotnem obdobju opazovanja je v obeh skupinah sicer opazen splošen dvig izobrazbene ravni. Delež oseb z osnovnošolsko izobrazbo se zmanjšuje, delež terciarno izobraženih pa naraščajo. Spremembe so vidne tudi pri invalidih, vendar potekajo počasneje. Razlika med invalidi in ostalo populacijo se posledično nekoliko zmanjšuje,

vendar tudi ob koncu opazovanega obdobja ostaja izrazita, predvsem v segmentu visokošolske in podiplomske izobrazbe.

Pri izobrazbeni strukturi se v primerjavi za leto 2024 izrazito kažejo razlike med invalidkami in ostalimi ženskami (slika 2). Med invalidkami je delež oseb z osnovnošolsko izobrazbo 16,5 %, kar je skoraj trikrat več kot pri ostalih ženskah (6,1 %). Tudi pri srednji poklicni izobrazbi imajo invalidke večji delež (23,2 % proti 12,7 %). Nasprotno pa so ostale ženske bistveno pogostejše prisotne v terciarnih izobrazbenih kategorijah. Delež višje strokovne izobrazbe je pri ostalih ženskah skoraj dvakrat višji (22,8 % proti 13,1 %), pri univerzitetni in magistrski ravni pa razlika znaša 22,9 % proti 8,9 %.

Slika 2:

Primerjava izobrazbene strukture invalidk in ostalih žensk, 2024, v %

Vir: Statistični urad RS, pogodba EF_9602_37_2025, lastni preračun.

4.4 Poklicna struktura

Poklicna struktura delovno aktivnih invalidov razkriva najbolj izrazite strukturne razlike v primerjavi z ostalo populacijo (tabela 3). V skupnem opazovanju za celotno obdobje 2010 do 2024 največji delež med ostalimi, ki niso invalidi, predstavljajo strokovnjaki (skupina SKP 2; 20,5 %) ter tehniki in drugi strokovni delavci (15,4 %), pomembni pa so tudi poklici za neindustrijski način dela (15,6 %) in poklici za storitve in prodajo (13,6 %). Delež poklicev za preprosta dela (SKP 9) pri neinvalidih znaša razmeroma nizkih 9,9 %. Pri invalidih je struktura bistveno drugačna. Daleč največji delež predstavljajo poklici za preprosta dela (22,7 %), kar je več kot dvakratnik

deleža pri neinvalidih. Sledijo poklici za neindustrijski način dela (15,0 %) in poklici za storitve in prodajo (14,3 %). Delež strokovnjakov je s 9,4 % bistveno nižji kot pri neinvalidih, prav tako je nekoliko nižji delež tehnikov in drugih strokovnih sodelavcev (12,7 %). Tudi vodstveni poklici (SKP 1) so med invalidi precej redkejši (2,0 % v primerjavi s 5,1 % pri neinvalidih).

Tabela 3:

Poklicna struktura delovno aktivnih oseb po skupinah SKP-08 (enomenstna raven), v %, za obdobje 2010–2024

SKP	Naziv skupine	Ostali (%)	Invalidi (%)
0	Vojaški poklici	0,7	0,4
1	Zakonodajalci, uradniki, menedžerji	5,1	2,0
2	Strokovnjaki	20,5	9,4
3	Tehniki in drugi strokovni sodelavci	15,4	12,7
4	Uradniški poklici	7,6	10,9
5	Storitveni poklici, prodajalci	13,6	14,3
6	Kmetovalci, gozdarji, ribiči	2,1	1,1
7	Poklici za neindustrijski način dela	15,6	15,0
8	Upravljalci strojev in naprav	9,5	11,4
9	Poklici za preprosta dela	9,9	22,7

Vir: Statistični urad RS, pogodba EF_9602_37_2025, lastni preračun.

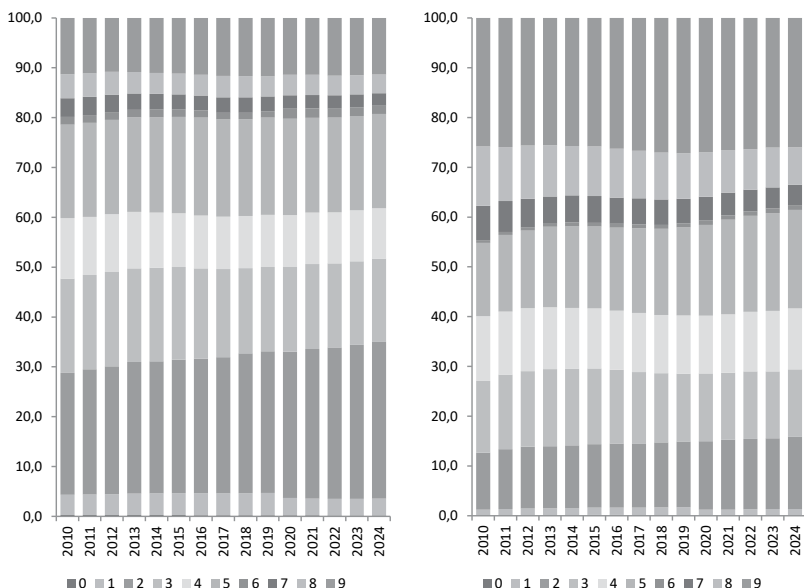
Pregled na dvomestnem nivoju klasifikacije SKP omogoča še natančnejši vpogled. Med invalidi prevladujejo delavci za preprosta dela v rudarstvu, gradbeništvu, predelovalnih dejavnostih in transportu (SKP 93; 8,8 % vseh invalidov), čistilci, pralci in gospodinjski pomočniki (SKP 91; 6,9 %) ter delavci za preprosta komunalna dela (SKP 96; 5,4 %). Vse tri podskupine so med invalidi prisotne v približno dvakrat ali trikrat višjem deležu kot med ostalo populacijo. Med poklici, ki so z vidika deleža bistveno bolj pomembni za invalide, so še upravljalci procesnih strojev (SKP 81), sestavljalci (SKP 82), poklici za varovanje oseb in premoženja (SKP 54), poklici v zdravstveni in socialni oskrbi (SKP 53) ter tehniki v zdravstvu (SKP 32). Pri uradniških poklicih (SKP 4) invalidi presegajo neinvalide v vseh podskupinah, kar nakazuje, da pisarniško delo z razmeroma stabilno organizacijo delovnega časa morda predstavlja eno izmed bolj dostopnih oblik zaposlitve za

invalidi. Na drugi strani pa je razkorak pri strokovnjakih za informacijsko-komunikacijske tehnologije (SKP 25), kjer je delež invalidov več kot trikrat manjši (0,5 % v primerjavi z 1,7 %), izrazit pa je tudi razkorak pri menedžerjih za proizvodnjo in specializirane storitve (SKP 13) ter menedžerjih za splošne poslovne funkcije (SKP 12), kjer so invalidi izrazito podzastopani. Opaziti pa je mogoče, da se tudi med invalidi delež strokovnjakov rahlo povečuje (z 7,7 % leta 2010 na 10,6 % leta 2024), vendar pa ostaja najpomembnejša značilnost izrazito visoka zastopanost v poklicih za preprosta dela.

Poklicna struktura invalidk leta 2024 razkriva podobne vzorce kot pri invalidih kot celoti, vendar v nekaterih razsežnostih še izraziteje. Delež invalidk v poklicih za preprosta dela znaša 26 %, kar je več kot dvakratnik deleža pri ostalih ženskah. Nasprotno pa so ostale ženske bistveno bolj prisotne v skupini strokovnjakinj ter v skupini tehnic in drugih strokovnih sodelavk. Invalidke so prav tako nadpovprečno zastopane v poklicih upravljavk strojev in naprav, industrijskih izdelovalk in sestavljavk ter v poklicih za neindustrijski način dela (slika 4).

Slika 4:

Poklicna struktura ostalih delovno aktivnih žensk (levo) in invalidk (desno) na nivoju SKP 1 v %

Vir: Statistični urad RS, pogodba EF_9602_37_2025, lastni preračun.

4.5 Panožna struktura

Panožna struktura zaposlenosti kaže, da največji delež ostalih zaposlenih (brez invalidnosti) dela v predelovalnih dejavnostih (NACE C; v celotnem obdobju približno petina), pomembne deleže pa imajo še trgovina (G), izobraževanje (P), gradbeništvo (F) ter zdravstvo in socialno varstvo (Q). Pri invalidih je struktura bistveno bolj koncentrirana. V predelovalnih dejavnostih je zaposlena približno tretjina invalidov, pomemben delež imajo še zdravstvo in socialno varstvo, trgovina, administrativne in podporne dejavnosti (N) ter izobraževanje (tabela 4).

Tabela 4:

Panožna struktura zaposlenih po dejavnostih SKD 2008, leto 2024, v %

NACE	Naziv dejavnosti	Ostali	Invalidi
A	Kmetijstvo, gozdarstvo, ribištvo	0,5	0,6
C	Predelovalne dejavnosti	20,8	27,9
F	Gradbeništvo	9,1	5,5
G	Trgovina, vzdrževanje vozil	13,3	11,2
H	Promet in skladiščenje	6,3	3,6
I	Gostinstvo	5,0	4,5
J	Informacijske, komunikacijske dejavnosti	3,7	1,3
K	Finančne, zavarovalniške dejavnosti	2,0	1,2
M	Strokovne, znanstvene, tehnične dejavnosti	7,2	4,4
N	Administrativne, podporne storitvene dejavnosti	3,6	8,6
O	Dejavnost javne uprave	5,4	4,5
P	Izobraževanje	8,6	6,6
Q	Zdravstvo in socialno varstvo	7,9	12,8

Vir: Statistični urad RS, pogodba EF_9602_37_2025, lastni preračun.

Invalidi so bistveno manj zastopani v strokovnih, znanstvenih in tehničnih dejavnostih (M; 4,4 % proti 7,2 % v letu 2024), informacijskih in komunikacijskih dejavnostih (J; 1,3 % proti 3,7 %) ter finančnih in zavarovalniških dejavnostih (K; 1,2 % proti 2,0 %). Te razlike odražajo nižjo zastopanost invalidov v sektorjih, ki praviloma zahtevajo višjo izobrazbo, hkrati pa ponujajo višje plače ter boljše možnosti kariernega razvoja.

Sčasoma se delež invalidov v predelovalnih dejavnostih postopno zmanjšuje (s 33,4 % leta 2010 na 27,9 % leta 2024), kar je sicer skladno s splošnimi premiki proti storitvenemu gospodarstvu, vendar je manj izrazito kot pri ostalih zaposlenih. Hkrati se povečuje delež invalidov v zdravstvu in socialnem varstvu (z 9,0 % na 12,8 %), kar nakazuje rast pomena teh dejavnosti za zaposlovanje invalidov. Razmeroma visok in stabilen delež invalidov v administrativnih in podpornih dejavnostih (z 5,8 % na 8,6 %) verjetno odraža tudi vlogo invalidskih podjetij in zaposlitvenih centrov, ki so v Sloveniji pomembno zastopani v tem sektorju.

Panožna struktura zaposlitev žensk in žensk invalidk leta 2024 prikazuje, da je zaposlitvena struktura invalidk bolj koncentrirana in da je največji delež invalidk zaposlenih v predelovalnih dejavnostih (21,4 %), sledijo zdravstvo in socialno varstvo (20,4 %), trgovina (12,0 %) in izobraževanje (10,5 %). Pri ostalih ženskah je struktura bolj razpršena, največje deleže pa imajo izobraževanje (15,4 %), trgovina (15,1 %), predelovalne dejavnosti (14,5 %) in zdravstvo ter socialno varstvo (14,3 %).

4.6 Kakovost zaposlitve: tip delovnega razmerja

Tip delovnega razmerja je eden ključnih kazalnikov stabilnosti zaposlitve (tabela 5). Rezultati kažejo zanimiv vzorec, ki se na prvi pogled morda zdi presenetljiv: invalidi imajo pogostejše sklenjena delovna razmerja za nedoločen čas kot ostali zaposleni. Med vsemi invalidi je takih zaposlitev v opazovanem obdobju skoraj 88 %, medtem ko pri ostalih zaposlenih ta delež znaša približno 75 %. Skladno s tem je delež zaposlitev za določen čas pri invalidih dvakrat nižji (12,1 % v primerjavi z 24,7 %).

Podoben vzorec je viden pri ženskah. Med invalidkami je delež zaposlitev za nedoločen čas 88,4 %, pri ostalih ženskah pa 77,6 %. Med invalidkami je torej razširjenost zaposlitve za nedoločen čas celo nekoliko višja kot v splošni populaciji invalidov.

Visok delež zaposlitev za nedoločen čas pri invalidih je mogoče razumeti z več vidikov. Prvič, zakonska ureditev invalidnega varstva v Sloveniji v določeni meri varuje obstoječa delovna mesta invalidov in jih postavlja v ugodnejši pravni položaj pri ohranjanju delovnega razmerja. Drugič, invalidi so pogosto zaposleni v večjih in institucionaliziranih delovnih okoljih, ki redkeje uporabljajočasne oblike dela.

Tabela 5:

Tip delovnega razmerja po statusu invalidnosti in spolu, v %, obdobje 2010–2024

Tip razmerja	Oba spola		Samo ženske	
	Ostali	Invalidi	Ostale	Invalidke
Nedoločen čas	75,1	87,9	77,6	88,4
Določen čas	24,7	12,1	22,0	11,5
Pripravišтво (določen)	0,3	0,0	0,4	0,0
Pripravišтво (nedoločen)	0,0	0,0	0,0	0,0

Vir: Statistični urad RS, pogodba EF_9602_37_2025, lastni preračun.

Tretjič, sistem subvencij in invalidskih kvot delodajalce spodbuja k stabilizaciji zaposlitvenih razmerij invalidov. Vendar je treba ta rezultat interpretirati previdno. Visok delež zaposlitev za nedoločen čas ne pomeni nujno, da invalidi zelo lahko pridobivajo nova, stabilna delovna mesta, temveč lahko odraža tudi to, da je vstop invalidov na trg dela vseeno otežen, novo pridobljeni invalidi pa lažje ohranjajo *obstoječa* delovna mesta po pridobitvi statusa.

4.7 Kakovost zaposlitve: izmensko delo

Organizacija delovnega časa je pomembna razsežnost kakovosti zaposlitve, saj nepretrgano in večizmensko delo pogosto pomeni večjo obremenitev ter manj predvidljivo organizacijo zasebnega življenja. Rezultati za leto 2024 kažejo, da je med vsemi zaposlenimi v Sloveniji najpogostejša oblika organizacije delovnega časa enoizmensko delo. Pri ostalih zaposlenih predstavlja približno 72 % vseh zaposlitev, pri invalidih pa le 63 %. Razlika je še izrazitejša pri ženskah. Med neinvalidnimi ženskami je delež enoizmenskega dela 69,3 %, med invalidkami pa 60,2 % (tabela 6).

Med vsemi zaposlenimi invalidi je v dvoizmensko delo vključenih 26,6 % oseb, pri ostalih pa 18,6 %. Pri ženskah je razlika še izrazitejša: med invalidkami v dvoizmenskem delu sodeluje 32,1 %, med ostalimi ženskami pa 23,0 %. Pri triizmenskem, štiri- in večizmenskem ter turnusnem delu so razlike med skupinama manjše, vendar invalidi v vseh kategorijah ostajajo nekoliko nadpovprečno zastopani. Strukturna razlaga tega vzorca je predvsem v tem, da invalidi pogosteje delajo

Tabela 6:

Razporeditev po vrstah izmenskega dela, leto 2024, v %

Oblika dela	Oba spola		Samo ženske	
	Ostali	Invalidi	Ostali	Invalidi
Enoizmensko	71,7	63,0	69,3	60,2
Dvoizmensko	18,6	26,6	23,0	32,1
Triizmensko	5,9	6,5	5,7	6,0
Štiri- in večizmensko	1,8	1,7	1,2	1,1
Turnusno	2,0	2,3	0,8	0,6

Vir: Statistični urad RS, pogodba EF_9602_37_2025, lastni preračun.

v dejavnostih, ki zahtevajo večizmensko organizacijo dela (predelovalne dejavnosti, zdravstvo in socialno varstvo, varovanje), kar v praksi lahko pomeni, da so ob formalno stabilnejšemu delovnemu razmerju izpostavljeni manj ugodnim oblikam organizacije delovnega časa.

4.8 Kakovost zaposlitve: tip in velikost delodajalca

Med vsemi delovno aktivnimi invalidi jih je več kot 90 % zaposlenih pri pravnih osebah, medtem ko pri ostalih zaposlenih ta delež znaša približno 83 %; pri ženskah je razkorak še izrazitejši: 92,4 % invalidk v primerjavi z 86,8 % ostalih žensk dela pri pravnih osebah (tabela 7). Po drugi strani so invalidi bistveno manj zastopani kot zaposleni pri fizičnih osebah kot delodajalci (3,3 % proti 6,6 %) in

Tabela 7:

Struktura delovno aktivnih po tipu delodajalca, v %, 2010–2024

Tip delodajalca	Oba spola		Samo ženske	
	Ostali	Invalidi	Ostali	Invalidi
Pravne osebe	83,5	90,5	86,8	92,4
Fizične osebe	6,6	3,3	5,7	3,1
Samostojni podjetniki	7,4	5,5	5,4	3,9
Poklicne dejavnosti	0,8	0,2	0,8	0,3
Kmetje	1,7	0,5	1,3	0,4

Vir: Statistični urad RS, pogodba EF_9602_37_2025, lastni preračun.

tudi med samostojnimi podjetniki (5,5 % proti 7,4 %) ter v poklicnih dejavnostih (svobodni poklici) in kmetijstvu.

Invalidi so tudi pogostejše zaposleni v velikih (15,7 % proti 13,2 % pri ostalih) in srednje velikih organizacijah (11,3 % proti 8,3 %), bistveno manj pa v mikro enotah (16,6 % proti 25,0 %). Podobno velja tudi za ženske. Te razlike je mogoče deloma pojasniti z dejstvom, da večje organizacije (podjetja) lažje organizirajo procese dela, imajo jasneje opredeljenimi postopki prilagoditve delovnih mest in tudi s pravili glede zakonskih kvot za zaposlovanje invalidov.

5 Diskusija in sklep

Ta analiza je predstavila položaj invalidov na trgu dela v primerjavi z ostalimi delovno aktivnimi, s poudarkom na položaju žensk. Izsledki kažejo, da se položaj invalidov na slovenskem trgu dela razlikuje od položaja oseb brez statusa invalidnosti. Razlike so izrazite v izobrazbeni strukturi, poklicni sestavi, panožni razporeditvi ter v izbranih dimenzijah kakovosti zaposlitve, tako za invalide nasploh kot tudi za ženske invalide.

Strukturne značilnosti razlik so skladne z mednarodnimi raziskavami, ki so bile že omenjene, zlasti Eurostatove (2025) ugotovitve o zaposlitveni vrzeli, razlikah v dostopu do bolj kakovostnih zaposlitev (International Labour Organization, 2024) ter ugotovitvah OECD (OECD, 2022) o razlikah v poklicni strukturi in v kakovosti zaposlitve. Izsledki te analize dodajajo nekaj dimenzij k že omenjenim rezultatom. Visok delež zaposlitev za nedoločen čas med invalidi deluje kot ugoden kazalnik, vendar ga je treba razumeti v širšem kontekstu. Kombinacija nadpovprečno zastopanega veččlenskega dela, koncentracije v manj kvalificiranih poklicih in nizke zastopanosti v dejavnostih z visoko dodano vrednostjo nakazuje, da formalna stabilnost zaposlitve ne pomeni nujno kakovostne zaposlitve v širšem smislu. Ženske so izrazito skoncentrirane v poklicih za preprosta dela, nadpovprečna je tudi zastopanost v dvoizmenskem delu in koncentracija v dejavnostih z manj ugodnimi delovnimi pogoji, in vse to v interakciji s spolno delitvijo neplačanega dela lahko ustvarja večrazsežno prikrajšanost. Ti rezultati so v skladu z izsledki o presečnih vplivih na položaj invalidnih žensk v evropskih državah (Ballo, 2023b; Jackson idr., 2016; Wickenden, 2023).

Pomemben rezultat je tudi, da se spolna struktura delovno aktivnih invalidov v Sloveniji v opazovanem obdobju feminizira. Ta

dinamika je pomembna tudi z vidika ukrepov ustreznih politik, saj so dosednji okviri zaposlovanja oz. poklicne rehabilitacije invalidov pogosto nastajali v obdobju, ko je bila prevladujoča skupina invalidov moška in pogosto povezana z industrijskimi poklicnimi boleznimi in poškodbami. Sodobni profil delovno aktivne invalidke, ki je starejša, srednje izobražena ženska, zaposlena v dejavnostih predelovalne industrije, trgovine ali zdravstva in socialnega varstva, morda zahteva drugačne ukrepe. Nasploh pa je zaradi staranja prebivalstva pomembno razmišljati o novih ukrepih za ohranitev aktivnosti invalidov, vključno z bolj odzivnim sistemom prilagoditve delovnih mest in vlaganji v usposabljanja za prehod na druga delovna mesta.

Pri interpretaciji rezultatov je treba upoštevati tudi nekaj omejitev. Registrski podatki natančno opredeljujejo formalni status invalidnosti, vendar ne ponujajo vpogleda v resnost zdravstvenega stanja, vrsto invalidnosti ali funkcionalne omejitve. Rezultati so zato strukturni v svojem značaju in ne razkrivajo individualnih izkušenj zaposlitve. Poleg tega registrski podatki ne omogočajo neposrednega vpogleda v subjektivne dimenzije kakovosti zaposlitve, kot so zadovoljstvo z delom, občutek varnosti in zaznana kakovost delovnega okolja, ki jih sicer raziskuje Eurofound v okviru raziskave EWCS. Pomembna omejitev je tudi to, da enomestna raven klasifikacij SKP in NACE ne razkriva v celoti razlik znotraj poklicnih in panožnih skupin. Mednarodna literatura (npr. Pavlopoulos in Vermunt, 2015) opozarja, da je znotrajpoklicna segregacija invalidov, posebej invalidk, lahko pomemben dejavnik trdovratnih razlik, ki ga je z grobimi klasifikacijami težko zajeti. V prihodnjih analizah bi bilo zato smiselno preučiti tudi razsežnosti znotraj posameznih dvomestnih in tromestnih ravni klasifikacij.

Zahvala

Zahvaljujemo se pomoč Statističnemu uradu Republike Slovenije, predvsem njihovemu Oddelku za odnose z uporabniki (Sektor za objavlanje in komuniciranje). Delo je bilo pripravljeno na podlagi podatkov v okviru pogodbe št. EF_9602_37_2025. Delo raziskovalcev je bilo financirano poleg projekta V5-24036 (ARIS, MDDSZ) tudi iz P5-0128 in J5-4575 (ARIS) ter SN-ZRD/22-27/0510 (ARISE, Univerza v Ljubljani).

Viri in literatura

- Agovino, M., & Parodi, G. (2014). Identifying the Quality of Work by Fuzzy Sets Theory: A Comparison Between Disabled and Non-disabled Workers. *Social Indicators Research*, 119(3), 1627–1648. Pridobljeno 12. 3. 2026 s <https://doi.org/10.1007/s11205-013-0568-4>
- Ballo, J. G. (2023a). Is the disability wage gap a gendered inequality? Evidence from a 13-year full population study from Norway. *Social Science & Medicine*, 331, 116077. Pridobljeno 12. 3. 2026 s <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2023.116077>
- Ballo, J. G. (2023b). Is the disability wage gap a gendered inequality? Evidence from a 13-year full population study from Norway. *Social Science & Medicine*, 331, 116077. Pridobljeno 8. 4. 2026 s <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2023.116077>
- Becker, G. S. (1964). *Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis, with Special Reference to Education* (Third edition). Chicago: University of Chicago Press.
- Becker, G. S. (1971). *The Economics of Discrimination*. University of Chicago Press.
- Bednarska-Wnuk, I., & Syper-Jędrzejak, M. (2015). The meaning of stereotypes in the workplace in respect of employability. *Journal of Positive Management*, 6(2), 88–102. Pridobljeno 8. 4. 2026 s <https://doi.org/10.12775/JPM.2015.012>
- Bonaccio, S., Connelly, C. E., Gellatly, I. R., Jetha, A., & Martin Ginis, K. A. (2020). The Participation of People with Disabilities in the Workplace Across the Employment Cycle: Employer Concerns and Research Evidence. *Journal of Business and Psychology*, 35(2), 135–158. Pridobljeno 7. 4. 2026 s <https://doi.org/10.1007/s10869-018-9602-5>
- Brucker, D. L., & Henly, M. (2019). Job quality for Americans with disabilities. *Journal of Vocational Rehabilitation*, 50(2), 121–130. Pridobljeno 12. 3. 2026 s <https://doi.org/10.3233/JVR-180994>
- Council of the European Union. (2025). *Opinion of the Employment Committee on the dimensions of job quality*. Pridobljeno 12. 3. 2026 s <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-9417-2025-INIT/en/pdf>
- Crenshaw, K. (1991). Mapping the Margins: Intersectionality, Identity Politics, and Violence against Women of Color. *Stanford Law Review*, 43(6), 1241–1299. Pridobljeno 7. 4. 2026 s <https://doi.org/10.2307/1229039>
- Doeringer, P. B., & Piore, M. J. (1985). *Internal Labor Markets and Manpower Analysis*. London: Routledge.
- Eurofound. (2019). *Sixth European Working Conditions Survey*. Eurofound. Pridobljeno 31. 3. 2026 s <https://www.eurofound.europa.eu/surveys/european-working-conditions-surveys/sixth-european-working-conditions-survey-2015>

- Eurofound. (2025). *Job quality*. Eurofound. Pridobljeno 31. 3. 2026 s <https://www.eurofound.europa.eu/en/topics/job-quality>
- European Parliament. (2000). *Lisbon European Council 23–24.03.2000: Conclusions of the Presidency*. Pridobljeno 15. 4. 2026 s https://www.europarl.europa.eu/summits/lis1_en.htm
- European Working Conditions Surveys (EWCS)*. (2019). Eurofound. Pridobljeno 15. 4. 2026 s <https://www.eurofound.europa.eu/surveys/european-working-conditions-surveys>
- Eurostat. (2025, May 27). *Employment gaps for women & people with disabilities*. European Commission. Pridobljeno 10. 6. 2026 s <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/w/ddn-20250527-1>
- Foster, D., & Wass, V. (2013). Disability in the Labour Market: An Exploration of Concepts of the Ideal Worker and Organisational Fit that Disadvantage Employees with Impairments. *Sociology*, 47(4), 705–721. Pridobljeno 12. 3. 2026 s <https://doi.org/10.1177/0038038512454245>
- Goffman, E. (1986). *Stigma: Notes on the Management of Spoiled Identity*. New York: Touchstone.
- Hessel, F. (2008). Burden of Disease. In W. Kirch (Ed.), *Encyclopedia of Public Health* (pp. 94–96). Dordrecht: Springer Netherlands. Pridobljeno 12. 3. 2026 s https://doi.org/10.1007/978-1-4020-5614-7_297
- International Labour Orga. (1999). *Statements 1999: Decent work for all in a global economy*. Pridobljeno 10. 4. 2026 s <https://webapps.ilo.org/public/english/bureau/dgo/speeches/somavia/1999/seattle.htm>
- International Labour Organization. (2024). *A study on the employment and wage outcomes of people with disabilities* (ILO Working Paper, Vol. 124). International Labour Organization. Pridobljeno 11. 4. 2026 s https://www.ilo.org/sites/default/files/2024-08/WP124_web.pdf
- Jackson, J. W., Williams, D. R., & VanderWeele, T. J. (2016). Disparities at the intersection of marginalized groups. In *Social psychiatry and psychiatric epidemiology*, 51(10), 1349–1355. Heidelberg: Springer. Pridobljeno 10. 4. 2026 s <https://doi.org/10.1007/s00127-016-1276-6>
- Murgia, N., & Gambelunghé, A. (2022). Occupational COPD—The most under-recognized occupational lung disease? *Respirology (Carlton, Vic.)*, 27(6), 399–410. Pridobljeno 10. 4. 2026 s <https://doi.org/10.1111/resp.14272>
- OECD. (2022). *Disability, Work and Inclusion: Mainstreaming in All Policies and Practices*. OECD Publishing. Pridobljeno 10. 6. 2026 s <https://doi.org/10.1787/1ea5e9c-en>
- Oliver, M. (1990). *The Politics of Disablement: A Sociological Approach*. HE UK: Palgrave.
- Østerud, K. L. (2023). Disability Discrimination: Employer Considerations of Disabled Jobseekers in Light of the Ideal Worker. *Work, Employment and Society*, 37(3), 740–756. Pridobljeno 10. 6. 2026 s <https://doi.org/10.1177/09500170211041303>

- Pavlopoulos, D., & Vermunt, J. K. (2015). Measuring temporary employment. Do survey or register data tell the truth? *Survey Methodology*, 41(1), 197–214.
- Plapler, P. G., Cecatto, R. B., Socolowski, M. D., & Martins, F. (2023). Disability prevalent conditions in women. *Revista Da Associacao Medica Brasileira*, 69(1), e2023S115. Pridobljeno 15. 4. 2026 s <https://doi.org/10.1590/1806-9282.2023S115>
- Redek, T. (2025). *Kdo in kako uspešno vodi naša podjetja*. Finance. Pridobljeno 20. 6. 2026 s <https://www.finance.si/manager/kdo-in-kako-uspesno-vodi-nasa-podjetja/a/9035243>
- Redek, T., Boškoski, P., Pahor, M., & Domadenik, P. (2021). Job quality and labour market mobility in Slovenia. In *Achieving growth that matters: A new economic paradigm* (pp. 343–356). Ljubljana: Časnik Finance.
- Redek, T., Čater, B., Čater, T., Erjavec, J., Domadenik, P., Kostevc, Č., & Uršič, D. (2024). *Opredelitev modela kazalnikov za spremljanje potenciala uvažanja UI v Sloveniji s poglobljeno primerjalno analizo stanja v Sloveniji in v EU in multi-metodološko analizo stanja in trendov v Sloveniji*. Ljubljana: Ekonomska fakulteta.
- Redek, T., Kostevc, Č., Farčnik, D., Boškoski, P., & Franca, V. (2025). *Analiza pomanjkanja kadrov za potrebe slovenskega gospodarstva in družbe: kadri za visoko-produktivno, inovativno gospodarstvo in dvojni prehod v digitalno iz zeleno družbo*. Ljubljana Ekonomska fakulteta.
- Sporočilo komisije evropskemu parlamentu, svetu, evropskemu ekonomsko-socialnemu odboru in odboru regij Unija Enakosti: Strategija o Pravicah Invalidov Za Obdobje 2021–2030 (2021). Pridobljeno 10. 6. 2026 s <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SL/TXT/?uri=CELEX:52021DC0101>
- Stucchi, G., Battevi, N., Cairoli, S., & Consonni, D. (2016). The prevalence of musculoskeletal disorders in the retail sector: An Italian cross sectional study on 3380 workers. *La Medicina Del Lavoro*, 107(4), 251–262. Pridobljeno 12. 3. 2026 s <https://doi.org/10.23749/mdl.v107i4.5152>
- Uradni list. (2008, April 15). *Zakon o ratifikaciji Konvencije o pravicah invalidov in Izbirnega protokola h Konvenciji o pravicah invalidov (MKPI), stran 1437*. Uradni List Republike Slovenije, 37/2008. Pridobljeno 5. 2. 2026 s <https://www.uradni-list.si/glasilo-uradni-list-rs/vsebina/86045>
- Vornholt, K., Villotti, P., Muschalla, B., Bauer, J., Colella, A., Zijlstra, F., van Ruitenbeek, G., Uitdewilligen, S., & Corbière, M. (2017). Disability and employment-overview and highlights. *European Journal of Work and Organizational Psychology*, 27. Pridobljeno 12. 4. 2026 s <https://doi.org/10.1080/1359432X.2017.1387536>
- Wickenden, M. (2023). Disability and other identities?—How do they intersect? *Frontiers in Rehabilitation Sciences*, 4, 1200386. Pridobljeno 12. 4. 2026 s <https://doi.org/10.3389/fresc.2023.1200386>

- Workers, N. R. C. (US) and I. of M. (US) C. on the H. and S. N. of O., Wegman, D. H., & McGee, J. P. (2004). Effects of Workplace Exposures on Older Workers. In *Health and Safety Needs of Older Workers*. National Academies Press (US). Pridobljeno 15. 4. 2026 s <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK207715/>
- Zakon o pokojninskem in invalidskem zavarovanju (ZPIZ) (1992). Uradni list RS, št. 12/92. Pridobljeno 5. 2. 2026 s <https://pisrs.si/pregledPredpisa?id=ZAKO200>
- Zakon o pokojninskem in invalidskem zavarovanju (ZPIZ-1) (2006). Uradni list RS, št. 109/06. Pridobljeno 5. 2. 2026 s <https://pisrs.si/pregledPredpisa?id=ZAKO1431>
- Zakon o usposabljanju in zaposlovanju invalidnih oseb (ZUZIO) (1976). Uradni list SRS, št. 18/76. Pridobljeno 5. 2. 2026 s <https://pisrs.si/pregledPredpisa?id=ZAKO507>
- Zakon o zaposlitveni rehabilitaciji in zaposlovanju invalidov (ZZRZI) (2007), Uradni list RS, št. 16/07. Pridobljeno 5. 2. 2026 s https://www.tax-fin-lex.si/dokument/podrobnosti/e_319253ca-c0eb-40ec-87e7-834674a1835d
- Zveza svobodnih sindikatov Slovenije. (2025, Ockober 27). Dobro je vedeti: Kaj dejansko prinaša spremenjena pokojninsko-invalidska zakonodaja? *Zveza svobodnih sindikatov Slovenije*. Pridobljeno 10. 4. 2026 s <https://www.zsss.si/kaj-prinasa-spremen-pokojnin-810/>

»Jaz sem rada drugačna od ostalih, zakaj bi morali biti vsi isti?« Diskriminacija in nasilje skozi perspektivo žensk z oviranostmi

*Liljana RIHTER, Mojca SUHOVRŠNIK, Valentina FRANCA,
Polona DOMADENIK MUREN, Petra VIDEMŠEK*

1 Uvod in metodološka izhodišča

Pri opisovanju in razmislekih o diskriminaciji in nasilju nad ženskami z oviranostmi je ključno, da izhajamo iz perspektive ljudi, ki imajo osebne izkušnje, saj lahko le na ta način zaznamo, kako ustrezneje prilagoditi ukrepe dejanskim potrebam. V Sloveniji imamo tradicijo t. i. uporabniškega raziskovanja (Videmšek 2011, 2017; Videmšek in Fox, 2018; Zaviršek in Videmšek 2009) oziroma občanske znanosti (Resnick idr., 2025), ki nam omogoča vključevanje uporabnikov v raziskovanje, in predstavlja temeljni preobrat v odnosu moči, ki je osrednja tema v okviru uporabniškega raziskovanja. Vključenost in s tem sodelovanje uporabnikov v raziskovanju ima namreč prednost v tem, da se preprašujemo o razmerjih moči in odnosu moči med raziskovalci in raziskovanimi. Uporabniško raziskovanje pripomore, da dobimo bolj poglobljen vpogled v življenje in okoliščine ljudi, ki so strokovnjaki iz izkušenj, in rezultate, ki odražajo konkretne okoliščine. Omogoča pa tudi, da se krepitev moči teh ljudi dejansko zgodi (Videmšek, 2009, 2014). Zato moramo kot raziskovalci posameznika z izkušnjami spodbuditi, da nam predstavi svoje izkušnje in

znanje, to izkušnje in znanje pa lahko potem skupaj uporabimo in jih prenesemo odločevalcem kot predloge za bolj ustrezne ukrepe.

V tem poglavju tako opisujemo najprej konceptualna in metodološka izhodišča za raziskovanje, v katerega smo vključili ženske z izkušnjo z oviranostmi. Nato pa predstavimo rezultate z razpravo za tisti del, ki zajema predvsem izkušnje z diskriminacijo in nasiljem, sklepne ugotovitve ter v zaključku predloge, ki lahko ob realizaciji pomenijo manj ovir in več dejanskega vključevanja za ženske z oviranostmi.

V okviru raziskovanja smo se osredotočili na diskriminacijo na ekonomskem področju (zaposlovanje), v izobraževanju, na bivanjskem področju in v okviru vsakdanjega življenja. Pri raziskovanju nasilja smo uporabili širšo definicijo nasilja (Podreka, 2017), saj so nas zanimale tako fizične kot nefizične oblike nasilja (verbalne, neverbalne). Zanimali pa so nas tudi podatki, kje se nasilje (ali diskriminacija) dogaja najpogosteje, kdo ga izvaja ter ali in kje so ženske z oviranostmi našle pomoč v primeru izkušnje nasilja (ali diskriminacije). Če pomoči niso našle, so nas zanimali tudi razlogi z namenom, da lahko identificiramo različne ovire (osebne in/ali sistemske), s katerimi se srečujejo ženske z oviranostmi, ter razmislimo, kako obstoječi ukrepi in drugi podporni in varovalni dejavniki v življenju žensk že odgovarjajo na ovire ter katere so tiste potrebe žensk z oviranostmi, ki z vidika preprečevanja diskriminacije in nasilja v Sloveniji še niso urejene.

Ključno izhodišče za raziskovanje stanja na področju diskriminacije in nasilja nad ženskami z oviranostmi so nam bili koncept hendikepa (Zaviršek, 2014), socialni model oviranosti (Barnes, 2019) ter model oviranosti, ki temelji na človekovih pravicah (Lawson in Beckett, 2021). Podrobneje smo jih predstavili v poglavju 2. Kot navaja Zaviršek (2014), se je ravno prek študij hendikepa, v katerih so sodelovali ljudje z izkušnjo, in praks vključevanja, kot so neodvisno življenje in vključevanje na trg dela, začelo neposredno opozarjati na stigmatizacijo, ljudje z izkušnjo oviranosti pa so lahko zahtevali potrebne spremembe. Fougeyrollas, Boucher, Edwards, Grenier in Noreau (2019) navajajo, da razumevanje oviranosti ostaja izziv zaradi različnih konceptov in modelov, ki jo razlagajo. Napredek vidijo v tem, da je mednarodna skupnost v zakonodajni okvir že vključila izhodišče, da je oviranost produkt družbenih in okoljskih praks, so pa konceptualni okviri večinoma pomanjkljivi, ker dajejo pomen različnim vidikom, ki vplivajo na življenje ljudi z oviranostmi. Kot primer

dobre prakse izpostavljajo model procesa ustvarjanja oviranosti, ki izhaja iz antropološke perspektive in interakcionističnega razumevanja ljudi kot »produktov« nenehnega procesa, ki vključuje biološke, fizične in kulturne sisteme. Tak širok okvir modelu omogoči, da se prilagaja spreminjajočemu se razumevanju oviranosti. Čeprav je bil model razumljen kot različica socialnega modela oviranosti, pa vključuje elemente različnih modelov in se lahko prilagaja novim izzivom, ki jih zaznajo med spremljanjem izvajanja Konvencije Združenih narodov o pravicah invalidov (Organizacija združenih narodov, 2006). Ključne značilnosti modela so v tem, da izhaja iz ločevanja med osebnimi in okoljskimi dejavniki ter povezanimi temami, kot so življenjske navade, ki jih sestavljajo dnevne aktivnosti in družbene vloge. Ker so sposobnosti in nezmožnosti ljudi odvisne od tega, kakšno je razmerje posameznik – omrežje, je pomembno, da raziščemo, kakšno je socialno in fizično okolje. Tak pristop je ključen za socialno delo, saj raziskovanje nikoli ni linearno, ampak je kontekstualno, povezovalno oziroma relacijsko. Deli sistema vplivajo drug na drugega in so povezani v vse smeri (Čačinovič Vogrinčič in Mešl, 2019). Pri okoljskih dejavnikih model (Fougeyrollas idr., 2019) upošteva tri prostorske ravni (mikro – osebna raven, mezo – raven skupnosti in makro – širša družbena raven), kar omogoča prilagajanje strategij intervencije. V kontekstu vseh omenjenih tem pa moramo biti pozorni na dejavnike tveganja, ki lahko vplivajo na oviranost ali poslabšajo stanje oviranosti, ter varovalne dejavnike, ki lahko pomagajo ljudem z oviranostmi pri obvladovanju dejavnikov tveganja. Raziskovanje položaja ljudi z oviranostmi s perspektive omenjenega modela je lahko uporabno kot učinkovit okvir za razvoj politik in storitev ter za uresničevanje človekovih pravic (Fougeyrollas idr., 2019). Model, ki sicer v osnovi za razumevanje oviranosti predpostavlja uporabo kvantitativne metodologije, smo zaradi celovitosti dejavnikov, ki jih vključuje, uporabili tudi za osnovo v našem raziskovanju, ki pa je temeljilo na kvalitativni vrsti raziskave.

Tako smo ženske z oviranostmi in/ali s statusom invalida vprašali, kaj so ključni osebni dejavniki v njihovem življenju (fizično zdravje, sposobnosti, dejavniki identitete – starost, spol, vrednote, prepričanja); kaj so ključni okoljski dejavniki (fizični prostor, kjer živijo in delujejo; socialni dejavniki; kaj jih ovira in kaj podpira) in politike države (kaj jim omogočajo, spodbude, ovire). Zanimale so nas tudi njihove dnevne dejavnosti, vloge, ki jih prevzemajo, in življenjske

navade. Pomemben vidik za raziskovanje so bile tudi glavne ovire za vključenost na trg dela oziroma glavne ovire v času zaposlitve. Spraševali smo jih še o varovalnih dejavnikih in dejavnikih tveganja tako na področju osebnih dejavnikov, okoljskih dejavnikov in življenjskih navad. Osrednja tema raziskovanja pa so bile izkušnje z diskriminacijo in nasiljem. Pri tem nas je zanimalo, kako ženske z oviranostjo opredeljujejo diskriminacijo/nasilje; ali so doživljale diskriminacijo in/ali nasilje, in če so jo, kakšne so bile značilnosti diskriminacije in/ali nasilja, kje sta se diskriminacija ali nasilje zgodila, v kakšnih oblikah, kje poiščejo pomoč in katere ustrezne oblike pomoči so na voljo. Pri tem prvi sklop vprašanj, ki nam pomagajo dobiti vpogled v vsakodnevno življenje žensk z oviranostmi, predstavlja kontekstualno izhodišče za razlago okoliščin diskriminacije in nasilja. V večji meri pa se pri predstavitvi rezultatov osredotočamo na primere diskriminacije in nasilja ter na varovalne dejavnike in dejavnike tveganja.

Pri opredelitvi populacije smo ravno zaradi opozoril, da vse ženske, ki so ovirane, nimajo nujno formalnega statusa invalida, populacijo definirali širše kot ženske s statusom invalida in/ali oviranosti. Ker nismo imeli na voljo spiska populacije, smo neslučajnostni priložnostni vzorec žensk z oviranostmi in/ali statusom invalida izbrali na naslednji način: stopili smo v stik neposredno z ženskami z oviranostmi in posredno prek strokovnih delavk in delavcev, s katerimi prihajajo v stik ob urejanju formalnopравnih pravic ali kadar iščejo drugo pomoč in podporo tudi v okviru zaposlitve in dela. Povabila smo pošiljali tako dolgo, da smo dobili nekaj več kot 20 žensk, ki so izrazile interes za sodelovanje v raziskavi.¹ Nekaj žensk se nato predvsem zaradi akutnega poslabšanja zdravstvenega stanja za sodelovanje ni odločilo, z ostalimi pa smo se individualno dogovorili za kraj in čas zbiranja podatkov, ki je potekalo med septembrom 2025 in majem 2026. V vzorec nam je uspelo vključiti 19 žensk z oviranostmi, od katerih jih je malo več kot polovica imela status invalida.

-
- 1 Tem ženskam smo poslali obrazec za pisno soglasje za sodelovanje v raziskavi in kontaktne podatke za morebitna vprašanja. Soglasje smo prilagodili tudi za morebitne sodelujoče ženske z intelektualnimi oviranostmi. Vsem udeleženkam raziskave smo tako na začetku izvajanja raziskave predstavili namen raziskave, jih seznanili s tem, da je sodelovanje v raziskavi prostovoljno, da bomo poskrbeli za varovanje in zaupnost podatkov in da bodo njihovi odgovori uporabljeni v anonimizirani obliki v pedagoške, strokovne in znanstvenoraziskovalne namene. Obrazec za soglasje je potrdila Komisija za etiko Univerze v Ljubljani, Fakultete za socialno delo (št. 033-6/2025-17).

Večinoma so bile zaposlene (v invalidskih podjetjih, v socialnih podjetjih, v običajnih delovnih okoljih, kot samostojne podjetnice). Nekatere od zaposlenih so delale krajši delovni čas (večinoma zaradi bolniških odsotnosti ali delne upokojitve). Tri niso bile zaposlene (ena od teh je bila brezposelna, ena študentka, ki že išče službo, tretja pa v procesu zaposlitvene rehabilitacije). Ženske, ki so sodelovale v raziskavi, so večinoma poročale o senzornih oviranostih (slepota, slabovidnost, gluhot, naglušnost), gibalnih oviranostih, kroničnih boleznih (rak, mišično-skeletne bolezni), težavah v duševnem zdravju, intelektualnih oviranostih. V nekaterih primerih so ženske navajale več oviranosti hkrati (bolezni in težave v duševnem zdravju, gibalne oviranosti in težave v duševnem zdravju, lahko tudi v kombinaciji z drugimi boleznimi ipd.). Starostna struktura je bila od 22 do 65 let. Prav tako je bila različna izobrazbena struktura: od osnovne šole do doktorata, pri čemer jih je skoraj polovica imela končano višjo šolo ali več. Uspelo nam je vključiti tudi nekaj žensk, ki prihajajo iz drugih kulturnih okolij. Taka različnost žensk z oviranostmi v vzorcu nam je omogočila, da smo pokrili precej okoliščin, s katerimi se srečujejo ženske z oviranostmi, gotovo pa nismo prišli do teoretske zasičenosti podatkov in identificirali vseh potreb. To bi bilo tudi ob morebitnem večjem vzorcu nemogoče, saj se potrebe razlikujejo od posameznice do posameznice. Zato poudarjamo, da v rezultatih ne prikazujemo identifikacije vseh posamičnosti, lahko pa izpostavimo morebitne dejavnike, na katere smo in moramo biti pozorni, da pomagamo odstranjevati ovire in spodbujati podpirne dejavnike. Zelo pomembno je, da obstajajo možnosti, da lahko posamezne ženske podpremo skladno z njihovimi potrebami in ne v vnaprej oblikovanih programih, ki izvajajo pomoč za vse na enak način. Že na podlagi demografskih oziroma osebnih okoliščin lahko zaznamo, da so potencialno možne več kot t. i. dvakratne diskriminacije na podlagi spola in oviranosti; diskriminacija lahko nastane tudi zaradi ostalih življenjskih situacij in družbenih neenakosti, ki se med seboj prepletajo, na kar opozarja koncept intersekcionalnosti (Crenshaw, 1991). Intersekcionalnost smo zato uporabili kot ključen koncept za razumevanje diskriminacije, na način, da smo raziskali pripovedi ljudi in s tem prispevali k epistemični pravičnosti. Epistemična pravičnost pomeni raziskovati vednost posameznika, izkustvo ljudi, se učiti te vednosti in v varnem delovnem odnosu prispevati k temu, da se ta vednost spreminja (Videmšek idr., 2020).

Pridobljene podatke smo analizirale raziskovalke s pomočjo kvalitativne tematske analize z odprtim in osnim kodiranjem (Mesec, 2023) tako, da smo najprej oštevilčile izjave, jim pripisale pojme in jih uvrstile v širše kategorije, nadkategorije in teme. Nato smo s pomočjo odnosnega kodiranja iskale tudi možne vzorce povezav med osebno-stnimi in okoljskimi dejavniki ter izkušnjami diskriminacije in nasilja.

2 Diskriminacija in nasilje: kako osebni in okoljski dejavniki prispevajo k odpravljanju diskriminacije in nasilja?

Intervjuvane ženske z oviranostmi so v raziskavi pripovedovale o lastnih izkušnjah z diskriminacijo in nasiljem in kako razumejo diskriminacijo in nasilje. Opisovale so okoliščine, v katerih se dogajata diskriminacije in nasilje, oblike, v katerih se pojavljata, ter kakšne posledice občutijo zaradi teh izkušenj in kako ravnaajo ob diskriminaciji in nasilju. Nato smo povezali še odgovore glede tega, kateri viri in podpora so jim v zasebnem življenju in v okolju na voljo v primerih diskriminacije in nasilja (to so lahko pomembni varovalni dejavniki), in kaj so ovire, da v takih okoliščinah ne dobijo ustrezne podpore (dejavniki tveganja).

2.1 Izkušnje žensk z oviranostjo z diskriminacijo

Diskriminacijo in nasilje je doživljal velik delež žensk, ki so sodelovale v raziskavi, pri čemer jih je približno polovica sicer najprej navedla, da diskriminacije niso doživljale, kasneje pa so se spomnile dogodkov, ki bi jih lahko opredelile kot diskriminacijo, kar nakazuje, da diskriminacijo prepoznajo šele ob refleksiji lastnih izkušenj, če jih na to posebej opozorimo. Podobno je bilo pri opisovanju nasilja. Takšen odziv nakazuje, da so nekatere ženske izkušnje »potlačile« ali pa jim je o njih neprijetno govoriti, saj se izpostavijo kot ranljive in nemočne. Lahko pa so diskriminacijo in/ali nasilje normalizirale.

Zaznati je, da so njihove **definicije diskriminacije** zelo različne in odvisne od lastne epistemologije – kako vidijo svet. Posameznice, ki navajajo, da se poskušajo same prilagoditi situaciji (tudi na način, da se izognejo okoljem potencialne diskriminacije), bodo diskriminacijo zaznavale v manjši meri (*»Ja, sem imela že kar nekaj priložnosti*

o teh stvarih razmišljat, ker sem pač že bila vpletena v neke pogovore oziroma intervjuje in raziskave in mi tako mi je zanimivo, seveda. Iz tako prvega bi rekla ne, zaradi tega, ker ja, je verjetno povezano tudi z mojim pogledom na svet in kako pač na stvari gledam, ampak če pa gre tako, ne ... Pač jaz določenih stvari ne dojemam kot diskriminacijo, ampak se pa zelo zavedam, da sem v veliko situacijah jaz tista, ki se prilagodi situaciji, ker pač neke stvari ne delujejo. Jaz se zaradi tega osebno ne počutim diskriminirana, ampak ja, verjetno nek pogled od zunaj, z neko bolj objektivno sliko pa bi mogoče drugače prikazal vse skupaj» (S76²)) in obratno. Nekatere vprašanj o svojem videzu ali pokroviteljskih pristopov ne razumejo kot diskriminacijo, medtem ko druge kot diskriminacijo razumejo, če nekdo reče, da so drugačne (»Diskriminacija je to, da človek pravi, ti si drugačna. Po barvi kože, govoru, po kulturi, po vedenju, ...«* (D95)). Večinoma diskriminacijo razumejo kot neko prikrajšanost v primerjavi z ostalimi ljudmi brez oviranosti (*»Ja, velikokrat sem imela občutek, da sem prikrajšana v primerjavi s sliščimi. Ko sem študirala, sem delala prek študentskega servisa, in nisem mogla delati skoraj nič od tistega, kar so ponujali – strežbe, varstva otrok, dela v igralnicah, nič od tega«* (K68-K69)), prikrajšanost pri svobodni izbiri aktivnosti, ker mora nekdo z oviranostmi vse vnaprej načrtovati, da lahko pravočasno dobi pomoč; kot drugačno dojemanje žensk kot manj »močnih« (*»Diskriminacija je to: »fanta bodo obdržali, ženske pa ne«. Jaz sem hči rudarja, sem mu pomagala, sem bila sposobna narediti zelo veliko. Fizično sem bila močna. Sposobna bi bila živeti sama. Diskriminacija moški, ženska. To je diskriminacija«* (L68)) ipd. Prav to nakazuje na pomen interseksionalnosti, ko je preplet različnih okoliščin tisti, ki lahko še okrepi diskriminacijo, kar poudarja tudi Collins (2019). Kot diskriminacijo vidijo odsotnost ustreznih prilagoditev za samostojno življenje (npr. niso dobile prilagoditev, dokler niso dobile diagnoze; prostor, ki ni dostopen, ni ustrezno osvetljen in podobno). Zaznati je tudi, da nekatere intervjuvane ženske diskriminacijo v določenih okoliščinah (npr. pri iskanju zaposlitve) pričakujejo že vnaprej, verjetno kot posledico predhodnih slabih izkušenj.*

Iz pridobljenih podatkov je razvidno, da tiste, ki so diskriminacijo doživele, kot **prostor, kjer se je zgodila diskriminacija**, navajajo v največji meri šolo, delovno okolje, zdravstvene organizacije. V manjši

2 Izjave smo označili tako, da je črka oznaka posamezne ženske, številka pa zaporedna izjava znotraj intervjuja s to posamezno žensko.

meri tudi domače, zasebno okolje in centre za socialno delo. Šolsko okolje so omenjale predvsem tiste, ki so šolanje končale pred desetletji, ko v (osnovnih in srednjih) šolah in na fakultetah še ni bilo veliko prilagoditev. Omenjajo pa ga tudi v primeru sedanjega šolanja svojih otrok, ko jih šolski delavci niso videli kot dovolj kompetentnih mater (*»Na sinovi valeti je ravnatelj sinu rekel: »Kaj se sploh spravljaš k mami? Ostani pri očetu.« Pred vsemi. Jaz pa sem se v tistem trenutku postavila zanj in vprašala, kako si lahko dovolijo govoriti otroku tako in ga potiskati v okolje pri očetu, kjer so bile neurejene, vlažne razmere, medtem ko sem jaz imela suho, čeprav drago občinsko stanovanje ...«* (I33)). Novejše raziskave sicer šolski prostor nakazujejo kot bolj vključujoče okolje, a še vedno zaznajo odstopanja od normativnih zahtev pri konkretnem uveljavljanju pravic v praksi (Videmšek idr., 2026). Omenjale so še omejitve glede študijskih smeri, saj nekatere zaradi oviranosti niso mogle na želeno študijsko smer. V delovnem okolju so lahko prikrajšane že pri izboru del v okviru študentskega dela (dobijo jih le v okoljih, kjer imajo delodajalci predhodne izkušnje z ljudmi z oviranostmi). Prikrajšanost v primerjavi z drugimi občutijo, ker ne zmorejo delati polnega delovnega časa ali ko v okviru zaposlitvene rehabilitacije dobijo oceno nezmožnosti za delo. Prikrajšane se počutijo, če delovno okolje ni ustrezno prilagojeno (npr. ni možnosti uporabe znakovnega jezika; ne omogočajo prilagoditev za terensko delo ljudem z gibalnimi oviranostmi), ali pa v primeru, ko imajo intervjuvane ženske oviranost, ki ni vidna navzven, ko njihovi sodelavci prilagoditve, ki jih imajo, označijo kot nekakšen privilegij (*»Moti me ... Ko grem iz službe, redko se izpišem ob 11 h iz službe, in mi rečejo, tebi je pa lušno, ko greš«* (L24)). V okolju organizacij pomoči in podpore kot prostor diskriminacije omenjajo predvsem zdravstvene ustanove in bolnišnice, kjer kot diskriminacijo označijo slab, lahko tudi zaničujoč odnos zaposlenih (ki pogosto ni slab samo do ljudi z oviranostmi, ampak do vseh pacientov) in neprimerne prilagoditve za ljudi z oviranostmi. Posamezno so omenjale diskriminacijo tudi na centru za socialno delo, npr. v postopku dodelitve skrbništva, kjer so preverjali le njene stanovanjske razmere, ne pa tudi razmere očeta otroka. V drugih javnih prostorih ali javnih uradih diskriminacijo doživljajo, če ni na voljo ustreznih pripomočkov ali tolmačev (*»Ja, zaradi komunikacije. Kako naj vprašam, če me ne razumejo? Potem moram pisati. Pisanje mi je zelo utrujajoče. Z otroki, z obveznostmi ... Najraje bi vedno imela tolmača. Če imam tolmača, on postavi vprašanja,*

v desetih minutah je stvar rešena. Če grem sama, traja eno uro» (K76)), ali če njihova oviranost ni vidna navzven. Še posebej ima velik vpliv na intervjuvane ženske, če doživljajo diskriminacijo v domačem zasebnem okolju. Tovrstnih diskriminacij je bilo sicer več v preteklosti, npr. nagovarjanje staršev ali skrbnikov k skrivanju oviranosti pred drugimi (»Starši so slišeli, ampak bila sem veliko pri rejnici v Ljubljani, tam sem odrasla. Ona je vedno rekla, da v javnosti ne smem kretati, ker je to 'zelo slabo'. Tako sem celo odrasčanje mislila, da je narobe, če kretam v javnosti«* (K73)). Nekatere intervjuvane ženske opozarjajo, da so zaradi njihove oviranosti diskriminirani tudi njihovi otroci, saj prevzamejo vlogo neformalnih oskrbovalcev staršev in so prikrajšani za prostočasne aktivnosti in za čas, ki bi ga morali nameniti za šolske obveznosti. Temu področju, ki pomeni še dodatno stisko za ženske z oviranostmi, se v Sloveniji posveča premalo pozornosti. V nekaterih državah za mlade neformalne oskrbovalce obstajajo posebni programi in storitve (Fleitas idr., 2022, Goodger in Kennedy, 2024), vsekakor pa bi jih razbremenili, če bi ženskam z oviranostmi tudi v zasebnem okolju bilo na voljo več dodatne pomoči. Pri tem izpostavljamo predvsem tiste, ki niso upravičene do osebne asistencе, jim pa bolezni ali oviranosti preprečujejo, da bi lahko povsem samostojno opravljale obveznosti v zasebnem življenju. Ne glede na okolje oziroma prostor diskriminacije se nekatere intervjuvane ženske počutijo prikrajšane, ker zmorejo manj kot ostali in so posledično lahko prikrajšane na finančnem oziroma materialnem področju, npr. ker zaradi ocene nezmožnosti za delo ne morejo zaslužiti dovolj z lastnim delom. Prikrajšane so lahko zaradi omejene mobilnosti, če nimajo lastnega prevoznega sredstva, saj jim to (sploh v podeželskem okolju) omejuje dostop do dela in drugih dejavnosti. Diskriminacije pa segajo tudi tako daleč, da drugi ljudje razpravljajo o njihovih osebnih odločitvah glede partnerstev (*»Ljudje mi včasih rečejo: 'Kaj si se tako »za ...«, zakaj si ne najdeš videčega partnerja?' Ampak meni je premalo samo to, da nekdo vidi. S človekom moraš živeti, se pogovarjati, ne pa da je s tabo samo zato, ker vidi – kot da sem jaz 'kupila robo z napako'«* (P121)). To nakazuje na pretirano skrbstveno vlogo in pokroviteljstvo (paternalistični pogled na) ljudi z oviranostmi, še posebej žensk, da drugi bolje kot one same vedo, kaj je dobro zanje.*

Posledice diskriminacije tako občutijo na osebni ravni in v odnosu do bližnjih (samoobremenjevanje, skrivanje oviranosti, dodelitev otroka partnerju, ki nima oviranosti).

Iz podatkov je zaznati, da se nekatere intervjuvane ženske zaradi lastne izkušnje diskriminacije odločijo za bolj aktivno držo in **ravnaje**, npr. delujejo na splošnem področju opozarjanja na pravice ljudi z oviranostmi (v večji meri ženske z višjo stopnjo izobrazbe), se pritožijo na pristojne institucije, če menijo, da so jim kršene pravice, in zavzamejo zagovorniško držo, ko se zavzemajo za pravice svojih otrok z oviranostmi. Spet druge v pričakovanju diskriminacije oviranost prikrijejo (npr. pri iskanju zaposlitve) ali se umaknejo v zasebno okolje, kar na dolgi rok lahko pomeni tveganje za še večjo socialno izključenost. Iz tega lahko razberemo, da se pojavlja samostigmatizacija, saj so posameznice ponotranjile negativne predstave o oviranosti (Goffman, 1963). Tudi rezultati pritožb tistih, ki se na diskriminacijo aktivno odzovejo, niso enoznačni. V nekaterih primerih so intervjuvane ženske dokazale, da imajo prav (*»Evo, vse je šlo po tekočem traku. Tako, da ja, ne, ker sem jaz s tem dokazala prvo sebi, da zmorem, da lahko, potem pa še svetovalki (izvajalki zaposlitvene rehabilitacije), na koncu pa še delodajalcu, da, ja, se je prav odločil, ker me je zadržal, da me ni odrinil stran, ne. No, in zdaj sem pa jaz v tem. Jaz motiviram osebe z zdravstvenimi omejitvami, da je treba gledati optimistično, da je treba z glavo riniti naprej, ne nazaj in da je treba stvari probat. Ne, ne to, da rečeš, o danes me pa boli, danes pa ne morem iti zato, ker te boli, ne, rineš naprej. Ne, ja ostaneš optimist«* (A136-A137)). Nekaj primerov pritožb, o katerih so pripovedovale posameznice, še ni zaključenih. Se pa zgodi tudi, da pristojni odgovorijo, da so za preprečevanje diskriminacije sprejeli ukrepe, vendar dejanske izvedbe ukrepov kasneje ne preverja nihče. Ni pa nobena od intervjuvanih žensk eksplicitno omenila instituta zagovornika načela enakosti, ki je pristojen za tovrstne pritožbe, kar lahko pomeni, da so tudi informacije o možnostih pritožb slabo dostopne in bi bilo treba o tem na bolj prilagojen način obveščati vse ljudi (vključno z ženskami z oviranostmi).

Zelo očitno je, da pripomočki in prilagoditve v vseh okoljih pomembno prispevajo k temu, da je manj možnosti za diskriminacijo, in so pomemben **varovalni dejavnik**. Drug pomemben dejavnik so odnosi, pri čemer pa ni mogoče enoznačno trditi, ali so slabi in nespoštljivi odnosi vezani na to, da gre za žensko (spol) ali da gre za oviranost, ker je možno, da ima posameznik ali posameznica, s katerim je bila v stiku ženska z oviranostjo v kateremkoli od naštetih okolij, slab odnos tudi do drugih ljudi. Splošna skrb in ozaveščanje o pomenu spoštljivih odnosov na vseh ravneh bi lahko bila pomemben dejavnik pri preprečevanju diskriminacije.

2.2 Izkušnje žensk z oviranostjo z nasiljem

Glede doživljanja nasilja analiza podatkov v splošnem nakazuje, da so intervjuvane ženske doživljale nasilje, a se pogosto zgodi, da so do nasilja bolj tolerantne in ga ne prepoznavajo (tudi zaradi odvisnosti od drugih) in da naletijo na ovire, ko želijo o nasilju spregovoriti. Podatki kažejo, da nasilja predvsem tiste, ki so po njihovem mnenju doživljale »blažje« oblike, niti ne razumejo kot nasilje, so pa podobne situacije kot nasilje označile, če so ga opazile v primeru drugih ljudi z oviranostmi (npr. sošolcev, sodelavcev). Podobno ugotavlja že Žibret (2024), da žrtve nasilja pogosto povedo, da o vrstah in oblikah nasilja ne vedo veliko in jih ne prepoznajo.

Nasilje definirajo večinoma prek opisov izkušenj, nekatere kot posledico diskriminacije, z različnimi oblikami – od ignoriranja do težjih oblik nasilja. Nasilje nekatere opisujejo še z okoliščinami lastne nemoči in odvisnosti od drugih, kar možnosti za nasilje poveča predvsem takrat, ko drugi niso pozorni na dejanske potrebe ali jih preslišijo (*»Ta je bila recimo ena izkušnja. Saj verjetno je bila še kdaj, kakšen tak občutek te nemoči, ja. Saj to so te neke situacije, ki jih včasih tudi pustiš, da ne eskalirajo, recimo, ko nekdo reče, da bo pomagal, ti rečeš ne in nekdo vztraja in potem pustiš to in lahko bi šla na nož, ampak ja, večkrat pride do tega, da ti popustiš, ker pač ne veš, kam gre to in da pač ne moreš ti tega človeka na drugi strani prepričati v to, da pač ne, ne rabiš pomoči, ali pa pač, da ti s tem mogoče še dodatno neko težavo ali pa delo naredi«* (S89)).

Prostori in okoliščine, kjer doživljajo nasilje, so podobni kot pri opisu diskriminacije, vendar se nasilje v primerjavi z diskriminacijo bolj pogosto pojavlja v družinskem okolju in približno enako pogosto v delovnem ter šolskem okolju. Nekoliko redkeje so bile kot prostor izpostavljene organizacije pomoči in podpore ali nasilje v kontekstu drugih aktivnosti. Podobne ugotovitve navaja tudi Svetovna zdravstvena organizacija (WHO, 2024). V družinskem okolju so povzročitelji nasilja najpogostejše (sedaj večinoma že bivši) partnerji oziroma možje. Tiste, ki so nasilje doživljale v otroštvu in mladosti (nekatere tudi preden so doživele oviranost), kot povzročitelje navajajo še očete, mame in sorojence. V šolskem okolju so povzročitelji sošolci (*»Ja, razmišljam. Mislim, sigurno so bile neke, ne vem, spomnim se seveda v osnovni šoli, ker je bilo nekaj zbadanja, pa niti ni bilo, ja, pa mogoče niti ni bilo to zbadanje na mojo invalidnost, je bilo zbadanje na ženskost, ker sem pač bila močna. To je bilo eno obdobje osnovnošolsko, ja«* (S87));

v delovnih okoljih so večkrat poročale o nasilju vodij (*»Psihično nasilje oziroma neželeno ravnanje sem občutila pri delodajalcih, torej pri (ime podjetja), kot sem omenila, da ni bilo nobenega razumevanja, da bi meni prilagodili delovno mesto. Po taki operaciji ne moreš delati učinkovito niti 4 ure, rabiš prilagoditev, enostavno ne gre. Tega takrat niso razumeli«* (J53)) in sodelavcev (*»Ko sem dobro prišla v službo, mi je sodelavka, ko smo imeli neko izobraževanje in je bilo več ljudi ... in če je veliko hrupa v enem prostoru, me tudi malo zmede in ne slišim tako ... se mi zdi, včasih kaj preslišim. In v tistem hrupu mi je sodelavka nekaj rekla in sem rekla: Prosim? Nisem te slišala. Je rekla: A ja, nisem vedela, da si gluha tudi, ne samo slepa. No, to je bil mogoče en tak ... neprijetna stvar«* (F59)), v posameznih primerih še uporabnikov; med povzročitelji navajajo še sosede. Posameznica je doživela tudi nasilje v instituciji od strokovnih delavk, ki naj bi bila varen prostor, kamor se je umaknila po nasilju v družini, pa se je pokazalo, da zaradi (posamičnih) ravnanj strokovnih delavk, ni bilo nujno tako (*»Nasilje je bilo tudi v stanovanjski skupnosti s strani strokovne delavke. To ustrahovanje, normalno, da te bo strah, a ne tako kot pri meni v familiji. Podobno. Ustrahovanje ne samo do mene, ampak tudi do ostalih uporabnic. Problem je, ker nismo šle takoj povedat. Dokler ni ena izmed uporabnic rekla, dajmo povedati predsedniku društva, a ne to, ko so imeli stanovanjsko skupnost čez. In so bile šokirane, šokirane so bile, ko so, ko smo tu jim povedali, ona ... pa kaj vse je ta strokovna delavka naredila, ampak so oni tako naredili, da so nekako njo odstranili, kot da je nekoga drugega ogrožala«* (B140-B142)).

Kot **oblike nasilja** navajajo verbalno, psihično (tudi z grožnjami po odvzemu življenja), fizično, spolno nasilje. Nismo pa imeli sogovornic, ki bi eksplicitno izpostavile ekonomsko nasilje ali spletno nasilje. Nekatere so fizično in psihično nasilje doživljale več desetletij in se umaknile šele po ekstremnih dogodkih, ki so pomenili življenjsko ogroženost njih ali družinskih članov (*»... so zadeve potem, ko so se meni obrnile, ko so bili moji otroci deležni tega ... najhujše je bilo, ko je, ko je bila moja zdaj trenutno najstarejša hči polna krvi. In so se ji samo učke videle čez, se mi je pa po domače rečeno snelo in sem potem stvar vzela v svoje roke«* (A154)); nekatere so ga doživljale v mladosti in ga zdaj ne več. Pri nekaterih se je pojavljajo nasilje v več okoljih in v več oblikah.

Ob doživljanju nasilja poročajo o različnih **občutkih**. Pogosto je kot posledica fizičnega nasilja prisoten strah v času, ko se je nasilje dogajalo, in kasneje, ko so povzročitelji nasilja že bili kaznovani ali so se od njih umaknile (*»Ampak ja, zalezovanja, pa prepoved*

približevanja, pa te vseeno najde, pa ne živiš več normalno, živiš v strahu. No, to je nasilje. Ni lušno» (A159)). Ta strah je posameznice prignal lahko tudi do neustreznih ravnanj, ko so se v obupu in po neustreznih reakcijah institucij, ki naj bi pomagale, tudi same odločile za nasilna ravnanja (fizično nasilje nad povzročiteljem nasilja). Pri nekaterih so se kot posledica nasilja okrepile zdravstvene težave v fizični in psihični obliki, npr. anksioznost in težki občutki nesprejetosti v družini. Kot posebej težko jim je bilo spremljati trpljenje svojih otrok, ki so doživljali nasilje ali pa so bili priča nasilju. Pri nasilju v delovnem okolju občutki niso bili tako ekstremni. Tista, ki je doživela prisilno hospitalizacijo, pa navaja, da ji je to uničilo življenje. Izjave intervjuvanih žensk z oviranostjo nakazujejo na to, da nekatere ravnanj (npr. nagovarjanja k otipavanju) dolgo niso razumele kot nasilje. Take ugotovitve zahtevajo nadaljnje ukrepanje z večjim ozaveščanjem o nasilju.

Ravnanja ob doživljanju nasilja glede na ugotovitve dosedanjih raziskav (npr. Zaviršek, 2013) niso presenetljiva. Rezultati nakazujejo, da se intervjuvane ženske iz nasilja v domačem okolju umaknejo šele po ekscesnih dogodkih, ki ogrožajo njihova življenja ali življenja njihovih bližnjih in predvsem otrok. Večinoma so se odločile, da se odselijo, vendar pa temu lahko sledijo še hujše grožnje. V primeru, da se je nasilje dogajalo v šoli ali na delovnem mestu, so posameznice to povedale staršem, sodelavcem, nadrejenim, ki so odreagirali različno. Nekatere se v službi niso želele izpostaviti. Podporo in pomoč so predvsem v primerih fizičnega nasilja ali groženj iskale na policiji ali na centru za socialno delo. Druge pa za nasilje niso povedale nikomur.

Rezultati ravnanj, ki so jih navedle, so v nekaterih primerih sicer pomenili, da so se umaknile in preprečile nadaljevanje nasilja, a so za to morale vložiti veliko dodatnega npora v finančnem, materialnem in psihičnem smislu. Ko so se odselile, so pogrešale dodatno pomoč pri (so)financiranju in iskanju stanovanj in so za varno okolje morale ob psihično že tako zahtevni situaciji poskrbeti same. Ob tem so imele zelo nizke ali nič dohodkov. Ena od njih se je izselila iz stanovanjske skupine, kjer je doživljala psihično nasilje strokovne delavke, k partnerju, pri čemer je izgubila pravico do denarne socialne pomoči in postala popolnoma odvisna od njegovih finančnih sredstev. Posredne posledice nasilja so nekatere občutile na delovnem mestu, kjer so se zaradi nasilja doma okrepile njihove zdravstvene

težave in niso izpolnjevale zahtevanih rezultatov. Tudi če so zaradi nasilja iskale podporo in pomoč (pri starših, bližnjih, nadrejenih in v institucijah pomoči), ta pomoč ni bila vedno učinkovita. Lahko je bilo celo obratno in so se nasilna ravnanja nadaljevala. Te ugotovitve so podobne ugotovitvam iz poročila World Health Organization (2011), da je nasilje nad ženskami z oviranostmi pogosto neprepoznano, saj o njem ne poročajo, prisotni pa so tudi ne dovolj učinkoviti odzivi organizacij pomoči in podpore. Ti rezultati kažejo na potrebo po okrepitvi podpore ženskam v primeru nasilja, ki mora biti v več oblikah – psihosocialna pomoč, materialna in finančna pomoč, predvsem pa ob potrebi po preselitvi precej večja podpora pri iskanju ustreznih namestitev.

3 Varovalni dejavniki in dejavniki tveganja v primeru diskriminacije in nasilja

Varovalne dejavnike smo iz odgovorov žensk združili v več skupin. Pri večini kot varovalni dejavnik izstopajo **ljudje**, na katere se lahko ženske z oviranostmi obrnejo v stiski in jih vidijo kot podporne. To so lahko partnerji, starši, sorojenci, (odrasli) otroci ali drugi člani družine in sorodniki. Pomembna skupina, posebej če ženske nimajo prej navedenih bližnjih ljudi, so prijatelji, še posebej tisti s podobnim izkušnjami, ali sočlani v društvih, kamor so vključene, ter sodelavci in vodje, ki so podporni in s katerimi imajo dobre odnose. Poleg podpore, razumevanja in spoštljivih odnosov kot pomemben varovalni dejavnik opisujejo stališča ljudi, ki podpirajo enakovrednost vseh. Kadar se diskriminacija in/ali nasilje dogaja v zasebnem domačem okolju, se pogosto bližnji ljudje ne pokažejo več v vlogi podpornega oziroma varovalnega dejavnika, ampak to postanejo prijatelji in še pogostejše **različne organizacije** (zdravstvene, socialne, socialna podjetja, programi socialne vključenosti), ki jim zagotavljajo ustrezno informiranost tako o oviranostih kot o možnostih podpore in prilagoditev in imajo pomembno vlogo, še posebej, če okrepijo njihovo moč in jim dajo občutek sprejetosti (*»V socialnem podjetju opravljam preprosta, a pomembna dela – takšna, ki so v skladu z mojimi zmožnostmi in ki mi dajejo občutek strukture, pripadnosti in koristi. Tam so me naučili, da imam kljub težkim izkušnjam veliko vrednost in da lahko prispevam. Občutek, da sem spet del družbe, je zelo močan in zelo zdravilen«* (I47)).

Veliko jih kot pomemben varovalni dejavnik omenja **osebna prepričanja oziroma značilnosti** (samozavest, vztrajnost in močna volja, optimizem, želja po novem znanju). Je pa iz pripovedi zaznati, da se ti varovalni dejavniki ne razvijejo sami po sebi, ampak predvsem v podpornem okolju že v mladosti, ali po ekstremno težkih izkušnjah (npr. nasilje), ko so intervjuvanim ženskam bile v pomoč strokovne delavke, ki so okrepile njihovo moč. Pomembne so jim vrednote prijateljstva, odgovornosti, varnosti. Kot varovalni dejavnik pa omenjajo tudi, da so sprejele drugačnost in so rade drugačne (*»Zato ker jaz, jaz bom to rekla, jaz sem rada drugačna od ostalih. Zakaj bi morali biti vsi isti?«* (B130)). Zelo pomemben varovalni dejavnik je, da lahko delajo na področju, ki jim je blizu, in da delo rade opravljajo. Na drugi strani pa nekatere kot varovalni dejavnik omenjajo ravnanja, ki nakazujejo na sprejemanje oziroma vdanost v stanje, kakršno je npr., da se ne obremenjujejo z nesprejetostjo v družini ali družbi, da se zanašajo predvsem nase oziroma čim več poskušajo narediti same. Nazadnje omenjamo še razne vidike, ki nakazujejo na uporabo digitalnih orodij kot nadomestka ali pa dopolnila za podporo oziroma druge načine skrbi zase, ki niso nujno povezani z uporabo digitalnih orodij, kot so npr. manifestacije, meditacije, spanje, rekreacija, predvsem pa na sploh podporno okolje v smislu ljudi, prostora in prilagoditev. Tako ugotovitve deloma sovpadajo z ugotovitvami glede varovalnih dejavnikov v življenju ljudi nasploh (npr. Lacková, 2014), ki navajajo pomen osebnostnih dejavnikov (pozitivna samopodoba, notranji nadzor in sposobnost reševanja problemov), družinskih dejavnikov (globoka čustvena povezanost z vsaj eno stabilno osebo, vzorci, ki spodbujajo samostojnost in izražanje čustev) ter skupnostnih dejavnikov (podpora prijateljev in drugih pomembnih oseb, tudi strokovnjakov). S temi dejavniki lahko posamezniki, tudi če so izhajali iz neugodnih okoliščin, razvijejo odpornost in uspešno premagujejo življenjske izzive.

Med **dejavniki tveganja** izstopajo tista, ki jih lahko umestimo v tveganja, povezana z lastno eksistenco, tveganja povezana z identiteto, tveganja za zdravje in dobro počutje ter tveganja osamljenosti, izolacije, nasilja in diskriminacije. **Delovne in zaposlitvene razmere**, lahko predstavljajo pomembno tveganje za lastno eksistenco, v primeru da bi intervjuvane ženske izgubile zaposlitev oziroma bi jo morale iskati na novo. Zaposlitev je lahko tveganje za njihovo identiteto, saj se nekatere nočejo identificirati s tem, da imajo status invalida ali

da delajo v invalidskem podjetju (*»Sicer tole, saj včasih mi je bilo prav ono ... v štartu sem bila skozi pod isto firmo d. o. o., zdaj sem pa pod zavod in mi je prav nerodno reči, da si v invalidskem podjetju«* (C135)). Zaposlitveno okolje lahko predstavlja tveganje v primeru slabih odnosov, če ni pripravljenosti za medsebojno pomoč in če je prisotna prevelika individualizacija del, ki že sama po sebi pomeni manj razpoložljive pomoči sodelavcev. V okolju, kjer medsebojna pomoč in dobri odnosi niso vrednota ali prioriteta, se lahko pojavi tveganje neustreznih prilagoditev in drugih diskriminacij ali nasilja (*»Seveda tudi izguba službe potegne za sabo marsikaj, pa zdaj ti prenašaj tam, da se ti pač šef vsak dan zdere, ampak a boš imel za plačat položnice, tako da to so kar ja, ja, ja. Že to, a ne, če ti prej ne dobiš službe, verjetno si večkrat v procesu tega, da pač si zavrtnjen«* (S99)). Še močnejša skupina tveganj je povezana z **ljudmi**. Predvsem so omenjale tveganja tiste, ki imajo šibke socialne mreže, ki jim nudijo pomoč, ali kjer je prisotno nasilje v družini ali zasvojenosti. Nekaterim tveganja predstavljajo stiki s tujci (se jih bojijo ali jim pripišejo negativne lastnosti roparjev ali posiljevalcev), kar kaže na to, da kljub opominjanju drugih o stigmatizaciji žensk z oviranostmi, tudi same v določenih okoliščinah stigmatizirajo ljudi, ki so jim bolj oddaljeni in z njimi nimajo veliko stika. Kot tveganje zaznavajo tudi splošno mnenje o družbi, ki premalo sliši njihov glas, je premalo človeška in kjer vsak gleda le nase (*»Na sploh se mi zdi, da je življenje drugačno, kot je bilo, vrednote so drugačne, pristnih stikov je manj. Tudi pomoči ni več. Ko kdo pade, se mu smeji...«* (L87)). Opažajo namreč, da je v družbi prisotnih malo pristnih stikov in pomoči. Precej tveganj je povezanih s **fizičnim okoljem**, pri čemer to bolj izpostavljajo ženske z gibalnimi in senzornimi oviranostmi, ki živijo v podeželskih okoljih. Primer tega so stopnice, pločniki, saj jih je strah pred padci. Občutek tveganja jim poveča še dejstvo, da tudi novogradnje niso vedno ustrezno prilagojene. Naslednji vidik tveganja je pri nekaterih povezan s stanovanjsko situacijo. Predvsem je to zaznано pri intervjuvanih ženskah, ki so doživljale nasilje, saj je pogosto nemogoče hitro urediti bivanje v varnem prostoru. Nekoliko redkeje a še vedno dovolj pomembno so izpostavljena **tveganja, povezana z organizacijami pomoči in podpore**, če strokovni delavci prehitro in s premalo informacijami odločajo ali svetujejo ženskam z oviranostmi, in s tem ne dobijo celovitih informacij o pravicah ali drugih potrebnih okoliščinah, ki jih morajo nujno urediti, da bi se njihova situacija izboljšala (*»Zaradi splošnega pomanjkanja informacij*

v javnosti do svojega 34. leta sploh nisem vedela, da obstaja Društvo slepih in slabovidnih. To je velik problem, saj so mi šele tam povedali, kakšne vse možnosti imam. Ljudje (tudi videči prijatelji) so redko vedeli za kakršnecoli možnosti pomoči, kar je bil velik šok« (R113)). Veliko tveganje predstavlja **zdravje**, saj se zavedajo, da bodo ob poslabšanju zdravja in posledičnih bolniških odsotnostih sledile posledice tudi na delovnem in zasebnem področju, posledično pa še na **finančnem področju**, ki je pri mnogih že zdaj pomemben dejavnik tveganja. Tako so nekatere zaradi premoženja (ki pa ga ne morejo koristiti v celoti) ali manjših prihrankov neupravičene do denarne socialne pomoči ali popolnoma odvisne od partnerjev, ki sicer delajo. Še v večji meri jim tveganje predstavlja dejstvo, da bi ostale same in brez dohodkov. Tveganje lahko predstavlja **odsotnost statusa**, saj jim s tem ne pripadajo vse pravice, kar je prisotno predvsem pri ženskah, ki so prišle iz tujine. Zato je tveganje lahko tudi **ne dovolj podporn zakonodaja**, ki ne upošteva kombinacij zelo različnih situacij, s katerimi se soočajo. Sicer so tveganje za nekatere ženske tudi splošne okoliščine v Sloveniji in v svetu na širši politični ravni ter še vedno precejšen obseg diskriminacij v delovnem okolju pa tudi v organizacijah pomoči in podpore, ki ga vidijo kot posledico premajhnega poznavanja težav žensk in ljudi z oviranostmi in na drugi strani močnih točk ljudi z oviranostmi. V ta kontekst sodi tudi tveganje, da so ljudje z oviranostmi pogosto odvisni od pomoči drugih in če ta pomoč ni ustrezna, se še poveča verjetnost diskriminacije in nasilja. Tveganja se lahko pojavijo tudi na **osebnostni ravni**, če so ženske z oviranostjo premalo asertivne in se ne izpostavijo in uveljavljajo svojih pravic ali zaprosijo za pomoč.

4 Sklepi in predlogi

O diskriminaciji in/ali nasilju je poročala približno polovica sodelujočih žensk v raziskavi. Posamezne so najprej navedle, da diskriminacije ali nasilja niso doživljale, nato pa so pri vprašanjih o konkretnih opisih diskriminacije in nasilja nekatere opisale dogodke, v katerih je bilo zaznati diskriminacijo ali nasilje.

Diskriminacijo definirajo odvisno od lastne epistemologije – kako vidijo svet. Tiste, ki se bolj poskušajo prilagoditi drugim ali se umaknejo iz okolij potencialne diskriminacije, jo zaznavajo v manjši meri in obratno. Večinoma diskriminacijo razumejo kot prikrajšanost

v primerjavi z ostalimi ljudmi brez oviranosti ali pa odsotnost potrebnih prilagoditev. Preplet različnih okoliščin lahko okrepi tveganje za diskriminacijo in nakazuje na pomen raziskovanja diskriminacije na podlagi intersekcionalnosti. Prostori diskriminacije so šola, delovno okolje, zdravstvene organizacije; v manjši meri še domače okolje in centri za socialno delo. Nekatere ženske navajajo, da so zaradi njihove oviranosti diskriminirani njihovi otroci, ki prevzamejo vlogo neformalnih oskrbovalcev staršev in so prikrajšani za prostočasne aktivnosti ali namenijo skrbi za starše tudi čas, ki bi ga sicer namenili za šolske obveznosti. Ravnanja ob diskriminaciji in nasilju so različna. Nekatere se aktivno odzovejo in pritožijo (pri čemer npr. pritožb na zagovornika načela enakosti ni omenjala nobena), druge se umaknejo v zasebno okolje, pri čemer tvegajo še večjo socialno izključenost. Pripomočki in prilagoditve v vseh okoljih pomembno prispevajo k temu, da je manj možnosti za diskriminacijo. Drug pomemben preventivni dejavnik so dobri odnosi.

Pri opredelitvah **nasilja** smo zaznali, da ga tiste, ki so doživljale »blažje oblike« (kot so jih opredelile same), ne razumejo kot nasilje, kot nasilje pa so te oblike zaznale v primeru drugih ljudi z oviranostmi. Nasilje definirajo prek opisov konkretnih izkušenj in izpostavljajo, da se v okoliščinah lastne nemoči in odvisnosti od drugih možnost za nasilje poveča predvsem takrat, ko drugi niso pozorni na dejanske potrebe ali jih preslišijo. Nasilje doživljajo v enakih prostorih kot diskriminacijo, pri čemer se v primerjavi z diskriminacijo bolj pogosto pojavlja v družinskem okolju in približno enako pogosto v delovnem ter šolskem okolju. Nekoliko redkeje so bile kot prostor izpostavljene organizacije pomoči in podpore ali nasilje v kontekstu drugih aktivnosti. Povzročitelji so večinoma partnerji, očetje, ne tako redko tudi mame in sorojenci. Večkrat so povzročitelji predvsem verbalnega nasilja vodje ali delodajalci v delovnem okolju, redkeje pa strokovni delavci v organizacijah pomoči in podpore. Situacije nasilja v zasebnem okolju so povzročale večjo stisko, še posebej če so bili ogroženi otroci. Nekaj žensk nasilja dolgo ni prepoznalo. Pomoč v situacijah nasilja ni vedno učinkovita, to pa lahko ženske odvrne od nadaljnega ukrepanja. Še posebej je težko v takih situacijah intervjuvanim ženskam, ki so nezaposljive, saj imajo na voljo zelo omejena finančna sredstva.

Podpore in ovire zaznavajo intervjuvane ženske na vseh področjih življenja. Tako imajo nekatere več podpore v smislu samopomoči,

pomoči socialne mreže, organizacij, delodajalcev ter v smislu zagotovljenih prilagoditev in pripomočkov, druge pa na katerem (ali več) od teh področij zaznajo ovire. Več ovir kot zaznajo, večje in bolj kompleksne so potrebe po pomoči. Če podpora v zasebnem okolju in v okviru neformalnih socialnih mrež ne zadostuje, jo iščejo predvsem v organizacijah pomoči in podpore, ki so ključne predvsem za tiste, ki imajo ožje socialne mreže. Ne glede na okolje podpore so ključni elementi ustrezne podpore: dober odnos in da dobijo ustrezen odgovor ali storitev glede na svoje potrebe. Omenjeno je tesno povezano s sodobnimi koncepti socialnega dela, ki izpostavljajo pomen vzpostavljanja delovnega odnosa in izvirnih delovnih projektov pomoči, ki jih soustvarjata socialna delavka in posameznica, ki pride po pomoč in podporo (Čačinovič Vogrinčič in Mešl, 2019). Precej ovir zaznavajo že v zasebnem okolju, sploh če ni ustrezno prilagojeno, ali nimajo ustrezne podpore bližnjih. Nekatere intervjuvane ženske pa tudi težje usklajujejo zasebno in družinsko življenje, še posebej če so prisotne ovire glede mobilnosti. Težje je usklajevanje še za tiste, ki imajo majhne otroke. V kontekstu trga dela je ena od ovir samostigmatizacija in primerjanje delovnih rezultatov z ljudmi brez oviranosti ter še posebej slabi odnosi, diskriminacije in nasilje. Pri iskanju zaposlitve kot oviro izpostavljajo dolgotrajne postopke v zaposlitveni rehabilitaciji, ki jo sicer večinoma ocenjujejo kot zelo podporno. Podobno so ključna ovira v organizacijah pomoči in podpore slabi odnosi, neustrezna informiranost in preveč zahtevni birokratski postopki pri uveljavljanju finančnih in materialnih pomoči. Predvsem društva, ki delujejo na področju ljudi z oviranostmi, so lahko pomembna podpora, a je ovira nekaterim (s slabim finančnim položajem) že plačilo članarine. Kljub precejšnjemu napredku so na določenih območjih (predvsem podeželskih) prisotne prostorske ovire in ovire glede mobilnosti.

Intervjuvane ženske kot pomemben **varovalni dejavnik** omenjajo ljudi iz svojih socialnih omrežij in organizacije, kamor se obračajo po pomoč in podporo. Poleg podpore, razumevanja in spoštljivih odnosov so pomembna stališča ljudi, ki podpirajo enakovrednost vseh. Varovalni dejavnik so tudi osebnostne lastnosti (samozavest, vztrajnost in močna volja, optimizem, želja po novem znanju), kar se ne razvije samo po sebi, ampak predvsem v podpornem okolju že v mladosti, ali po ekstremno težkih izkušnjah (npr. nasilje), ko so ženskam bile v pomoč strokovne delavke, ki so okrepile njihovo moč.

Na drugi strani med **dejavniki tveganja** izstopajo tista, ki jih lahko umestimo v tveganja, povezana z lastno eksistenco, tveganja, povezana z identiteto, tveganja za zdravje in dobro počutje ter tveganja osamljenosti, izolacije, nasilja in diskriminacije.

Predloge za spremembe, ki izhajajo iz pripovedi intervjuvanih žensk z oviranostmi, smo razdelili na več ravni: sistemsko, trg dela, organizacije podpore in pomoči ter osebno življenje. Na sistemski ravni so potrebne naslednje spremembe:

- Več širšega ozaveščanja o ljudeh z oviranostmi v javnosti, na trgu dela, v organizacijah podpore in pomoči. Splošna skrb za dobre odnose in ozaveščanje o pomenu spoštljivih odnosov na vseh ravneh bi lahko bila pomemben dejavnik pri preprečevanju diskriminacije in nasilja, saj to intervjuvane ženske izpostavljajo v vseh kontekstih svojega življenja. Potrebno je tudi več ozaveščanja o tem, kaj je diskriminacija in kaj nasilje, saj ju ženske z oviranostmi niso vedno prepoznale.
- Zaradi kompleksnih problemov in potreb, s katerimi se srečujejo ženske z oviranostmi, je treba vzpostaviti enotno vstopno točko za informacije o pravicah in možnostih, ki jih imajo na voljo na podlagi zelo razpršene zakonodaje. Pri tem je treba poiskati možnosti za več sodelovanja med različnimi sektorji: zdravstvo, socialno varstvo, varstvo invalidov, šolstvo ... Okrepiti je treba informiranje ljudi z oviranostmi o možnostih pritožb ali ukrepanja v primerih diskriminacije in nasilja.
- Potreben je razmislek o diskreciji pri odločanju o pravicah iz javnih sredstev v okviru zakonodaje na področju socialnega varstva. Življenjske okoliščine žensk z oviranostmi (še posebej tistih, ki doživljajo nasilje) so tako kompleksne, da imajo zaradi zelo natančno določenih cenзов težave pri uveljavljanju pravic, saj imajo v primerih nasilja omejen dostop do svojega premoženja ali drugih virov, ki se upoštevajo pri cenзу za dodeljevanje pravic iz javnih sredstev. Omejeno število/znesek izrednih denarnih socialnih pomoči pa v precej primerih zaradi številnih potreb ne zadošča.
- Glede zakona o uporabi znakovnega jezika so posameznice predlagale razmislek o spremembah zakonodaje v smislu priznavanja kretanja kot uradnega jezika.
- Ker sta stigmatizacija in prisotnost ovir večja v manjših podeželskih okoljih, je potreben razmislek o spodbudah za

prilagoditev infrastrukture in dejavnosti za ljudi z oviranostmi. Urediti je treba tudi možnosti za mobilnost in prostorske prilagoditve za ljudi z oviranostmi v podeželskem okolju.

- Smiselno je razmišljati o rešitvah v smeri sistemske podpore delodajalcem, ki prilagajajo delovna mesta neodvisno od statusa, ampak glede na konkretne potrebe posameznikov. Tako ne bi bilo nujno pridobiti statusa invalida, ki si ga nekatere ne želijo, ker ga občutijo kot stigmo, bi pa dobile prilagojeno delovno okolje, ki bi upoštevalo značilnosti njihove oviranosti in delovalo kot varovalni dejavnik pred poslabšanjem zdravstvenega stanja v času, ko morajo čakati na odobritev statusa ali prilagoditev pristojnih komisij.
- Okrepiti je treba nadzor nad delodajalci, ki dobijo subvencije za zaposlovanje ljudi z oviranostmi in za omogočanje prilagoditve delovnih mest.
- Za tiste, ki imajo odločbo o nezaposljivosti, je treba v primeru dodatnih ali drugačnih težav omogočiti brezplačno urejanje statusa oziroma dodatnih omejitev, saj lahko kasneje zaprosijo za ponovno oceno zmožnosti za delo in obstoječi status ne bi več odražal realnega stanja.
- Na področju preprečevanja nasilja je treba uvesti sistemske rešitve s hitro pomočjo v akutnih stiskah v smislu finančne podpore, varne nastanitve (tudi za vso družino, če je ogrožena cela družina in ne samo posameznik) ali drugih pomoči v materialni obliki brez potrebnega zahtevnega dokazovanja višine sredstev in premoženja.

V organizacijah podpore in pomoči predlagamo naslednje spremembe:

- Organizacije, v katerih se izvaja pomoč in podpora, morajo zagotoviti ustrezno delovno okolje s podporo in usposabljanjem strokovnih delavcev za spoštljive odnose z uporabniki. Odnosi so se pokazali kot eden od najbolj pomembnih podpornih dejavnikov, odsotnost spoštljivih odnosov pa lahko pomeni veliko tveganje za diskriminacijo in nasilje. Več pozornosti je treba posvečati neustreznim praksam dela z ženskami z oviranostmi in iskanju bolj spoštljivih načinov pomoči in podpore.
- Uporaba konceptov socialnega dela (izvirni delovni projekti pomoči in podpore in soustvarjanje rešitev) se kaže kot ustrezna

v soustvarjanju rešitev za velikokrat kompleksne probleme. Socialne delavke imajo ustrezne kompetence, da lahko podprejo ženske z oviranostmi v različnih okoljih, kjer to podporo potrebujejo (v zasebnem okolju, na delovnih mestih, pri uveljavljanju pravic v različnih sektorjih). Drugi strokovni profili (psihologi, psihiatri, pravniki, socialni pedagogi, policisti, zdravstveni delavci ...) so lahko pomemben del multidisciplinarnih timov, ko je to potrebno za zagotovitev ustrezne pomoči.

- Na področju delovanja centrov za socialno delo, povezano z že omenjenimi spremembami v zakonodaji, intervjuvane ženske predlagajo večjo diskrecijo ob uveljavljanju pravic iz javnih sredstev predvsem v primerih nasilja ali kompleksnih okoliščin in akutnih stisk.
- Potrebna je okrepitev podpore ženskam v primeru nasilja, ki mora biti v več oblikah – psihosocialna pomoč, materialna in finančna pomoč, predvsem pa ob potrebi po preselitvi precej večja podpora pri iskanju ustreznih namestitev.
- Potrebne bi bilo več formalne pomoči v zasebnem okolju za ženske z oviranostmi v času intenzivnega zdravljenja ali drugih potreb v zasebnem življenju, ki jih ne morejo zadovoljiti samo z neformalno pomočjo bližnjih.
- Zagotoviti programe/storitve za otroke žensk z oviranostmi, ki prevzamejo vlogo neformalnih oskrbovalcev in so v veliki meri prikrajšani za aktivnosti, ki se jih sicer lahko udeležujejo njihovi vrstniki, pa tudi za šolsko delo, saj morajo večino časa nameniti oskrbi. Taki programi v nekaterih državah že obstajajo. Otroke bi razbremenili, če bi ženskam z oviranostmi (predvsem tistim, ki niso upravičene do osebne asistence) tudi v zasebnem okolju bilo na voljo več dodatne pomoči.
- Omogočiti brezplačno članstvo v društvih, ki delujejo na področju varstva invalidov, za tiste, ki imajo slabo finančno situacijo. Omogočiti brezplačne prevoze na dejavnosti za tiste, ki nimajo osebnega prevoza ali dostopnega prevoza. V društvih spodbujati aktivno in participativno sodelovanje članov društev.
- V šolskem sistemu bi kot spremembo bilo smiselno uvesti učenje prilagojenih načinov sporazumevanja za vse (npr. učenje znakovnega jezika za slišeče). Več podpore bi bilo treba nameniti še poklicnemu usmerjanju otrok s posebnimi potrebami.

- V okviru zdravstvenih organizacij izstopa potrebna sprememba v odnosu (izboljšanje odnosov strokovnih delavcev do uporabnic) in večjem razumevanju ljudi s kompleksnimi problemi.
- Smiselno je dodatno raziskati vlogo in možen pomen spletnih skupnosti, ki so lahko vir informacij, ki jih potrebujejo ženske z oviranostmi, in kako vključiti tovrstne oblike podpore v okvir obstoječih programov in storitev.

Na trgu dela predlagamo naslednje prilagoditve:

- Potrebno je več ozaveščanja delodajalcev za preprečevanje diskriminacije in nasilja na delovnem mestu.
- Treba bi bilo zagotoviti fleksibilno kontinuirano podporo v delovnih okoljih (več v času, ko jo posamezna ženska potrebuje, in na način, kot jo potrebuje) tudi po koncu zaposlitvene rehabilitacije. V času intenzivnega zdravljenja ali potreb v zasebnem življenju bi bilo potrebne več formalne pomoči in takojšnja pomoč tako na delovnih mestih kot v zasebnem življenju. Potrebne so dodatne prilagoditve (npr. možnost tolmačev delovnem okolju). Zato bi kadrovske službe morale imeti več stika z ljudmi z oviranostmi in spremljati njihove potrebe.
- V okviru zaposlitve in dela so potrebne spremembe v zagotavljanju večje varnosti zaposlitev v primerih, ko ženske zbolijo ali pride do oviranosti. Kar precej jih je poročalo, da so delodajalci njihovo oviranost videli kot preveliko oviro, da bi obdržale delovno mesto.
- Ženskam z oviranostmi, ki so brezposelne, je treba zagotoviti hitrejši prehod v zaposlitev (nujno je skrajšanje postopkov v zaposlitvenih rehabilitaciji), saj lahko na ta način hitreje izboljšajo svoj (slab) finančni položaj.

V kontekstu zasebnega življenja pa intervjuvane ženske z oviranostmi izpostavljajo pomen (tudi finančne) podpore za lastno preventivno ravnanje (skrb za zdravje, gibanje, skrb za odnose, več aktivnosti izven domačega okolja).

Ob razmislekih o teh predlogih, ki izhajajo iz konkretnih življenjskih okoliščin, je treba spomniti, da predvsem spodbujanje in okrepitev varovalnih dejavnikov lahko pomembno prispeva k preprečevanju diskriminacije in nasilja nad ženskami z oviranostmi v vseh okoljih.

Literatura in viri

- Barnes, C. (2019). Understanding the social model of disability, Past, present and future. V: Watson, N., Roulstone, A., Thomas, C. (ur.) *Routledge Handbook of Disability Studies. 2nd Edition* (str. 14–31). London: Routledge <https://doi.org/10.4324/9780429430817>
- Collins, P. H. (2019). *Intersectionality as Critical Social Theory*. Durham, NC: Duke University Press.
- Crenshaw, K. (1991). Mapping the margins: Intersectionality, identity politics, and violence against women of color. *Stanford Law Review*, 43(6), 1241–1299.
- Čačinovič Vogrinčič, G., & Mešl, N. (2019). *Socialno delo z družino: soustvarjanje zelenih izidov in družinske razvidnosti*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
- Fleitas, A. L., Singh, A., Disney, G., Ervin, J., & King, T. (2022). Mental health of young informal carers: a systematic review. *Soc Psychiatry Psychiatry Epidemiol.* 57(12), 2345–2358. doi: 10.1007/s00127-022-02333-8
- Fougeyrollas, P. Boucher, N., Edwards, G., Grenier, Y., & Noreau, L. (2019). The Disability Creation Process Model: A Comprehensive Explanation of Disabling Situations as a Guide to Developing Policy and Service Programs. *Scandinavian Journal of Disability Research*, 21(1), 25–37. <https://doi.org/10.16993/sjdr.62>
- Goffman, E. (1963). *Stigma*. New Jersey: Prentice Hall.
- Goodger, S., & Kennedy, A., (2024). *The situation of young carers in Europe, publication for the Committee on Employment and Social Affairs, Policy Department for Economic, Scientific and Quality of Life Policies*. European Parliament, Luxembourg. Pridobljeno, 2. 6. 2026 s <http://www.europarl.europa.eu/supporting-analyses>
- Lacková, L. (2014). Protective factors of university students. *The New Educational Review*, 38, 271–284. Pridobljeno 12. 4. 2026 s https://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.ojs-doi-10_15804_tner_14_38_4_21/c/22-b7661b8c-13f5-4632-a29b-1e3a457ae490.pdf.pdf
- Lawson, A., & Beckett, A. E. (2021). The social and human rights models of disability: towards a complementarity thesis. *The International Journal of Human Rights*, 25(2), 348–379, DOI: 10.1080/13642987.2020.1783533
- Mesec, B. (2023). *Kvalitativno raziskovanje v teoriji in praksi*. Ljubljana: IRSA, Inštitut za razvojne in strateške analize.
- Organizacija združenih narodov (2006). Konvencija Združenih narodov o pravicah invalidov. Pridobljeno 13. 12. 2024 s: <https://www.varuh-rs.si/pravni-temelji-cp/ozn-organizacija-zdruzenih-narodov/konvencija-o-pravicah-invalidov/>
- Podreka, J. (2017). *Bila si tisto, kar je molčalo: intimnopartnerski umori žensk v Sloveniji*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.

- Resnik, D. B., Elliott, K. C., & Miller, A. K. (2015). A framework for addressing ethical issues in citizen science. *Environmental Science & Policy* 54, 475–481. doi:10.1016/j.envsci.2015.05.008
- Videmšek, P. (2009). From the margin to the centre: service users as researchers in social work practice. V: Leskošek, V. (ur.). *Theories and methods of social work: exploring different perspectives* (str. 179–194). Ljubljana: Faculty of Social Work.
- Videmšek, P. (2011). Spreminjanje socialne vključenosti ljudi z osebnimi izkušnjami duševne stiske: od boja za pravice do vključenosti v raziskovanje. *Socialno delo*, 50(3/4), 217–227. Pridobljeno 5. 6. 2026 s https://www.revija-socialnodelo.si/mma/Spreminjanje_URN_NBN_SI_DOC-40-ROQM4K.pdf/2019031914113464/
- Videmšek, P. (2014). From definition to action: empowerment as a tool for change in social work practice. V: Matthies, A. (ur.), Uggerhoj, L. (ur.). *Participation, marginalization and welfare services: concepts, politics and practices across European countries* (str. 63–76). Farnham, Burlington: Ashgate.
- Videmšek, P. (2017). Expert by experience research as grounding for social work education. *Social work education*, 36(2), 172–187. Pridobljeno 5. 6. 2026 s <http://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/02615479.2017.1280013?needAccess=true>, DOI: 10.1080/02615479.2017.1280013
- Videmšek, P., Sobočan, A. M., Gillo Nilsson, C., & Celis, K. (2020). Univerza kot možni model enakosti?: izkušnje univerz v času covida-19 in izhodišča projekta EUTOPIA. V: Ignjatović, M. (ur.), Kanjuc-Mrčela, A. (ur.), Kuhar, R. (ur.). *Družbene neenakosti in politika: Slovensko sociološko srečanje, Ljubljana, 6.–7. november 2020*. (str. 208–212). Ljubljana: Slovensko sociološko društvo.
- Videmšek, P. & Fox, J. (2018). Exploring the value of involving experts-by-experience in social work research : experiences from Slovenia and the UK. *European journal of social work: the forum for the social professions*, 21(4), 498–508.
- Videmšek, P., Mešl, N., Rihter, L., Suhovršnik, M., Košak Babuder, M., Poredoš, M., Bider Petelin, I., Vršnik Perše, T., Licardo, M. Kiswarday, V., Rejc, M., Plavčak, D., & Sraka Petek, B. (2026). »Preučevanje zagotavljanja vključenosti posebnih skupin študentov v visokošolski prostor« (V5-24058). Končno poročilo. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
- World Health Organization. (2011). *World report on disability*. WHO & World Bank.
- WHO (2024). *Measuring violence against women with disability*. Pridobljeno 12. 3. 2025 s <https://iris.who.int/bitstream/handle/10665/376254/9789240089563-eng.pdf?sequence=1>
- Zakon o osebni asistenci (ZOA) (2017). *Uradni list RS*, št. 10/17, 31/18 in 172/21.

- Zaviršek, D. (2013). Nasilje nad ženskami z gibalnimi, senzornimi in intelektualnimi ovirami: patologizirana resničnost. V: Leskošek, V., Antić, M. G., Selišnik, I., Filipčič, K., Urek, M., Matko, K., Zaviršek, D., Sedmak, M., & Kralj, A. (ur). *Nasilje nad ženskami v Sloveniji* (str. 133–157). Maribor: Aristej.
- Zaviršek, D. (2014). Opredelitev hendikepa in razvoj študija hendikepa v socialnem delu: mednarodna perspektiva. *Socialno delo*, 53(3/5), 133–145.
- Zaviršek, D., & Videmšek, P. (2009). Service users involvement in research and teaching: is there a place for it in Eastern European social work. *Ljetopis socijalnog rada*, 16(2), 207–222.
- Žibret, A. (2024). Kako preprečevati nasilje nad invalidi? Pridobljeno 1. 3. 2025 s <https://www.delo.si/magazin/generacija-plus/kako-preprecevati-nasilje-nad-invalidi>

»Če je bila tako dolgo doma, kaj sploh lahko pričakujemo?«

Diskriminacija in nasilje nad ženskami z oviranostmi s perspektive strokovnih delavcev in delavk ter drugih deležnikov na področju socialnega varstva in trga dela

Mojca SUHOVRŠNIK, Petra VIDEMŠEK, Valentina FRANCA, Polona DOMADENIK MUREN, Liljana RIHTER

1 Uvod

Strokovne delavke in delavci, ki pri svojem delu prihajajo v stik z ženskami z oviranostmi bodisi v okviru zagotavljanja pomoči in podpore, urejanja zaposlitve in dela ali zaradi različnih okoliščin v zasebnem življenju, imajo precej širok vpogled v spekter potreb žensk z oviranostmi. Zato smo želeli pridobiti podatke o tem, kakšen vpogled imajo v oceno trenutnega stanja razširjenosti in oblik diskriminacije in nasilja na trgu dela in v zasebni sferi za ženske z oviranostmi; kakšne so ovire, ki jih zaznavajo pri preprečevanju diskriminacije in nasilja; kaj zaznavajo kot primere dobre prakse in kakšne so potrebe po dodatnih ukrepih glede na to, kakšne potrebe žensk z oviranostmi zaznavajo. V kvalitativni raziskavo smo kot metodo zbiranja podatkov izvedli dve fokusni skupini na neslučajnostnem priložnostnem

vzorcu s strokovnjaki in strokovnjakinjami, ki imajo izkušnjo z ženskami z oviranostmi. Povabila za sodelovanje smo pošiljali postopoma, dokler nismo dosegli minimalnega števila strokovnih delavcev za fokusno skupino. Za organizacije smo pripravili kratko informacijo s povabilom k sodelovanju njihovih strokovnih delavk in delavcev. Po pojasnitvi morebitnih dilem pred vključitvijo pa smo udeleženske in udeležence seznanili še s soglasjem za sodelovanje v raziskavi in jih seznanili s prostovoljnostjo sodelovanja v raziskavi, z zaupnostjo, z varovanjem podatkov in z nameni uporabe podatkov. V prvo fokusno skupino, s katero smo želeli dobiti vpogled v izkušnje strokovnih delavcev, ki delajo v organizacijah, ki zagotavljajo podporo in pomoč ženskam z oviranostmi, smo kljub temu, da smo iz populacije strokovnih delavcev vabili več ljudi, na koncu vključili sedem strokovnih delavcev iz centrov za socialno delo, iz nevladnih organizacij na področju invalidskega varstva in nasilja in iz razvojnega centra za zaposlitveno rehabilitacijo. V drugi fokusni skupini, ki je bila osredotočena na diskriminacijo in nasilje na trgu dela, smo udeležene izbrali na podlagi premisleka o deležnikih pri vključevanju žensk z oviranostjo, ki delajo v organizacijah, ki bodisi zaposlujejo bodisi zagotavljajo podporo in pomoč ženskam z oviranostmi pri iskanju zaposlitve. Sodelovalo je pet predstavnikov delodajalcev iz socialnih in invalidskih podjetij, podjetij, ki imajo zaposlitvene centre, organizacij, ki izvajajo poklicno in zaposlitveno rehabilitacijo, iz običajnih delovnih okolij in zavoda za zaposlovanje. Obe fokusni skupini sta potekali v živo. Izvedli smo jih januarja 2026 in trajali sta približno dve uri. Vloge strokovnih delavk in delavcev v organizacijah, v katerih so zaposleni, so bile različne, pri čemer so prevladovalе vodje organizacij oziroma posameznih oddelkov, med sodelujočimi pa so bile tudi sekretarke in strokovne delavke. Večina je imela bogate delovne izkušnje.

Ker smo konceptualni okvir za raziskovanje diskriminacije in nasilja predstavili že v sedmem poglavju, v tem delu najprej predstavljamo širši kontekst, v katerem so zaposleni sodelujoči v raziskavi, in kakšne izkušnje imajo z ženskami z oviranostjo neposredno pri svojem delu. Nato prikažemo, kako udeleženci fokusnih skupin vidijo ovire in vire moči žensk z oviranostmi. Predstavimo, kje in v kakšnem obsegu zaznavajo diskriminacijo in nasilje nad ženskami z oviranostmi strokovne delavke; kakšna je vloga njihovih organizacij pri preprečevanju in odzivanju na nasilje in diskriminacijo žensk z oviranostmi; kako ustrezen je zakonodajni okvir na tem področju.

Izpostavimo dobre prakse preprečevanja in odzivanja na nasilje ter dodatne potrebe za ustrežnejše odzivanje. V zadnjem delu poglavja pa na podlagi tako zbranih podatkov predstavljamo konkretne predloge.

Sodelujoče v raziskavi se z ženskami z oviranostmi srečujejo v različnem obsegu. V primeru organizacij, ki so namenjene specifično ljudem z oviranostmi, so navedle, da imajo v organizaciji veliko žensk z oviranostmi. V eni od organizacij, iz katere prihaja strokovna delavka, je včlanjenih okrog 47.000 ljudi z oviranostmi, od tega približno polovica žensk (*»No, mogoče ste vi prej govorili o gibalno oviranih, bom osvetlila pa drug vidik. Mi dobivamo celo Slovenijo, je več kot 47.000 članov. Spol tam-tam. Malo mogoče kdaj kakšno leto prevlada«* (FS1 A6, Pos. 19¹)). V eni izmed organizacij s področja nasilja med uporabnicami prevladujejo ženske z (gibalnimi) oviranostmi. Veliko je žensk z oviranostmi tudi na področju zaposlitvene rehabilitacije (*»Zdaj, kar se tiče samega vključevanja v storitve poklicne in zaposlitvene rehabilitacije, po eni, mislim, v enem primeru je napotovalec Zavod za zaposlovanje, ker gre za brezposelne invalide. So to vse od A do Ž gibalno, senzorno ovirani, duševne motnje, lažje motnje v duševnem razvoju, od teh zmernih, no, ti pač do nas v resnici niti ne pridejo. Tako da pač imamo cel spekter. No, in kar za zaposlitveno kot napotovalec Zavod za zaposlovanje ali pa ZPIZ pri poklicni rehabilitaciji, tukaj ni razlik, da bi se bolj vključevalo moške ali pa ženske ...«* (FS1 A1, Pos. 28)), čeprav strokovnjakinja s področja trga dela zaznava, da *»je vsa ta leta v rehabilitaciji več moških kot žensk; tako vsaj kaže slovenska statistika ... Pri tem pa se ženske pogosto bolj aktivno vključujejo in se za ta korak odločijo prej. To razmerje sicer morda ne odraža povsem realne slike stanja, saj je med invalidi glede na statistiko zadnjih več kot 30 let bistveno več moških kot žensk. Delež 50 proti 50 ali nekoliko manj žensk tako pomeni, da so v tem procesu nekoliko bolj aktivne«* (FS2 B3, Pos. 24).

Na drugi strani so bili v fokusni skupini tudi predstavniki podjetij, kjer žensk z oviranostjo trenutno nimajo zaposlenih, so pa bile zaposlene v preteklosti. Udeleženci fokusnih skupin so bili tudi predstavniki organizacij, ki se ukvarjajo z nasiljem, vendar se z ženskami

1 Oznake se nanašajo na fokusno skupino (FS1 je bila fokusna skupina s strokovnjaki s področja socialnega varstva in varstva invalidov; FS2 pa fokusna skupina s strokovnjaki na področju trga dela), na oznako sodelujočega (od A1 do A7 so iz prve fokusne skupine; od B1 do B4 pa iz druge fokusne skupine) ter na odstavek, kjer je navedena izjava zapisana (Pos. 1 ...).

z oviranostmi srečajo zelo redko oziroma samo v posameznih primerih. Tisti, ki se v večji meri pri delu srečujejo z ženskami z oviranostmi, navajajo različne oviranosti – od težav v duševnem zdravju oziroma motenj v duševnem razvoju do gibalnih in senzornih oviranosti, različnih bolezni in poškodb pri delu.

Enoznačnega odgovora na to, v kolikšnem obsegu se organizacije srečujejo z ženskami z oviranostmi, nimamo. Lahko pa iz odgovorov sodelujočih razberemo, da so na vidike diskriminacije in nasilja v večji meri občutljive in pozorne strokovne delavke v organizacijah, ki se v večji meri srečujejo z ženskami z oviranostmi.

2 Prepletenost dejavnikov ovir in virov moči pri ženskah z oviranostmi

Značilnosti in položaj žensk z oviranostmi na trgu dela in v zasebnem življenju v Sloveniji opisujejo strokovne delavke na način, iz katerega lahko sklepamo, da so pozorne na več vidikov, ki jih v konceptualnem smislu posameznice tudi eksplicitno opišejo kot intersekcionalnost. Koncept se nanaša na izkušnjo različnih klasifikacij (spol, starost, razred, etnična pripadnost ...), ki lahko v kombinaciji prispevajo k večjemu tveganju za doživljanje diskriminacije in nasilja (Crenshaw, 1989, 1991). V splošnem bi lahko ovire, s katerimi se srečujejo ženske z oviranostmi, umestili na tri različne ravni: na osebno raven, raven organizacij in sistemsko raven.

Ko govorimo o kompleksnosti ovir, s katerimi se ženske z oviranostmi soočajo na osebni ravni, strokovne delavke izpostavljajo različne bolezni in dolgotrajno odsotnost s trga dela (*»Treba je vedeti, da vsaka sprememba za osebo, ki pride k nam, predstavlja velik izziv. Praviloma ne gre za osebe, ki bi bile še včeraj 100-odstotno aktivne, danes pa bi imele status invalida, temveč za ljudi, ki prihajajo po daljšem obdobju različnih travm, težav in izkušenj, običajno negativnih«* (FS2 B1 Pos. 34)). Prav zaradi predhodnih izkušenj se lahko tudi kasneje v okviru rehabilitacije ali pa ponovne vključitve na trg dela pojavijo nihanja v motivaciji (*»Res pa je, da se težave pogosto pojavijo tudi kasneje in da se z njimi soočamo dalj časa. Oseba lahko ponovno zdrzne v prejšnje stanje, zato so ta nihanja zelo pogosta. Pri teh osebah je včasih treba vložiti veliko časa, vendar je to sestavni del zaposlovanja dolgotrajno brezposelnih. Veliko jih, zlasti v socialnem podjetju, ni bilo nikoli vključeno v formalne*

ocene ali komisije, temveč so k nam prišli zgolj kot dolgotrajno brezposelni. Predstavljajte si 15 ali 20 let brez kakršne koli obravnave – večina se je v tem času povsem umaknila iz socialnih stikov in ostala sama« (FS2 B1 Pos. 45)). Izzivi pa so tudi pri delu s tistimi, ki na trg dela vstopajo prvič in so brez delovnih izkušenj (*»hkrati pa se v zaposlitveno rehabilitacijo vključuje tudi ogromno oseb brez kakršnih koli predhodnih delovnih izkušenj. Te prihajajo neposredno iz izobraževalnega procesa, nimajo delovnih navad in potrebujejo drugačno vrsto podpore«* (FS2 B3 Pos. 99)). Ženske pa imajo po mnenju ene od udeleženk fokusne skupine tudi manj priložnosti na trgu dela, saj ne morejo opravljati fizično zahtevnejših del (*»Zakaj ženske, predvsem ženske? Zato, ker imajo na trgu dela zagotovo manj priložnosti kot moški, predvsem zaradi dejstva, da pri večini ne gre za fizično težka dela«* (FS2 B1 Pos. 13)). Kot velik izziv so izpostavile tudi ohranjanje zaposlitve (*»Mogoče samo en komentar ... Vprašali ste, zakaj je težko zaposlitev ohraniti. Pravzaprav je ohranjanje pogosto težje kot zaposlitev sama, ker je veliko oseb, ki so šle skozi rehabilitacijo v različnih okoljih in pri različnih delodajalcih«* (FS2 B3 Pos. 118)), ki je lahko posledica slabših komunikacijskih veščin, odnosov v delovnem okolju, stresa, pa tudi razlike med motivacijo za delo in potem dejanskim funkcioniranjem (*»Velika diskrepanca je lahko med motivacijo, ki jo oseba izkazuje, in dejanskim funkcioniranjem. S svojo zavzetostjo in pripravljenostjo pogosto naredijo zelo dober prvi vtis. Ta motivacija je pristna in stabilna, dejansko funkcioniranje pa je lahko nestabilno ali nezadostno. Zato mi, zlasti pri osebah s težavami v duševnem zdravju, tudi takrat, ko se oseba na začetku usposabljanja zelo dobro izkaže, pogosto rečemo »Dajmo še malo podaljšati«, da delodajalec osebo spozna v različnih fazah in obdobjih. To včasih ni najboljše, najhitrejša ali najcenejša pot – sploh ne. Vendar oseba potrebuje to celovito izkušnjo, prav tako jo potrebuje delodajalec«* (FS2 B3 Pos. 119–120)).

Strokovne delavke so izpostavile tudi problematiko (ne)mobilnosti, (slab) materialni in finančni položaj ter nesprejemanje statusa invalida. Pomemben dejavnik je tudi slaba informiranost o dostopnih oblikah pomoči, nerazumevanje nasilja in diskriminacije ter nepripravljenost spregovoriti o doživetem nasilju. Eden izmed pogostih razlogov za molk je tudi ekonomska odvisnost od povzročitelja nasilja. Na to opozarja tudi Videmšek (1999), ki poudarja, da obstaja vrsta razlogov, zaradi katerih ženske z oviranostmi o nasilju ne spregovorijo. Med drugim pogosto ne vedo, kako in komu naj nasilje razkrijejo, v njihovem življenju pa pogosto ni oseb, ki bi jim

posredovale informacije, da je življenje brez nasilja njihova pravica. Dodatno oviro lahko predstavljajo tudi težave pri sporazumevanju, ki povzročitelja nasilja še dodatno ščitijo (prav tam). Iz okoliščin nasilja pa se še posebej težko umaknejo ženske z gibalno oviranostjo (*»Tudi mi opažamo v bistvu, da žrtve nasilja, ki so gibalno ovirane, gredo veliko težje; umik je neprimerljivo bolj zahteven, kot recimo, že itak je pri ženski umik iz okolja, kjer je po navadi partner nasilen, zelo težek. Tukaj je veliko več planiranja, logistično je zelo zahtevno in tako naprej. In se kasneje odločajo, da gredo, če sploh gredo«* (FS1 A3 Pos. 13)).

Na ravni organizacij se kot ovire kažejo še omejen dostop do pomoči zaradi prostorskih in/ali kadrovskih razlogov, pretiran obseg administrativnega dela in premajhne kapacitete. Strokovne delavke so izpostavile tudi problem predsodkov delodajalcev (*»Ta vrata pa je zelo težko odpreti, saj na strani delodajalcev pogosto vlada nezaupanje: 'Če je bila tako dolgo doma, kaj sploh lahko pričakujemo?'«* (FS2 B1 Pos. 46)), ki so povezani tudi s tem, da vodilne v podjetjih, ki delujejo na prostem trgu, skrbi za rezultate dela in konkurenčnost na trgu (*»Kako v resnici vključevati takšne kadre, če veš, da nikoli ne bodo stoddostno produktivni in da ne bodo dali vsega od sebe? Pa vendar bi bilo to zelo dragoceno. Pri nas smo na vasi – pogosto slišiš »Ta fant je sicer v redu, ampak doma so se mu dogajale grozne stvari, ima te in te težave, z veseljem bi ga vzeli.« Na koncu pa znova naletiš na oviro. Vodja proizvodnje ve, da ga bodo na kolegiju »vlekli za ušesa«, če številke ne bodo prave. Ista skupina bo morda nekoga »podtahnila«, da se bomo lahko pokazali kot družbeno odgovorni, a produktivnih števil ne bomo mogli zagotoviti. In to je v resnici zelo težko«* (FS2 B4 Pos. 73–75)).

Na sistemski ravni lahko izpostavimo še problematiko dolgotrajnosti postopkov pridobivanja pravic, odsotnost podpore v smislu mentorstev za socialna podjetja in običajna delovna okolja ter vezanost pravic na status. Na to prepletenost različnih dejavnikov v življenju žensk in nasploh ljudi z oviranostmi opozarjajo tudi Fougeyrollas in drugi (2019) v opisu modela procesa ustvarjanja oviranosti, pri čemer izpostavljajo pomen varovalnih dejavnikov (ki jih je treba krepiti) in dejavnikov tveganja (ki jih je treba odpraviti), da bi lahko zagotovili dostojno življenje vsem.

Udeleženci v raziskavi določene vidike delovanja organizacij, v katerih so zaposleni, prepoznavajo kot prednosti. Te vidike bi lahko prepoznali kot varovalne dejavnike, ki delujejo na ravni organizacij. Deležniki s področja trga dela, ki so sodelovali v okviru druge fokusne

skupine, poudarjajo predvsem pomen urejenih delovnih okolij, prilagoditev organizacijske narave in delovnih mest z ustrezno podporo za ljudi z oviranostmi ter izobraževanje in ozaveščanje delodajalcev. Na sploh je pomembno in ključno, da imajo ženske z oviranostmi na voljo celostni pristop, dovolj časa za podporo strokovnih delavk ter zaupen in podporen odnos z njimi. Takšne prilagoditve delovnih okolij in delovnih mest pa ne koristijo zgolj ženskami z oviranostjo, temveč tudi drugim zaposlenim. Na univerzalnost takšnih prilagoditev opozori tudi sogovornik, ki je predstavnik invalidskega podjetja (*»Če prilagodim delovno mesto tistemu z najtežjimi omejitvami, imajo vsi drugi od tega korist«* (FS2 B5 Pos.1)).

Nekateri sogovorniki kot pomemben predlog za spremembo izpostavljajo možnost podpore (v obliki mentorstev) in prilagoditev na delovnih mestih za vse, ne glede na oviranosti, ter specifične in prilagojene storitve za ženske, ki imajo različne kombinacije oviranosti. Socialnodelovni koncepti vzpostavljanja delovnega odnosa in izvirnih projektov pomoči in podpore (Čačinovič Vogrinčič in Mešl, 2019) takšne načine dela že vključujejo in bi jih bilo možno s področja socialnega varstva prenesti tudi na druga področja. Strokovnjaki, ki so bili vključeni v raziskavo, torej zaznavajo pomen individualiziranih pristopov, prilagojenih osebnim okoliščinam žensk z oviranostmi. (*»Vsako novo delo, ki ga uvajamo, najprej mi sedemo in poskusimo. Zato, da razumemo, kaj človek tukaj doživlja, kaj lahko občuti, kaj ga lahko obremeni. Potem prilagodimo, šele potem usposabljammo delavce«* (FS2 B5 Pos.2)).

Da bi strokovne delavke lažje in bolj uspešno opravljale svoje delo in s tem okrepile varovalne dejavnike organizacij, bi na sistemski ravni vsekakor potrebovale bolj podpirne postopke (krajši postopki, predvsem na sodiščih), več časa za delo neposredno z uporabniki, več materialne in finančne podpore za storitve za ljudi z oviranostmi ter več možnosti informiranja o pravicah za ljudi z oviranostmi (*»Vidimo tudi, da recimo kdaj pridejo k nam ženske, ki sploh ne prepoznajo, da imajo možnost recimo pri zaposlitvi neke prilagoditve, neke statuse pridobiti in tako naprej. Mi smo recimo glih lani eno gospo, ki jo je partner tako hudo posiljeval, da je imela ginekoloških operacij kup, delala je pa neko zelo težko delo in tudi pozimi je bila osem ur na dan zunaj in pol smo v bistvu speljali postopek, da je ona dobila en kup prilagoditev, da ni rabila več delat takih stvari in tako naprej, a ne, v bistvu pol, ko vključimo osebo, res dobi popolnoma vse, kar se le da«* (FS1 A3 Pos. 56)).

3 Zaznavanje okolja in razsežnosti diskriminacije in nasilja nad ženskami z oviranostmi

Diskriminacija in nasilje sta v neposredni povezavi z okoljem, v katerem posameznica živi in dela (Molek in Gorenc Zoran, 2024). Kot okolje diskriminacije in nasilja strokovne delavke v največji meri izpostavljajo zasebno okolje, kjer zaznavajo tako ekonomsko, fizično, psihično in spolno nasilje, precej pa je prisotnega tudi pokroviteljstva nad ljudmi z oviranostmi. Kot poudarjajo tudi nekatere avtorice (Rapičane Obran, 2018; Sedmak in Kralj, 2006), se različne oblike nasilja v vsakdanjem življenju pogosto tesno prepletajo. Kot prostor nasilja in diskriminacije so sodelujoče v raziskavi omenile tudi delovna mesta in organizacije, ki so namenjene podpori in pomoči. Predvsem v teh so lahko uporabniki prepuščeni samim sebi in zlorabam (npr. zdravil). Kot okolje diskriminacije so navedle tudi institucije, kjer bi pričakovali, da se spoštujejo in upoštevajo pravila, npr. na sodiščih (*»In pa ta ista gospa, sem šla z njo na sodišče, za kazenski postopek, in ker je gospa, je lahko hodila, samo včasih je uporabljala berglo, včasih je ni. In je prišla, ker je lahko prišla na sodišče brez bergle takrat, je sodnica, recimo, vztrajala na tem, da gospa stoji, ko daje izjavo, za tisto ... za pultom, in da medtem ko ona daje izjavo, ne bo sedela, ker če je lahko prišla do sodne dvorane, bo pa še stala in povedala svoje na način«* (FS1 A3 Pos. 101–102)).

Povzročitelji nasilja in diskriminacije so po mnenju strokovnih delavk lahko svojci, torej starši, partnerji, sorojenci, skrbniki, na drugi strani pa tudi izvajalci pomoči in podpore (npr. osebni asistenti, zdravstveno in negovalno osebje ...) ter sodelavci. O razširjenosti diskriminacije in nasilja v zasebnem okolju so govorile predvsem strokovne delavke s področja socialnega varstva in varstva invalidov. Tiste, ki so dale oceno, so vse ocenjevale, da je nasilja v zasebnem oziroma družinskem okolju veliko. Nekatere ga povezujejo tudi s patriarhalnimi vzorci v družini, z nižjo izobrazbo in materialno ogroženostjo žensk z oviranostmi ter s spremembami v družinski dinamiki, kadar je do oviranosti prišlo kasneje v življenju, ki jih v nekaterih družinah ne morejo konstruktivno razrešiti. Na težavnost ukrepanja v zasebni sferi opozori tudi sogovornik iz invalidskega podjetja (*»Vidim, da so v nekaterih primerih moški dominantni. Ženske nimajo vedno moči odločanja doma. Tiste, ki imajo otroke, so pogosto še težje v položaju. Težko je pomagati, ker posegaš v družinsko sfero«* (FS2 B5 Pos. 3)). Našteto bi

lahko uvrstili pod t. i. dejavnike tveganja za pojav nasilja (Društvo za nenasilno komunikacijo, b. d.).

Sodelujoči v raziskavi s področja trga dela so omenjali, da v delovnih okoljih ne opažajo več nasilja pri ženskah z oviranostmi v primerjavi z moškimi z oviranostmi. Nekatere sodelujoče menijo, da se z diskriminacijo in stigmo srečujejo vsi ljudje z oviranostmi, kot še posebej ranljivo skupino pri zaposlovanju pa izpostavljajo ljudi s težavami v duševnem zdravju. Kot potencialne žrtve nasilja ali diskriminacije so nekatere strokovne delavke vendarle posebej izpostavile ženske (*»Pa razmišljanje, ne, če bo moški se postavil za nekaj in bo rekel, da ne bo naredil ali pa tega na ta način ne bo, je možat. In se je postavil zase. Če bo to ženska, je histerična, bojo rekli, da je tale v »meni« ali pa da ima menstruacijo. Mislim, tipično. In to se seveda najbolj pogosto pojavlja potem na delovnem mestu«* (FS1 A6 Pos. 33)). Spet druge strokovne delavke so povedale, da so posebej ogrožene starejše ženske in da mladi hitreje opozorijo na diskriminacijo. Ne glede na to so v splošnem strokovne delavke izpostavile, da je nasilje ali diskriminacijo težko vezati samo na eno samo osebno okoliščino. Izpostavijo dvojno ali večkratno diskriminacijo (*»Kar opažam, je tudi pojav dvojne ali večkratne diskriminacije. Invalidne ženske se pogosto počutijo drugačne, saj so se soočale z diskriminacijo najprej zaradi invalidnosti, nato pa še zaradi spola. Pri nekaterih se to prepleta tudi z izvorom – recimo pri ženskah iz držav nekdanje Jugoslavije, ki živijo in delajo pri nas – pa tudi s starostjo, socialnim statusom in preteklimi izkušnjami. Mnoge so doživele tudi različne oblike nasilja. Vse to v »paketu« pride k delodajalcu in zahteva veliko razumevanja ter strokovnosti«* (FS2 B1 Pos. 37)).

4 Vloga organizacij pri preprečevanju in odzivanju na nasilje in diskriminacijo nad ženskami z oviranostmi ter ocena zakonodajnega okvirja

V organizacijah imajo na voljo različne mehanizme za preprečevanje nasilja in diskriminacije, med katerimi prevladujejo različni kodeksi ter pravilniki na podlagi zakonodaje, ki obravnavajo pomen varnega in podpornega delovnega okolja. Sodelujoče s področja trga dela pa so v večji meri omenile tudi ozaveščanje delodajalcev (*»Vidim pa, da je najbolj učinkovito delo ena na ena, od vrat do vrat. Veseli smo vsakega*

delodajalca, ki mu to povemo, ampak nas je vseeno premalo, da bi lahko res vse informirali» (FS2 B2 Pos. 216)). Za preprečevanje nasilja in diskriminacije je prav tako pomembno, da v organizacijah zaposlijo strokovne delavce, ki imajo ustrezne kompetence za delo z ljudmi z oviranostmi (»Pa pač to hočem reči, mehanizem. Poskušamo zbirati osebe za to delovno mesto, ki pač ga začutiš. Jaz ne znam to drugače povedati. Zdaj imamo tako osebo, toplo, strokovno, tisti se mi zdi, da je najboljši. Je tudi pomembno, da so ti strokovni delavci, ne samo strokovni, oseba mora biti tudi empat zelo zelo« (FS1 A4 Pos. 129)). Izpostavljeno je bilo, da je treba tiste zaposlene, ki imajo težave z uporabniki, oziroma tiste, ki pri delu izvajajo diskriminacijo ali nasilje, odpustiti. Tudi predstavnik invalidskega podjetja opisuje ničelno toleranco, ki se ob kršitvi udejanji postopno (»Takrat je bil takoj ustni opomin, potem pa smo se dogovorili za zaključek sodelovanja. Bilo je obojestransko, ampak morali smo dati jasen signal, da tega ne dovoljujemo« (FS2 B5 Pos. 4)). Pomembna je tudi medsebojna pomoč med uporabniki ali med zaposlenimi kot oblika medvrstniškega sodelovanja ali pomoči.

O pomembnosti ozaveščanja zaposlenih o zlorabah so govorile predvsem strokovne delavke iz organizacij, ki imajo različne certifikate kakovosti (»Mi imamo na področju zaposlitvene rehabilitacije, vsi zaposleni imajo evropski certifikat kakovosti za socialne storitve, in že tam je določeno tudi, da je treba sprejeti nekako pravila oziroma ozaveščati zaposlene o raznih zlorabah, in to z obeh strani, kar se lahko tudi, smo tudi strokovni delavci v resnici podvrženi temu, da lahko tudi pride do primerov...« (FS1 A1 Pos. 128)), pri čemer so poudarile, da je o tem treba ozaveščati tudi uporabnike (»Ampak ja, imamo pa te mehanizme in tudi uporabnikom predstavimo te stvari, tako da so tudi oni opolnomočeni in vejo, zato in če bi se dogajalo, tudi protokol, na koga se lahko obrnejo, se pravi, če bi en strokovni delavec izvajal diskriminacijo, karkoli v zvezi s tem, nasilje, vejo, kako gre postopek na koga se obrniti« (FS1 A1 Pos. 128)).

Zaznati je, da v okoljih, kjer imajo ustrezno prilagojena delovna mesta, kjer med zaposlenimi prevladujejo dobri odnosi (ta dejavnik se kaže kot ključen) in kjer delujejo v skladu z zahtevami certifikatov kakovosti, opazajo manj nasilja in diskriminacije. Zato bi bilo te dejavnike smiselno spodbujati.

Kadar pa že pride do nasilja ali diskriminacije, ukrepi v tem primeru sledijo kodeksom in protokolom, ki so za to določeni v organizacijah ne glede na področje dela (»Ravno v tem času imamo tudi eno

prijavo – prvo, odkar sem tukaj – ki gre po celem postopku» (FS2 B4 Pos. 177–178)). Obrnejo se na pomoč pravnih služb (*»Mi do teh informacij ponavadi pridemo preko naše pravne pomoči, kjer v bistvu se pojavi problem, ali nekih ovir na delovnem mestu ali prilagoditve glede na invalidnost, in se potem izkaže, da je to kar kot ena snežna kepa in se še kaj drugih stvari izve«* (FS1 A6 Pos. 19)). Če gre za invalidska podjetja in ugotavljajo kršitve, se vključi tudi Direktorat za invalide v okviru takratnega MDDSZ. V primeru kršitev pri prilagoditvah delovnih mest se vključi financierje opreme. V primerih (sumov) nasilja se strokovne delavke obrnejo na policijo (*»Recimo, jaz osebno sem že večkrat poklicala policijo, kaj se je zgodilo, jaz pojma nimam, lahko sem čisto mim brcnila, ampak to je tisto, a ne, zbuditi zavest v ljudeh 'Daj, ne glejmo samo nase, ampak dajmo še poskusiti komu pomagati'«* (FS1 A5 Pos. 21)).

Izpostavljen je bil še en vidik, in sicer, da je v okviru zaposlitve lahko prisotno tudi prepričanje, da v primeru nasilja ali diskriminacije v zasebnem okolju vodje niso pristojni za ukrepanje (*»Še vedno je prisotno prepričanje, da mora človek težave reševati sam. Ko ne gre več, pove – a pogosto prepozno. Če bi povedal prej, bi lahko reagirali drugače. Seveda mora tisto, kar se dogaja doma, ostati doma, a ista oseba pride čez prag delovnega mesta in je še vedno ista oseba«* (FS2 B1 Pos. 133–134)).

Posebej pa strokovne delavke izpostavljajo pomen zaupanja med strokovnimi delavci in ljudmi, ki doživljajo nasilje in diskriminacijo. Če zaupanje ni vzpostavljeno, o nasilju in diskriminaciji manj verjetno spregovorijo. Tako je opazno, da lahko odsotnost dobrih odnosov (ki so varovalni dejavnik znotraj organizacijskih okvirov in tudi v zasebnem okolju) pomeni manj zaupanja, to pa posledično vodi k redkejšemu poročanju o nasilju in diskriminaciji v organizacijah in se s tem tveganje za še več diskriminacije, nasilja in manj varnosti in zdravja znotraj delovnega okolja še poveča. Zato je pomembna še večja pozornost delodajalcev na psihosocialna tveganja v delovnih okoljih (na kar opozarja tudi Nacionalni inštitut za varovanje zdravja (2020a, 2020b)).

Organizacije na trgu dela in na področju socialnega varstva in varstva invalidov pri svojem delu na sploh in tudi konkretno pri preprečevanju diskriminacije in nasilja sodelujejo s policijo, šolami, organizacijami na področju zdravstvenega varstva, z drugimi nevladnimi organizacijami. Opozarjajo pa na to, da bi bilo potrebnega več sodelovanja med organizacijami, ki delujejo na področju nasilja, in organizacijami, ki delujejo na področju varstva invalidov (*»Pa mogoče*

še, da to informiranje, dostikrat nimajo dosti informacij, sploh kakšne, če so bolj izolirane, kot posledica nasilja, in se mi zdi, da bi morali tudi mi več sodelovati z invalidskimi organizacijami, zvezami, ne vem, društvi, v smislu izmenjave nekih informacij. Vem, da pred leti smo dosti tako s temi, ki na področju duševnega zdravja, in potem so, ne vem, oni za nas kakšno izobraževanje, mi za njih kakšno izobraževanje, in potem vsaj točno veš, kaj lahko ponudiš, kam usmeriti osebo ali pa tako» (FS1 A7 Pos. 64)).

Potrebe, ki jih na tem področju še opažajo strokovne delavke, so povezane z ozaveščanjem in izobraževanjem delodajalcev in strokovnih delavcev v organizacijah pomoči in podpore o socialnih veščinah, skrbi za dobre odnose oziroma socialnih in trajnostnih vidikih zaposlovanja. Z vidika finančnih spodbud države strokovne delavke pogrešajo financiranje mentorstev in spremljanja za ljudi z oviranostmi v vseh delovnih okoljih, spodbude za zaposlovanje ljudi z oviranostmi v običajnih delovnih okoljih ter sistemsko financiranje nevladnega sektorja, ki izvaja programe podpore in pomoči za ljudi z oviranostmi in z izkušnjo nasilja.

Sodelujoče v raziskavi smo povprašali tudi po njihovi oceni zakonodaje in ukrepov na področju preprečevanja nasilja in diskriminacije ter zagotavljanja pravic ljudi. Ta ocena ni bila enopomenska. Večinoma zakonodajo sicer ocenjujejo kot ustrezno, opozarjajo le, da ni ustrezne podpore in mentorstev za ljudi z oviranostmi v vseh delovnih okoljih (prisotna je v invalidskih podjetjih in zaposlitvenih centrih) in da je ureditev pravic za ljudi z oviranostmi preveč razpršena. V praksi pa pri izvajanju zakonodaje zaznavajo več pomanjkljivosti. Udeleženec iz podjetja opozarja na okorelost sistema financiranja prilagoditev (*»Vse prilagoditve smo financirali iz lastnih sredstev, ker smo tako hitreje lahko zagotovili prilagoditev posamičnim osebam. Sistem za prilagoditve je pa dolgotrajnejši.«* (FS2 B5 Pos. 5)). Na področju nasilja so postopki pred sodišči dolgotrajni (*»Dolgotrajni postopki administracije in tako naprej. Vmes izgubi motivacijo za nekaj, kar želi, in potem motivirati nazaj, ali pa spet začeti na začetku zadevo peljati, ker si izgubil vse tisto, kar si do neke pripeljal«* (FS1 A6 Pos.62)), prav tako se ženske počutijo nepodprte. Izpostavljajo tudi slabo varovanje osebnih podatkov, saj so pogosto razkrite lokacije bivanja, imena strokovnih delavk, do katerih imajo potem dostop tudi povzročitelji nasilja (*»Ni se še zgodilo, da bi naša žrtev prišla s sodišča, dobila odločbo in da tam ne bi pisalo noter naše društvo. Potem pa pošto pošiljajo na njen naslov, pa kartoteke zraven, da jaz vem, ima, ne vem, povzročitelj dostop,*

na Sočo peljemo uporabnika po voziček, direktorica me je klicala iz Soče, povzročitelj kliče, mi smo prioriteten bili obravnavani, ker smo se zmenili zaradi vozička, on je noter v z-Vem pogledal, da je imel fant pregled in je klical, ne, zakaj ste mu dali nov voziček. Sistem v teh primerih čisto odpove. Razumem, da je sistem tak, kot je, ampak da se zavaruje osebo v teh postopkih. Pol pa rečejo 'Saj nisem varen nikjer'« (FS1 A4 Pos.142)).

Problem je tudi razpršenost zakonodaje (pravice za ljudi z oviranostmi so razpršene po različnih zakonih), kar pomeni, da so ženske z oviranostmi pomanjkljivo informirane, če npr. pridejo najprej v stik s policijo in dobijo informacije o možnostih prijave nasilja, ne pa tudi o pravicah s področja trga dela, socialnega varstva ipd., kar bi bilo nujno, da bi lahko celovito obravnavali njihove potrebe (*»Ne govorim samo o naši instituciji, ampak ljudje, ki imajo zdravstvene težave, hodijo k zdravnikom in zdravnikom najbolj zaupajo, in tam bi morali dobiti v resnici informacije, katere ... do katerih pravic so upravičeni, ampak tega ne dobijo. Tudi ta, ja, diskriminacija zaradi razdrobljenosti našega zakonodaje, kje sploh te pravice iskati. Kaj mi pripada, kaj mi ne pripada. Če mi to pripada, mi potem to ne pripada ... Mislim, tako je cel ... Lahko, če si sam v tem, je kaos. In sigurno boš zgrešil kakšno stvar, do katere si upravičen. Sigurno. Verjetno se tudi drugi s tem srečujete«* (FS1 A1 Pos. 82)).

5 Dobre prakse preprečevanja in odzivanja organizacij na nasilje in diskriminacijo nad ženskami z oviranostmi ter dodatne potrebe

Kot dobre prakse odziva organizacij na nasilje in diskriminacijo strokovne delavke omenjajo, da je pomemben kompetenten strokovni tim, celostna podpora ter dovolj časa za delo s posameznikom, ki je to doživel (*»Del tega je tudi, da poskušamo delovati celostno, a ne, v smislu, da ne gre samo za svetovalni proces, ampak da v okviru tega lahko dobi neko pravno pomoč, lahko dobi zagovornišvo, lahko dobi spremstvo, lahko smo kot nek vezni člen med institucijami pa osebo, a ne, tako da to je zagotovo en tak plus, a ne«* (FS1 A7 Pos. 55)). Med dobre prakse eden od sogovornikov uvršča kulturo, ki ob napakah ne išče krivca, temveč sistemske rešitve (*»Če se zmotijo ali če pride do napake, ni takoj pogovor v smislu: kdo je kriv. Ampak se vprašamo: zakaj je do tega prišlo in kako bomo to sistemsko, organizacijsko uredili, da se ne bo ponovilo«* (FS2 B5 Pos. 6)).

Izpostavljajo tudi področje varnih namestitev za umik pred povzročiteljem nasilja. Za ženske z oviranostmi je teh nastanitvenih možnosti v Sloveniji premalo, prav tako številne slovenske varne hiše in materinski domovi niso prilagojeni za ženske z različnimi oviranostmi. Problem v kontekstu organizacij s področja nasilja pa je tudi, da krizni centri niso prilagojeni ljudem z gibalnimi oviranostmi (*»To sem še prej mogoče pozabila omenit, da ko govorimo recimo o namestitvah v varne hiše in tako naprej, so problem tudi krizni centri, ki so pa eno stopnjo pred nami, krizni center je prva urgentna namestitev, mi smo bolj planirana namestitev za kriznim centrom in tudi krizni centri večinoma niso prilagojeni za gibalno ovirane, a ne, tako da v bistvu, ko govorimo o neki tej kaskadi, ki se mora sprožiti, da oseba pride do varne hiše, lahko tudi mimo kriznega sicer, ampak je problem že eno stopnjo pred nami, a ne, že krizni center je v bistvu težava«* (FS1 A3 Pos. 56)).

Preprečevanje nasilja in diskriminacije se po mnenju sogovornikov kaže na več ravneh. Na najbolj splošni (sistemski) je smiselno spodbujanje družbeno odgovornega podjetništva, ki spodbuja vključevanje skupin z oviranostmi. Zaposlitvena rehabilitacija je področje, ki v okviru redne dejavnosti poleg osredotočanja na vidike zaposlovanja in dela pozornost posveča tudi socialnim vidikom, kar lahko posameznika celoviteje podpre, če se morebiti sooča z nasiljem in diskriminacijo v zasebnem okolju. Rezultati analize fokusne skupine sicer nakazujejo, da se strokovni delavci in drugi zaposleni v delovnih okoljih na težave v zasebnem okolju večinoma ne odzivajo. Dobra praksa v okviru zaposlitvene rehabilitacije pa nakazuje, da je smiselno težave zaposlenih reševati celoviteje in ne ločeno glede na delovno in zasebno okolje. Sicer pa na sploh sodelujoči v raziskavi kot pomembno poudarjajo takojšnjo individualno pomoč posameznicam ob opaženih težavah; podporo, izobraževanje in ozaveščanje delodajalcev. Kot zelo pomembno storitev izpostavljajo osebno asistenco, ki je ob ustrezni izvedbi lahko podporni dejavnik, lahko pa je tudi dejavnik tveganja, kadar osebni asistenti nimajo ustreznih kompetenc, oziroma svojega dela ne opravljajo skladno s smernicami.

Strokovne delavke so poleg vsega omenjenega izpostavile še nekatere druge dodatne potrebe. Za ustreznije odzivanje na diskriminacijo in nasilje so po njihovem mnenju potrebne dodatne raziskave na področju nasilja in oviranosti (*»Mislim, da na tem področju tudi zelo manjka raziskav. Že sploh pri nasilju nad ženskami manjka raziskav. Saj vemo, kdaj je bila ta zadnja in edina, ki jo imamo narejeno. Ker*

dokler mi ne poznamo zares, kaj se dogaja, saj tudi ena taka raziskava, fokusna skupina doprinese k temu, ampak treba bi bilo tudi eno nacionalno raziskavo narediti o nasilju nad ženskami z invalidnostjo» (FS1 A7 Pos. 143)). Iz tega bi lahko pripravili smernice za preprečevanje nasilja in diskriminacije (»To jaz mislim, da je proces, ki je dolgotrajen, pa to je na državni ravni potrebno neke smernice potegniti« (FA1 A5 Pos. 21)).

Opozorile so še na potrebo po ozaveščanju o problematiki nasilja nad ženskami z oviranostmi že od osnovnošolskega izobraževanja naprej (*»ker ugotavljamo, da v bistvu je v družinah ogromno nasilja in da javnost tega ne obravnava. Oziroma država kot taka, niti šolstvo, niti pač tega ne obravnavamo, vsaj po naših izkušnjah. In da je zelo dobro, da bi o teh stvareh začeli govoriti že v osnovni šoli. A ne? Ker ... saj veste, kaj se dogaja tudi med otroki, a ne?« (F1 A5 Pos. 21))* ter več opozarjanja na spletne zlorabe, za katere so ženske z oviranostmi še posebej ranljive (*»Ampak res, in potem se te, ne vem, klepetalnice, čvekalnice, kaj imajo, Tinderji, pač, kaj so te, ne, chati, tega, to pa jaz sploh ne znam ... Sploh ne vemo, kako se lotiti spletnega nasilja. Letos bomo poskušali nekega strokovnjaka za internetno varnost, spletno varnost najeti, da predavanje naredi. To je najmanj zaenkrat kar lahko naredim za začetek. Bomo pa videli, kaj bo to prineslo« (FS1 A4 Pos. 154)).*

V posameznih primerih sodelujoči v raziskavi predlagajo, da naj bi rešitve za probleme in potrebe ljudi z oviranostmi bile sestavni del rešitev za vse ljudi in ne ločeno za ljudi s statusom invalida. Glede na to, da se predvsem mladi po mnenju sogovornikov težko identificirajo s statusom, bi take rešitve pomenile ustrezno podporo in manjši občutek stigmatizacije. Bile bi tudi v skladu z modelom človekovih pravic, ki ga nekateri avtorji (Lawson in Becket, 2021) označijo kot predpisujoči model politik na področju oviranosti, pri čemer v središču ni koncept ali ideja oviranosti, saj oviranosti ne razume kot zanikanja človekovih pravic samih po sebi. Je uporaben za vse, ki se soočajo z zatiranjem človekovih pravic ne glede na izkušnjo oviranosti.

6 Med sedanjostjo in prihodnjimi izzivi

Iz predstavljenih rezultatov v tem poglavju vidimo, da sodelujoči v raziskavi, ki imajo bogate izkušnje na področju trga dela, socialnega varstva in varstva invalidov, oviranosti ne razumejo samo kot

medicinski vidik (po medicinskem modelu), ampak je njihovo razumevanje bližje socialnemu modelu (upoštevata tudi okoljske in družbene ovire), delno pa se (vsaj nekatere) v razmišljanjih približujejo modelu človekovih pravic. To je zaznati v njihovih predlogih ali opisih dobrih praks, kjer izpostavljajo nujnost zagotoviti celovito podporo ženskam z oviranostmi – ne kot rešitve izključno za njih, ampak kot rešitve za vse ljudi, ki imajo podobne potrebe (kar je skladno z modelom človekovih pravic).

Na potrebe pa je treba odgovoriti konkretno in soustvariti rešitve v individualiziranih projektih podpore in pomoči. Glede na to, da strokovne delavke opozarjajo na kompleksne oviranosti in na večkratno diskriminacijo (poleg spola in oviranosti še kulturno okolje, materialne okoliščine, zasvojenosti ...), je v skladu z različnimi avtorji (Crenshaw, 1991, Shakespeare, 2014, Molek in Gorenc Zorran, 2024), pa tudi po besedah posameznih strokovnih delavk, nujen intersekcionalni pristop. Potrebe žensk z oviranostmi so lahko zelo različne in jim »standardizirane« rešitve niso nujno v pomoč. Sodelujoči v raziskavi so poročali, da diskriminacija in nasilje nista omejena samo na en kontekst, ampak se pojavljata v zasebnem in delovnem okolju oziroma na trgu dela, pa tudi v organizacijah pomoči in podpore. Še posebej je izpostavljeno zasebno okolje, v katerem so ženske z oviranostmi pogostejše izpostavljene nasilju tudi zaradi tega, ker so lahko (ekonomsko, fizično) odvisne od bližnjih, ki so njihovi oskrbovalci ali so zaradi ovir glede mobilnosti socialno izolirane. Podobno so ugotavljali tudi v drugih okoljih (Hughes idr. 2012, World Health Organisation, 2011).

Iz izsledkov naše raziskave zaznamo, da strokovne delavke iz organizacij, ki nudijo pomoč in podporo ženskam z oviranostmi, večinoma podprejo ženske ne glede na okolje nasilja in diskriminacije. Tudi če se diskriminacija in nasilje zgodita v organizacijah podpore in pomoči, je iz opisov strokovnih delavk zaznati primere ustreznih odzivov. Ukrepajo namreč tako, da ob zaznanem nasilju strokovne delavke, ki so bile povzročiteljice nasilja, na teh delovnih mestih ne morejo več delati. Kljub ukrepom in občutljivosti za prakse diskriminacije in nasilja se torej še vedno srečujemo z institucionalnim nasiljem oziroma nasiljem v organizacijah podpore in pomoči (odločanje namesto posameznikov, paternalizem, neustrezni pogoji ...), na kar je v svojem kritičnem pristopu v študijah oviranosti opozarjal Oliver (1990).

Sodelujoči v raziskavi, ki delujejo na trgu dela (z izjemo tistih organizacij, ki so vključene v sistem zaposlitvene rehabilitacije), se za razliko od prej omenjenega odzivajo na nasilje in diskriminacijo na delovnem mestu, v zasebno okolje pa (praviloma) ne posegajo. Ob tem je iz odgovorov sodelujočih, ki delujejo na področju trga dela, zaznati ambivalenten položaj žensk z oviranostmi. Na eni strani so jih označevali kot motivirane, odgovorne, zavzete za delo, a se na drugi strani še vedno pojavljajo predsodki delodajalcev, posledica tega pa je zanje manj priložnosti pri iskanju zaposlitve in več težav pri ohranjanju zaposlitve. Torej gre za ohranjanje institucionalnih praks in stereotipov o produktivnosti ljudi z oviranostmi, ki sta jih omenjala že Barnes in Mercer (2010).

Iz odgovorov strokovnjakov, ki smo jih vključili v raziskavo, je v okviru odzivanja in preprečevanja nasilja in diskriminacije zaznati tudi ovire na sistemski ravni, to so npr. dolgotrajni administrativni/sodni postopki, razdrobljenost zakonodaje in pomanjkanje dostopnosti prilagojenih storitev. Te sistemske ovire pa bi lahko poimenovali tudi strukturno nasilje (Galtung, 1969), kjer družbene strukture preprečujejo posameznikom, da bi zadovoljili svoje potrebe, oziroma v tem primeru uveljavili pravice, ki jim pripadajo skladno s konvencijami in zakonodajo.

Da bomo lahko ženskam z oviranostmi zagotovili ustrezno podporo in preprečili nasilje in diskriminacijo, je treba delovati na več ravneh. Ustrezno in kakovostno podporo lahko zagotovimo v organizacijah s podporno organizacijsko kulturo, občutljivostjo za psihosocialna tveganja, z dobrim sodelovanjem z drugimi organizacijami, s kompetentnimi strokovnimi delavci. Le kompetentni strokovni delavci, ki delajo v podpornem delovnem okolju, lahko vzpostavijo zaupanje in dober (delovni) odnos z ženskami z oviranostmi (in z vsemi ljudmi, če izhajamo iz modela človekovih pravic) in tako hitreje zaznajo odstopanja in ravnanja, ki pomenijo diskriminacijo in nasilje ter hitreje ukrepajo. Ob tem pa je treba poskrbeti še za ustrezen sistemski okvir, ustrezno ozaveščanje in informiranje. Na nujnost na uporabnika osredotočenih pristopov in pristopov, osnovanih na človekovih pravicah, opozarja že Konvencija združenih narodov o pravicah invalidov (Organizacija združenih narodov, 2006). Take pristope pa izpostavljajo tudi nedavne smernice kakovosti v socialnih storitvah (European Social Network, 2025).

Na podlagi navedenih ugotovitev izpostavljamo nekaj predlogov za izboljšanje obstoječega stanja v različnih kontekstih.

Spodbujanje varovalnih dejavnikov v organizacijah podpore in pomoči:

- Možnost specifičnih in prilagojenih storitev podpore in pomoči za ženske z različnimi kombinacijami ovir na podlagi izvirnih projektov pomoči in podpore, vključno s celostnim pristopom in dovolj časa za uporabnike. Pri tem so lahko zgled rešitve na področju zaposlitvene rehabilitacije in koncepti socialnega dela. Več nastavitvenih možnosti za ženske z oviranostmi, ki doživljajo nasilje.
- Krepitev osebne asistencije kot varovalnega dejavnika.
- Nujnega je več sodelovanja med organizacijami, ki delujejo na področju nasilja in organizacijami, ki delujejo na področju varstva invalidov.
- Dodatno usposabljanje strokovnih delavcev za boljše prepoznavanje nasilja in diskriminacije.

Spodbujanje varovalnih dejavnikov v delovnih okoljih:

- Podpora na (prilagojenih) delovnih mestih (npr. mentorstva) tudi po zaposlitvi po končani zaposlitveni rehabilitaciji oziroma kontinuirano ob potrebah.
- Večja pozornost delodajalcev na psihosocialna tveganja in predvsem spodbujanje dobrih odnosov, ozaveščanje delavcev in delodajalcev o zdravem in varnem delovnem okolju.
- Večja pozornost strokovnih delavcev v delovnem okolju tudi na socialne in zasebne vidike zaposlenih, saj lahko tako hitreje in celoviteje rešijo njihove težave. Strokovne službe bi zato bilo smiselno okrepiti s strokovnjaki, ki imajo ustrezne kompetence za nudenje pomoči in podpore. Pri tem bi se lahko zgledovali po sistemu zaposlitvene rehabilitacije, kjer strokovni delavci delujejo v timu.
- Možnost podpore prilagoditev delovnih mest za vse ne glede na status, če so prisotne oviranosti (predlog zahteva tudi spremembe zakonodaje).

Spodbujanje varovalnih dejavnikov na sistemski ravni:

- Ustrezna informiranost o pravicah žensk z oviranostmi na različnih področjih (trg dela, zdravstveno varstvo, socialno varstvo ...) z zagotovitvijo enotnih vstopnih točk.

- Spodbujanje sodelovanja med organizacijami, za kar je potrebna boljša koordinacija med sistemom socialnega varstva, zdravstva, pravosodja; zagotavljanje varne izmenjave podatkov o ženskah z oviranostmi oziroma za vse ljudi, ki potrebujejo pomoč in podporo zaradi kompleksnih potreb iz več organizacij hkrati.
- Poenostavljanje in skrajšanje administrativnih postopkov v primeru odziva na diskriminacije in nasilje ter pri uveljavljanju pravic.
- Finančne spodbude za zagotavljanje mentorstva in podpore na delovnih mestih ter za zaposlovanje ljudi z oviranostmi v običajnih delovnih okoljih.
- Zagotovitev sistemskega financiranja za nevladne organizacije, ki izvajajo pomoč in podporo ženskam z oviranostmi oziroma za vse ljudi.
- Več opozarjanja in ozaveščanja glede spletnih zlorab.
- Večje ozaveščanje o preprečevanju diskriminacije in nasilja že od osnovnošolskega izobraževanja naprej.
- Dodatne raziskave na področju nasilja in oviranosti (uspešnost ukrepov, programov).
- Razmislek o razvoju politik, ki temeljijo na modelu človekovih pravic.

Strokovne delavke, strokovni delavci in drugi deležniki na trgu dela prepoznavajo možnosti za izboljšanje pomoči in podpore ženskam z oviranostmi, ki pomenijo konkreten premik k bolj vključujočim praksam in preprečevanju diskriminacije in nasilja. Predvsem krepitev moči žensk z oviranostmi, skrb za spoštljive odnose v vseh okoljih in omogočanje prilagoditev in pripomočkov glede na njihove konkretne potrebe, so tisti načini, ki lahko spodbudijo njihov pomemben prispevek družbi in omogočijo občutek sprejetosti.

Literatura in viri

- Barnes, C. & Mercer, G. (2010). *Exploring disability* (2nd ed.). Cambridge: Polity Press.
- Crenshaw, K. (1989). *Demarginalizing the Intersection of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine, Feminist Theory and Antiracist Politics*. U. Chicago.: Legal F.
- Crenshaw, K. (1991). Mapping the margins: Intersectionality, identity politics, and violence against women of color. *Stanford Law Review*, 43(6), 1241–1299.

- Čačinovič Vogrinčič, G. & Mešl, N. (2019). *Socialno delo z družino: soustvarjanje zelenih izidov in družinske razvidnosti*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
- Društvo za nenasilno komunikacijo (b. d.) Pridobljeno 30. 5. 2026 s <https://www.drustvo-dnk.si/sl/o-nasilju/kaj-je-nasilje.html>
- European Social Network (2025). *European Framework for Quality in Social Services*. Brussels: European Social Network.
- Fougeyrollas, P. Boucher, N., Edwards, G., Grenier, Y. & Noreau, L. (2019). The Disability Creation Process Model: A Comprehensive Explanation of Disabling Situations as a Guide to Developing Policy and Service Programs. *Scandinavian Journal of Disability Research*, 21(1), 25–37. <https://doi.org/10.16993/sjdr.62>
- Galtung, J. (1969). Violence, Peace, and Peace Research Source. *Journal of Peace Research*, 6(3), 167–191.
- Hughes, K., Bellis, M. A., Jones, L., Wood, S., Bates, G., Eckley, L., McCoy, E., Mikton, C., Shakespeare, T. & Officer, A. (2012). Prevalence and risk of violence against adults with disabilities: A systematic review. *The Lancet*, 379(9826), 1621–1629.
- Lawson, A. & Beckett, A. E. (2021). The social and human rights models of disability: towards a complementarity thesis. *The International Journal of Human Rights*, 25(2), 348–379, DOI: 10.1080/13642987.2020.1783533
- Molek, N. & Gorenc Zoran, A. (2024). Dvojna diskriminacija: interseksionalnost med spolom in invalidnostjo na slovenskem trgu dela. *Socialno delo*, 63(4), 279–299.
- Nacionalni inštitut za javno zdravje. (2020a). Nacionalni program za Duševno zdravje Mira. 14 najpomembnejših psihosocialnih tveganj na delovnem mestu. Ljubljana: Nacionalni inštitut za javno zdravje. Pridobljeno 5. 4. 2026 s <https://www.zadusevnozdravje.si/na-delovnem-mestu/psihosocialna-tveganja-na-delovnem-mestu/14-najpomembnejših-psihosocialnih-tveganj-na-delovnem-mestu/>
- Nacionalni inštitut za javno zdravje. (2020b). Nacionalni program za Duševno zdravje Mira. Pomen psihosocialnih tveganj za zaposlene, delovne organizacije in družbo. Ljubljana: Nacionalni inštitut za javno zdravje. Pridobljeno 5. 4. 2026 s <https://www.zadusevnozdravje.si/na-delovnem-mestu/psihosocialna-tveganja-na-delovnem-mestu/pomen-psihosocialnih-tveganj-za-zaposlene-delovne-organizacije-in-druzbo/>
- Oliver, M. (1990). *The politics of disablement*. London: Macmillan.
- Organizacija združenih narodov (2006). Konvencija Združenih narodov o pravicah invalidov. Pridobljeno 13. 12. 2024 s: <https://www.varuh-rs.si/pravni-temelji-cp/ozn-organizacija-zdruzenih-narodov/konvencija-o-pravicah-invalidov/>
- Rapilane Obrán, N. (2018). *Nasilje nad ženskami, pravne poti v varno življenje žensk in otrok*. Ljubljana: Društvo za nenasilno komunikacijo.

- Sedmak, M. & Kralj, A. (2006). Nevarna zasebnost – nasilje v družinah v Sloveniji. *Družboslovne razprave*, 22(53), str. 93–110.
- Shakespeare, T. (2014). *Disability rights and wrongs revisited* (2nd ed.). New York: Routledge.
- Videmšek, P. (1999). *Opolnomočenje prizadetih ljudi na področju spolnosti in preprečevanju spolnih zlorab*. Ljubljana: ISH (magistrsko delo).
- World Health Organization. (2011). *World report on disability*. WHO & World Bank.

Sklepne misli in priporočila

Liljana RIHTER, Valentina FRANCA

V monografiji smo predstavili večplasten pregled položaja žensk z oviranostmi v različnih kontekstih – od zasebnega, v skupnosti, na trgu dela, v organizacijah pomoči in podpore, do systemskega. Predstavili smo konceptualna izhodišča o diskriminaciji in nasilju in se nato osredotočili na presečišče ženskega spola in oviranosti. Nadaljevali smo s prikazom (ne) vključenosti žensk z oviranostmi v mednarodnih in nacionalnih strategijah ter z analizo pravnega varstva pred intersekcijsko diskriminacijo in nasiljem v Republiki Sloveniji. Sledijo poglavja, ki temeljijo na sekundarnih in primarnih virih empiričnih podatkov. Na podlagi razpoložljivih kvantitativnih podatkov prikazujemo položaj žensk z oviranostmi na trgu dela v evropskem kontekstu. Na podlagi primarnih podatkov, ki so bili zbrani na neslučajnostnih priložnostnih vzorcih žensk z oviranostmi, strokovnjakov in strokovnjakinj, ki se z njimi srečujejo v okviru svojega strokovnega dela, in ostalih deležnikov na trgu dela, pa prikažemo njihov položaj na trgu dela, v zasebni sferi in njihovo delovanje v ožjem in širšem okolju. Pri tem smo bili posebej pozorni tako na dobre prakse in varovalne dejavnike kot tudi na ovire in dejavnike tveganja. Glavni namen monografije pa je bil predstaviti dejavnike in ukrepe, ki lahko preprečujejo diskriminacijo in nasilje nad ženskami z oviranostmi. S prispevki v monografiji smo tako prikazali kompleksno tematiko raziskovanja položaja žensk z oviranostmi in/ali statusom invalida s perspektive različnih znanosti in strok – pravne, ekonomske, sociološke, politološke in socialnega dela.

V poglavju o izzivih definicij in ocen razsežnosti diskriminacije in nasilja na podlagi pregleda literature v družboslovnih znanostih ugotavljamo, da se konceptualizacija pojavov diskriminacije in nasilja spreminja in da je vsakokratno družbeno, kulturno in politično konstruirana. To je v povezavi z raziskovanjem zahteven izziv, saj raziskovalke in raziskovalci pri preučevanju izhajamo iz različnih definicij in tako pridemo tudi do različnih rezultatov, ki so med seboj pogosto tudi neprimerljivi. V našem raziskovanju smo izhajali iz socialnega modela oviranosti (Oliver, 1992; Morris, 1993; Zaviršek, 2014; Barnes, 2019), dopolnjenega z modelom človekovih pravic (Lawson in Becket, 2021). Za razumevanje, kako se na različnih ravneh (mikro, mezo, makro) konstruira pomen oviranosti, pa smo uporabili t. i. model procesa ustvarjanja oviranosti (Fougeyrollas idr., 2019). Zaradi kompleksnosti in prepletov različnih dejavnikov smo izpostavili koncept interseksionalnosti oziroma presečnosti (Crenshaw, 1989), saj je namreč težko enoznačno določiti, ali je diskriminacija posledica samo oviranosti ali spola ali še kakšne druge okoliščine v življenju žensk z oviranostmi. Pri raziskovanju nasilja nad ženskami z oviranostmi smo zaradi podobnega izziva različnih definicij izhajali iz širše definicije nasilja (Podreka, 2017), ki zajame zelo različne vidike nasilja in ne samo fizičnega. O razsežnosti diskriminacije in nasilja nad ženskami z oviranostmi in/ali statusom invalida je težko z gotovostjo narediti zanesljive in veljavne zaključke, je pa iz različnih raziskav, ki jih povzema European Institute for Gender Equality (b. d. a), mogoče razbrati, da so ženske z oviranostmi petkrat do desetkrat pogostejše diskriminirane v primerjavi z ženskami brez takih okoliščin. Zelo skopi pa so tudi podatki za Slovenijo glede nasilja nad ženskami z oviranostmi. Med drugim tudi zato, ker o nasilju redkeje poročajo. Opozarjamo, da je kljub napredku zakonodaje o človekovih pravicah, zakonodaje proti diskriminaciji in napredku različnih oblik pomoči in podpore še vedno precej neenakosti v zasebnem, delovnem in javnem življenju žensk z oviranostmi. Zato smo z nadaljnjim empiričnim raziskovanjem pridobili še dodatne podatke, ki nam omogočajo prikazati bolj poglobljene in informirane predloge za ustvarjanje bolj vključujočega in pravičnega okolja za vse.

V poglavju o oblastni konstrukciji ranljivosti žensk s perspektive političnih strategij na nacionalni in evropski ravni ugotavljamo, da demokracija in deklarirane človekove pravice same po sebi še ne zagotavljajo vključujočega okolja. Lahko gre celo za vzdrževanje

obstojećih razmerij moči, ki so se izoblikovala v zgodovini in so strukturno pogojena. Koncept interseksionalnosti, ki raziskuje razne oblike in pogoje konstruiranja ranljivosti, je v tem kontekstu lahko uporaben, saj so zatiranja bila (in so še) večplastna in so pogosto temeljila na binarnosti »mi in drugi«. Kot pomemben korak lahko zaznamo, da je interseksionalnost bila prepoznana kot uporaben koncept za raziskovanje ranljivosti, a je v politikah na evropski in na nacionalni ravni še vedno prisotna na ravni retorike in precej manj razvidna v ukrepih, zato dejanskih sprememb glede neenakosti še ni razvidnih. Zato je in bo potreben razmislek o kategorijah, tipologijah in klasifikacijah, saj lahko te reproducirajo ranljivosti že s specifično »obravnavo« posameznih kategorij ali pa celo ustvarjajo »nove kategorije drugosti«. Pomembno je, da se zavzemamo za emancipacijski potencial koncepta interseksionalnosti s poseganjem v pogoje nastanka neenakosti.

V poglavju o normativnem idealu in realnosti smo analizirali pravno varstvo žensk s statusom invalida pred intersekcijsko diskriminacijo in nasiljem v Republiki Sloveniji in izpostavili večplastno nevidnost te skupine žensk, ki je na eni strani spregledana v splošnih politikah enakosti spolov, na drugi pa znotraj gibanja za pravice invalidov, ki je bilo pogosto osredotočeno na izkušnje moških. Spre gledanost ima lahko večplastne posledice, npr. otežen dostop do trga dela, večjo izpostavljenost nasilju, saj so te ženske pogosto odvisne od oskrbovalcev. Zato izpostavimo sistemske vrzeli, ki preprečujejo, da bi lahko dejansko zagotovili enakopravnost in varnost žensk z oviranostmi. Prva od teh je bila že vključevanje invalidnosti pod druge okoliščine v dokumentih, ki urejajo človekove pravice. Šele z mednarodno konvencijo o pravicah invalidov (Organizacija združenih narodov, 2006) je invalidnost razumljena skladno s socialnim modelom, posebej so izpostavljene tudi ženske in intersekcijski pogled. Druga je konvencija o odpravi vseh oblik diskriminacije žensk (CEDAW), ki invalidnost vključi implicitno, a so s sodno prakso kasneje opozorili na dvojno diskriminacijo žensk z invalidnostjo in na spodbujanje ukrepov za zagotavljanje dostopa do izobraževanja, zaposlitve, zdravstvenih storitev. Pomembne dokumente na tem področju je sprejela tudi Mednarodna organizacija dela. V evropskem in nacionalnem prostoru so zakonodajne rešitve na podlagi analize označene kot naprednejše, vendar je zaznati, da zakonodaja o invalidih ne obravnava spolno specifičnih ovir, zakonodaja o enakosti spolov pa invalidnost

spregleda. Interseksijska diskriminacija se v pravnih postopkih izgubi. Še posebej se kljub normativni zavezi kaže, da dostopnost objektov v javni rabi še ni zagotovljena, kar lahko predstavlja sistemsko obliko diskriminacije za ženske z oviranostmi. Prav tako v primerih nasilja programi in storitve niso ustrezno prilagojeni ženskam z oviranostmi, pri čemer je zaznati tudi institucionalno neodzivnost in s tem tveganje sekundarne viktimizacije. Čeprav Zakon o delovnih razmerjih (ZDR-1, 2013) v 189.b členu omogoča posebne pravice žrtvam nasilja v družini, pa rezultati fokusnih skupin s strokovnimi delavkami in deležniki, s katerimi se ženske z oviranostjo srečujejo v svojem poklicnem življenju, predvsem v delovnem okolju nakazujejo, da se ne odzivajo dovolj na primere nasilja v zasebnem okolju. Za prehod od formalne do dejanske enakosti smo tako predlagali zakonsko spremembo z vključitvijo izrecne prepovedi večplastne in interseksijske diskriminacije, dostopnost kot jasno prioriteto, specializirano podporo z vzpostavitvijo mrež varnih hiš, ki bodo arhitekturno in programsko prilagojene ženskam z oviranostmi, ter stabilno financiranje nevladnih organizacij, ki izvajajo programe na tem področju; reformo meril za ugotavljanje invalidnosti s prehodom od medicinskega do socialnega modela, izobraževanje in ozaveščanje sodnikov in drugih strokovnih delavcev ter zaposlenih, ki prihajajo v stik z ženskami z oviranostmi. Izpostavljamo, da je nujen prehod k proaktivnemu ustvarjanju pogojev za enakost.

V petem in šestem poglavju, ki se osredotočata bolj specifično na področje trga dela, avtorici prikazeta položaj žensk z oviranostmi na trgu dela s perspektive pregleda teoretičnih dognanj in empiričnih študij. Ugotavljata, da kljub mednarodnim zavezam npr. Konvenciji o pravicah invalidov in ciljem trajnostnega razvoja, ki so bile predstavljene tudi v ostalih poglavjih, ljudje z oviranostjo ostajajo v neenakem položaju v primerjavi z ostalimi in bistveno manj delovno aktivni, pogostejše brezposelni in slabše plačani, pri čemer je plačna vrzel povprečno 12 % in je ni mogoče pojasniti z razlikami v izobrazbi ali poklicu. Ženske z invalidnostjo se soočajo s prikrajšanostjo zaradi spola, invalidnosti in nižje izobrazbe. Imajo manj možnosti za zaposlitev in zaslužijo manj kot moški z oviranostmi in ženske brez ovir. Pogosto so zaposlene na delovnih mestih z nižjim statusom in nižjo plačo. Spolni stereotipi in tradicionalne vloge dodatno omejujejo njihove možnosti, zlasti na podeželju. Kljub tem izzivom ženske z oviranostmi, ko dobijo priložnost, pokažejo

visoko motivacijo in zanesljivost. Ovire za vključevanje na trg dela so okoljske, institucionalne in miselne. Med okoljskimi dejavniki so izpostavljeni zlasti fizična nedostopnost delovnih mest, prevoza in komunikacijske ovire, ki ne upoštevajo senzornih oviranosti. Med institucionalnimi dejavniki je zaznati pomanjkanje vključujočega izobraževanja in usposabljanja, šibko izvrševanje protidiskriminacijske zakonodaje ter otežen dostop do zdravstvenega in socialnega varstva. Med miselnimi ovirami pa izpostavljamo stereotipe, predsodke in diskriminacijo delodajalcev in družbe, ki vplivajo na zaposlovanje, napredovanje in vključevanje na delovna mesta. Zato je treba vidike invalidnosti vključiti v vse politike. V slovenskem kontekstu sta znotraj populacije ljudi z oviranostmi zaznali skrb zbujajoče vzorce segmentacije trga dela, izrazite plačne vrzeli med spoloma ter nizko stopnjo stabilnosti zaposlitev, kar je pomembna empirična osnova za razumevanje sistemske ekonomske neenakosti v državi. Ključnega pomena so izboljšanje dostopa do izobraževanja, ustrezno izvajanje protidiskriminacijskih zakonov, prilagajanje delovnih mest in spodbujanje podpornih tehnologij. Sistemi socialne varnosti morajo uravnovežiti podporo s spodbudami za udeležbo na trgu dela.

V poglavjih 7 in 8, ki temeljita na empiričnih podatkih, zbranih v kvalitativni raziskavi, ki smo jo izvedli v dveh delih – v prvem z ženskimi z oviranostmi in v drugem s strokovnimi delavci, ki delajo na področju socialnega varstva in varstva invalidov ter z ostalimi deležniki na trgu dela – smo prikazali ugotovitve, ki iz realnih življenjskih in delovnih okoliščin potrjujejo ugotovitve predhodnih poglavij. Kot ključno ugotovitev pa izpostavljamo, da je položaj žensk z oviranostmi težko opisati s skupnimi značilnostmi, ki bi bile enake za vse. Takšna ugotovitev je posledica izhodišča raziskovanja, ki je temeljilo na intersekcionalnem analitičnem vidiku. Zato je nujno, da se pri odzivih na njihove potrebe na trgu dela in v zasebni sferi uporabljajo izvirni delovni projekti pomoči in podpore (Čačinovič Vogrinčič in Mešl, 2019), ki omogočajo vsakokratno raziskovanje okoliščin in soustvarjanje posameznici prilagojenih rešitev. Na drugi strani pa se ob raziskovanju podpornih in varovalnih dejavnikov ter ovir in dejavnikov tveganja prepozna nekatere skupne dejavnike, ki bi jih lahko vključili v ukrepe za vse ljudi in še posebej za ljudi z oviranostmi ali za ženske. Rezultati nakazujejo, da ženske z oviranostmi poročajo o doživljanju diskriminacije in nasilja, a so nekatere od njih najprej eksplicitno odgovorile, da nasilja in/ali diskriminacije ne doživljajo,

kasneje pa se je iz opisov, kaj so lahko takšne situacije, dalo razbrati, da so jih že doživle. Navedena ugotovitev nakazuje, da nekatere ženske z oviranostjo diskriminacijo ali nasilje normalizirajo ali pa ju ne prepoznajo. Diskriminacijo so najpogosteje doživljale v šolah, na delovnih mestih in v zdravstvenih ustanovah; redkeje pa doma ali v organizacijah pomoči in podpore. Diskriminacijo opredeljujejo kot pomanjkanje prilagoditev ali pripomočkov, pokroviteljsko obnašanje, izključevanje iz priložnosti ter obravnavanje kot manj sposobnih zaradi oviranosti ali spola. Posledice diskriminacije so razvidne v samo-oboževanju, prikrivanju oviranosti, slabšem finančnem/materialnem položaju in včasih v umiku iz javnega življenja (kar poveča tveganje za izključenost). Odzivi na diskriminacijo so različni: nekatere ženske se aktivno zavzemajo za svoje pravice, druge se umaknejo ali skrivajo svojo oviranost. O nasilju mnoge ne poročajo zlasti zaradi odvisnosti od drugih (znotraj domačega okolja ali zaradi nujnosti plačila iz dela za preživetje) in posledične normalizacije takšnih izkušenj. Nasilje se najpogosteje pojavlja v družini od partnerjev, staršev, sorojencev; pa tudi na delovnih mestih od nadrejenih in sodelavcev; v šolah predvsem od sošolcev in v primerih nekaterih tudi v organizacijah pomoči in podpore. Pojavlja se kot verbalno, psihično, fizično in spolno nasilje. Ekonomskega in spletnega nasilja pa ženske z oviranostmi, ki so bile vključene v raziskavo, niso eksplicitno omenjale. Posledice nasilja ženske z oviranostmi občutijo kot stalen strah, poslabšanje zdravja in veliko stisko, zlasti, kadar so vpleteni otroci. Podpora institucij je pogosto nezadostna, odhod iz nasilnega okolja pa je težak zaradi finančnih in stanovanjskih ovir. Tudi strokovne delavke in delavci ugotavljajo, da so ženske s posebnimi potrebami zaradi intersekcionalnosti (spol, oviranost, pa tudi starost, družbeni razred, etnična pripadnost) izpostavljene večjemu tveganju za diskriminacijo in nasilje. Pri delu opažajo, da ženskam prijavljanje nasilja otežuje več dejavnikov – ekonomska odvisnost, pomanjkanje ozaveščenosti in težave pri komunikaciji. Podobno kot ženske omenjajo, da do diskriminacije in nasilja prihaja v zasebni sferi, na delovnih mestih in v organizacijah, kjer iščejo pomoč in podporo. Organizacije sicer imajo pravila in kodekse ter protokole za preprečevanje in odzivanje na diskriminacijo in nasilje, vendar se v praksi na te situacije odzivajo neenako. Ovire, s katerimi se soočajo ženske z oviranostmi, lahko umestimo na osebno raven na področju zdravja, motivacije, pomanjkanja delovnih izkušenj ali ustreznih kompetenc; na organizacijsko

raven v smislu omejene ali ne dovolj prilagojene podpore in predsodkov (ki so pogosto prisotni pri delodajalcih) ter sistemsko raven (v dolgotrajnih postopkih pri odzivih na diskriminacijo in nasilje in v razdrobljeni zakonodaji). Kot dobre prakse in varovalni dejavniki pa se po mnenju strokovnih delavcev in ostalih deležnikov na trgu dela kažejo: individualizirana in celovita podpora in mentorstvo na delovnem mestu; ozaveščanje delodajalcev in strokovnjakov; spodbujanje podporne organizacijske kulture in medorganizacijskega sodelovanja, protokoli za preprečevanje diskriminacije in nasilja.

Glavna priporočila in predloge za spremembe, ki izhajajo iz potreb žensk z oviranostmi, ki so sodelovale v raziskavi, iz zaznav sogovornikov v fokusnih skupinah, in iz analize dokumentov ter obstoječih raziskav, smo razdelili na več ravni. Na **sistemski ravni** je treba vključiti intersekcionalnost v vse politike oziroma zakonodajo ter zagotoviti, da ukrepi proti diskriminaciji in za preprečevanje nasilja izrecno upoštevajo potrebe žensk z oviranostmi in vseh ostalih ljudi, pri čemer je treba v vseh fazah oblikovanja politik uporabiti intersekcionalno analizo. Preiti je treba od retorične uporabe intersekcionalnosti k transformativni praksi, ki se spopada s strukturnimi neenakostmi. Smiselno je zagotoviti podatke, ki bodo omogočili analize na podlagi presečišč značilnosti ljudi, in na ta način presoјati, ali so potrebni ukrepi za specifična presečišča značilnosti in kakšni naj bi bili. Spremeniti je treba merila za ugotavljanje invalidnosti, da se preide s togega medicinskega modela na socialni model z oceno potreb in nujnih prilagoditev in ne (samo) primanjkljajev. Zagotoviti je treba sistemsko podporo delodajalcem za prilagoditev delovnih mest na podlagi individualnih potreb in ne le z vidika formalnega statusa invalidnosti ter okrepiti nadzor nad delodajalci, ki prejemaјo subvencije za zaposlovanje invalidov. Povečati je treba ozaveščenost javnosti o oviranostih, o spoštljivih odnosih in pravicah žensk z oviranostjo. Nujno je zagotoviti izobraževanje in ozaveščanje ter sistematično usposablјati sodnike, policiste, socialne delavce in zdravstvene delavce o intersekcionalni diskriminaciji in dinamiki nasilja. Vzpostaviti je treba enotno vstopno točko za informacije o pravicah in možni podpori za ženske z oviranostmi. Prilagoditi je treba pogoјe za upravičenost do socialne pomoči, da se upoštevajo kompleksne in različne življenjske situacije žensk z oviranostmi. Priznati je treba znakovni jezik kot uradni jezik. Izboljšati je treba dostopnost in možnosti mobilnosti, zlasti na podeželju. Zagotoviti je treba stabilno

financiranje nevladnih organizacij, ki nudijo specializirane storitve ter hitro pomoč za žrtve nasilja, ki bo obsegala finančno, stanovanjsko in psihosocialno podporo. To pomeni tudi bolj dostopne varne hiše in krizne centre za ženske z oviranostjo. Na **ravni organizacij za podporo in pomoč** je treba usposobiti strokovne delavce in ostale zaposlene za vzdrževanje spoštljivih odnosov in zagotavljanje prilagojene podpore, pri čemer je možno uporabiti koncepte socialnega dela o soustvarjanju rešitev in izvirnih delovnih projektih pomoči. Ob tem je treba omogočiti strokovnim delavcem, da lahko ljudem, ki pridejo po podporo in pomoč, namenijo dovolj časa in zagotoviti dodatna usposabljanja za strokovnjake, da bodo znali prepoznati nasilje in diskriminacijo ter se nanju ustrezno odzvati. Povečati je treba ponudbo prilagojenih stanovanj in okrepiti storitve osebne pomoči. Spodbujati je treba sodelovanje med organizacijami za preprečevanje nasilja in organizacijami za ljudi z oviranostmi. Omogočiti je treba bolj prilagojeno podporo, zlasti v kriznih razmerah, ter zagotoviti programe za otroke žensk z oviranostmi, ki delujejo kot neformalni oskrbovalci. Odpraviti je treba finančne ovire za članstvo v društvih, ki omogočajo dodatne programe za ljudi z oviranostmi in jim tako zagotoviti sodelovanje. V izobraževanje je treba vključiti prilagojene komunikacijske metode (npr. znakovni jezik). V zdravstvenih ustanovah je treba posvetiti več pozornosti odnosnim vidikom dela. Raziskati je smiselno vlogo spletnih skupnosti pri zagotavljanju podpore. Na **ravni trga dela** je treba v večji meri ozaveščati delodajalce o preprečevanju diskriminacije in nasilja, o psihosocialnih tveganjih in spodbujanju zdravega delovnega okolja. Pri tem delodajalci ne smejo spregledati socialnega in osebnega življenja zaposlenih. Ljudem z oviranostmi je treba zagotoviti stalno, prilagodljivo podporo (mentorstvo) na delovnem mestu, zlasti po poklicni in zaposlitveni rehabilitaciji.

Literatura in viri

- Barnes, C. (2019). Understanding the social model of disability. Past, present and future. V: Watson, N., Roulstone, A., Thomas, C. (ur.) *Routledge Handbook of Disability Studies. 2nd Edition* (str. 14–31). London: Routledge <https://doi.org/10.4324/9780429430817>
- Crenshaw, K. (1989). *Demarginalizing the Intersection of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine, Feminist Theory and Antiracist Politics*. U. Chicago.: Legal F.

- Čačinovič Vogrinčič, G., & Mešl, N. (2019). *Socialno delo z družino: soustvarjanje zelenih izidov in družinske razvidnosti*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
- European Institute for Gender Equality (b. d. a). Peking+20: Platforma za ukrepanje in Evropska unija Področje I: Človekove pravice žensk. Pridobljeno 7. 3. 2025 s https://eige.europa.eu/sites/default/files/documents/i_mh0415022slc.pdf
- Fougeyrollas, P. Boucher, N., Edwards, G., Grenier, Y., & Noreau, L. (2019). The Disability Creation Process Model: A Comprehensive Explanation of Disabling Situations as a Guide to Developing Policy and Service Programs. *Scandinavian Journal of Disability Research*, 21(1), 25–37. <https://doi.org/10.16993/sjdr.62>
- Lawson, A., & Beckett, A. E. (2021). The social and human rights models of disability: towards a complementarity thesis. *The International Journal of Human Rights*, 25(2), 348–379, DOI: 10.1080/13642987.2020.1783533
- Morris, J. (1993). *Independent Lives, Community care and Disabled people*. London: The Macmillan Press, LTD.
- Oliver, M. (1992). *The Politics of Disablement*. London. New York: Singapor.
- Organizacija združenih narodov (2006). Konvencija Združenih narodov o pravicah invalidov. Pridobljeno 13. 12. 2024 s: <https://www.varuh-rs.si/pravni-temelji-cp/ozn-organizacija-zdruzenih-narodov/konvencija-o-pravicah-invalidov/>
- Podreka, J. (2017). *Bila si tisto, kar je molčalo: intimnopartnerski umori žensk v Sloveniji*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- Zakon o delovnih razmerjih (ZDR-1) (2013). Uradni list RS, št. 21/13, 78/13 – popr., 47/15 – ZZSDT, 33/16 – PZ-F, 52/16, 15/17 – odl. US, 22/19 – ZPosS, 81/19, 203/20 – ZIUPOPĐVE, 119/21 – ZČmIS-A, 202/21 – odl. US, 15/22, 54/22 – ZUPŠ-1, 114/23, 136/23 – ZIUZDS in 70/25 – ZUTD-I.

Predstavitev avtoric in avtorja

Dr. Polona Domađenik Muren je redna profesorica ekonomije na Ekonomski fakulteti Univerze v Ljubljani, prodekanja za raziskovalno dejavnost in doktorski študij ter koordinatorica magistrskega programa Poslovanje in organizacija (IMB). Njeno raziskovalno delo obsega predvsem študij s področja ekonomike dela in poslovne ekonomike. Objavila je več člankov v uglednih mednarodnih revijah (med drugim *Borsa Istanbul Review*, *Journal of International Business Studies*, *Journal of Business Ethics in International Journal of Manpower*) in vodila številne raziskovalne projekte.

Dr. Valentina Franca je izredna profesorica in raziskovalka delovnega prava in prava socialne varnosti na Fakulteti za upravo Univerze v Ljubljani. Pri raziskovalnem delu se ukvarja s sodobnimi izzivi delovnega prava, kot aktivna raziskovalka pa deluje tako doma kot v tujini. Kot strokovnjakinja sodeluje z uglednimi mednarodnimi institucijami in mrežami, med katerimi so Mednarodna organizacija dela (ILO), Evropska komisija, OECD, Eurofound, ETUI in EIGE.

Dr. Bruno Nikolić je izredni profesor za področje ustavne ureditve na Fakulteti za upravo Univerze v Ljubljani. Doktor pravnih znanosti je postal leta 2015 na Pravni fakulteti Univerze v Ljubljani. Njegovo raziskovalno delo je osredotočeno na pravo Evropske unije, zdravstvene sisteme, človekove pravice in migracije. Na teh področjih raziskuje sodobne pravne izzive, pripomore k razvoju znanstvene misli ter sodeluje v akademskih in raziskovalnih dejavnostih doma in v tujini.

Petra Podobnikar je asistentka in raziskovalka na Fakulteti za upravo Univerze v Ljubljani ter doktorska študentka politologije na Fakulteti za družbene vede Univerze v Ljubljani. Njeno raziskovalno delo obsega sodelovanje pri številnih znanstvenoraziskovalnih projektih s področja demokracije, državljanstva, družbene blaginje, globalizacije in evropskih politik. Raziskovalno in teoretsko se ukvarja s sodobno politično filozofijo in politično teorijo, predvsem s (post)strukturalističnim in (post)marksističnim pristopom, teorijo jezika in psihoanalizo. V središču njenega raziskovanja so vprašanja subjektivnosti, zgodovine, ideologije, oblasti in politične emancipacije.

Dr. Tjaša Redek je zaposlena na Ekonomski fakulteti Univerze v Ljubljani kot redna profesorica in raziskovalka. Ukvarja se predvsem z razvojnimi vprašanji, konkurenčnostjo in produktivnostjo, predvsem z dejavniki uspešnosti podjetij in zaposlovanja

oziroma trga dela, tudi v povezavi z novimi tehnologijami in potrebami na trgu dela. Sodelovala je v številnih nacionalnih in mednarodnih projektih in kot nacionalna strokovnjakinja za področji razvoja in trga dela z mednarodnimi institucijami, med drugim z OECD, in v projektih programa Obzorje 2020.

Dr. Liljana Rihter je zaposlena na Fakulteti za socialno delo Univerze v Ljubljani kot izredna profesorica in raziskovalka. Ukvarja se predvsem z metodami in modeli evalvacije socialnovarstvenih programov; z raziskovanjem skupin v ranljivih kontekstih, še posebej ljudi z demenco in zaposlenih revnih; s preučevanjem in vrednotenjem učinkov ukrepov na socialnovarstvenem področju; ugotavljanjem potreb po storitvah in programih ter z delovnimi okoliščinami socialnih delavk in kompetencami za področje socialnega dela.

Mojca Suhovršnik je asistentka in raziskovalka na Fakulteti za socialno delo Univerze v Ljubljani ter doktorska študentka na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani. Njeno raziskovalno delo obsega področje nasilja, zlasti nasilja v družini, nasilja nad ženskami in medvrstniškega nasilja, s posebnim poudarkom na spolnem nasilju in študijah spolov. Kot zunanja sodelavka sodeluje tudi z Društvom SOS telefon za ženske in otroke – žrtve nasilja.

Dr. Petra Videmšek je predavateljica na Fakulteti za socialno delo Univerze v Ljubljani. Njeno raziskovalno delo posega na področja hendikepa in nasilja. Leta 1999 je napisala prvi priročnik lahkega branja *Priročnik o dobrih in slabih dotikih* o ozaveščanju problematike spolnih zlorab, ki jih doživljajo ljudje z izkušnjami hendikepa. V zadnjem obdobju njeno raziskovalno delo poleg razvijanja področja supervizije in vodenja supervizijskih procesov na področju socialnega varstva obsega vključevanje ljudi z osebnimi izkušnjami duševnih stisk v raziskovanje. Ključna interesa njenih del sta vloga ljudi z osebnimi izkušnjami duševne stiske v procesu podpore in prizadevanje za to, da se sliši glas ljudi, ki potrebujejo podporo in jim je treba zagotoviti vključenost.

Recenziji knjige

Znanstvena monografija *Varnost in enakost žensk z oviranostmi: zasebno življenje in trg dela* je izjemno relevanten, konceptualno preiščen in metodološko dosleden prispevek k razumevanju kompleksne prepletenosti družbenih neenakosti v sodobni družbi. Delo je multidisciplinarno, saj združuje poglede sociologije, socialnega dela, prava in ekonomije trga dela. Njegova temeljna vrlina je, da razgrne pogosto nevidne, a strukturno globoko ukoreninjene oblike diskriminacije, ki zaznamujejo vsakdanje življenje žensk z oviranostmi.

Monografija izhaja iz raziskovalnega projekta in si že v izhodišču določi ambiciozen cilj – ne le opisati pojav večplastne neenakosti, temveč tudi dekonstruirati njegove sistemske vzroke. Struktura monografije je sistematična in argumentativno prepričljiva, saj vsako poglavje pripomore k celostnemu razumevanju obravnavane problematike in nadgrajuje ugotovitve predhodnih poglavij. Skupna ugotovitev, ki se kot osrednja vsebinska nit prepleta skozi vsa poglavja monografije, je, da se ženske z oviranostmi srečujejo z večplastnimi in prepletenimi oblikami neenakosti, pri katerih se spol, oviranost in druge osebne okoliščine povezujejo v specifične izkušnje diskriminacije, nasilja in socialne izključenosti, to pa pomembno vpliva na njihov položaj v zasebnem življenju, izobraževanju, na trgu dela in pri dostopu do pravic.

Po uvodnem, predstavitvenem poglavju urednic, avtorice v drugem poglavju izčrpno analizirajo terminološke in metodološke izzive pri raziskovanju nasilja nad ženskami z oviranostmi. Kot ugotavljajo, sta diskriminacija in nasilje nad ženskami z oviranostmi eno od najbolj spregledanih, a hkrati najkompleksnejših oblik družbene neenakosti. Posebna vrednost prispevka je, da se avtorice že na začetku lotijo ene ključnih dilem raziskovanja te občutljive tematike – vprašanja ustrezne terminologije. Pri tem velja poudariti, da terminologija v monografiji ni povsem poenotena, a to ni pomanjkljivost dela, temveč izraz različnih terminoloških izhodišč, ki so uveljavljena v

posameznih znanstvenih disciplinah, strokovnih praksah in normativnih okvirih. Avtorice prepričljivo pokažejo, da terminološke izbire niso nevtralne, temveč soustvarjajo družbeno realnost, poglavje pa pripomore k razvoju bolj vključujočega in občutljivejšega strokovnega diskurza, ki je tudi pri pripravi in spremembah pravne ureditve pogosto zanemarjen.

Tretje poglavje prinaša kritično analizo političnih strategij na ravni Evropske unije in nacionalnih politik in problematiko žensk z oviranostmi umesti v širši okvir razprav o družbeni neenakosti, identitetni politiki in interseksionalnosti. Avtorica v poglavju kritično ugotavlja, da sodobne evropske in nacionalne javne politike sicer deklarativno prepoznavajo pomen interseksionalnosti pri obravnavi družbenih neenakosti, vendar v praksi ostajajo ujeti v tradicionalne identitetne kategorije in ustaljene režime vednosti. Poglavje pojasni, da ranljivosti ni mogoče razumeti kot naravne ali vnaprej dane lastnosti posameznika, temveč kot učinek zgodovinsko in družbeno proizvedenih razmerij moči, pri tem pa je posebna pozornost namenjena konstrukciji spola in položaju žensk kot ene osrednjih kategorij družbene diferenciacije. Čeprav je interseksionalni pristop pomembno pripomogel k razumevanju prepletanja različnih oblik ranljivosti, se politični ukrepi večinoma omejujejo na prilagoditve obstoječih antidiskriminatorских politik, ne da bi posegali v globlje strukturne vzroke neenakosti.

V četrtem poglavju avtorja opravita poglobljeno pravno analizo, ki opozori na vrzeli v obstoječem pravnem varstvu. Poglavje je poglobljena obravnava pravnega položaja žensk z oviranostmi na mednarodni, evropski in nacionalni ravni. S sistematično analizo mednarodnih konvencij, evropskega pravnega reda, slovenske zakonodaje in sodne prakse razkriva pomemben razkorak med deklarativno visoko ravnjjo pravnega varstva in dejanskim uresničevanjem pravic v praksi. Posebej dragocena je kritična ugotovitev, da pravni sistem kljub normativnemu napredku še vedno pogosto deluje po ločenih področjih, zato izkušnje žensk z oviranostmi ostajajo pravno in institucionalno premalo prepoznane. Poglavje s priporočili za zakonodajne, institucionalne in sistemske spremembe ponuja tudi konkretne usmeritve za učinkovitejše uresničevanje človekovih pravic in krepitev dejanske enakosti žensk z oviranostmi.

Problematika zaposlovanja in položaja žensk z oviranostmi na trgu dela je obravnavana v petem in šestem poglavju. V petem

poglavju avtorici na podlagi teoretskih dognanj in empiričnih študij prikažeta položaj žensk z oviranostmi na trgu dela in ugotavljata, da se osebe z oviranostmi, zlasti ženske z invalidnostjo, srečujejo z večplastno neenakostjo, ki se kaže v manjši zaposlenosti, večji brezposelnosti, nižjih plačah ter številnih okoljskih, institucionalnih in družbenih ovirah. To teoretsko izhodišče nato nadgradita v šestem poglavju z analizo slovenskega trga dela. Pokažeta, da se osebe z oviranostmi, predvsem ženske, v primerjavi z osebami brez oviranosti srečujejo z izrazitimi razlikami v izobrazbeni strukturi, poklicni in panožni razporeditvi ter kakovosti zaposlitve. Kvantitativne analize podatkov podkrepijo teoretske ugotovitve in empirično razkrijejo vzorce segmentacije, plačnih neenakosti in nestabilnih zaposlitev.

Poseben pomen monografiji dajeta sedmo in osmo poglavje, ki prinašata kvalitativne izsledke raziskave. Na podlagi intervjujev z ženskami z oviranostmi in fokusnih skupin s strokovnimi delavci in drugimi deležniki na trgu dela avtorice opišejo konkretne življenjske izkušnje žensk z oviranostmi in razkrivajo kompleksnost njihovega položaja v zasebnem življenju in na trgu dela. Pokažejo, da so diskriminacija, nasilje in socialna izključenost pogosto prepleteni z vsakdanjimi življenjskimi okoliščinami, pri tem pa ženske številnih izkušenj sprva sploh ne prepoznajo kot diskriminatornih ali nasilnih. Raziskava hkrati razkriva pomen podpornih socialnih mrež, ustreznih prilagoditev, dostopnih storitev in spoštljivih odnosov kot ključnih varovalnih dejavnikov in na podlagi ugotovitev oblikuje konkretna priporočila za izboljšanje sistemske podpore, delovnega okolja in storitev pomoči.

Sklepno poglavje povzema ključne ugotovitve raziskave in podaja konkretna priporočila za oblikovanje javnih politik. Priporočila na sistemski ravni, ravni organizacij za pomoč in podporo ter na ravni trga dela presegajo zgolj tehnične rešitve in pozivajo k celoviti preobrazbi družbenih struktur.

Ocena:

Monografija *Varnost in enakost žensk z oviranostmi: zasebno življenje in trg dela* je izjemno pomemben izvirni znanstveni prispevek, ki prepričljivo povezuje teoretske razprave z empiričnimi ugotovitvami. Obravnava družbeno izjemno pomembno tematiko, ki jo je zaradi vztrajanja različnih oblik diskriminacije, nasilja in neenakosti treba vedno znova obravnavati, raziskovati in vključevati v strokovne in

politične razprave. Njena interdisciplinarna zasnova in konceptualna jasnost omogočata široko uporabnost tako v akademskem prostoru kot tudi pri oblikovanju javnih politik in strokovnih praks. Objava zato nedvomno priporočam vsem, ki se ukvarjajo s področji neenakosti, oviranosti, družbene (ne)pravičnosti in človekovih pravic. Monografija je posebej dragocena, ker opozarja na razkorak med formalno zagotovljenimi pravicami in dejanskimi življenjskimi izkušnjami posameznic in tako pripomore k poglobljenemu razumevanju mehanizmov diskriminacije, nasilja in socialne izključenosti, ki jih znotraj posameznih disciplin ali ustaljenih konceptualnih okvirov pogosto ni mogoče v celoti upoštevati.

doc. dr. Sara Bagari
Pravna Fakulteta, Univerza v Ljubljani
Ljubljana, 6. 7. 2026

* * *

Znanstvena monografija *Varnost in enakost žensk z oviranostmi: zasebno življenje in trg dela* je izjemno dragocen, metodološko utemeljen in znanstveno pomemben prispevek znanosti na področju raziskav o ljudeh z oviranostmi in na področju socialne politike, prava, ekonomije in socialnega dela. Je rezultat obsežne interdisciplinarne raziskave, ki obravnava premalo raziskano ranljivo skupino, in sicer ženske z oviranostjo na stičišču zasebnega življenja, trga dela in sistema javne politike. Monografija uspešno združuje teoretsko znanje, normativno analizo in empirične rezultate v koherentno znanstveno celoto, ki pripomore k razumevanju omenjene teme na nacionalni ravni, in je dragocen prispevek k sodobni mednarodni znanstveni literaturi.

Izvirnost monografije izhaja predvsem iz njenega interdisciplinarnega koncepta in dosledne uporabe intersekcionalnega teoretskega okvira, ki ga avtorji uporabljajo v celotnem raziskovalnem procesu. S tem uspešno premaguje tradicionalno delno obravnavanje oviranosti, neenakosti med spoloma in ekonomskega položaja žensk ter pomeni celovit analitični model, ki omogoča razumevanje medsebojnega delovanja pravnih, gospodarskih, socialnih in kulturnih dejavnikov. V monografiji pojav diskriminacije ni obravnavan samo skozi formalno-pravno prizmo, temveč kot dinamičen družbeni proces, ukoreninjen v institucionalnih praksah, družbenih normah in razmerjih moči.

Tu je vredno poudariti, da raziskovalni načrt temelji na premišljeni kombinaciji kvalitativnih in kvantitativnih metod, s katerimi avtorji dosežejo metodološko triangulacijo in povečajo zanesljivost pridobljenih rezultatov. Analiza mednarodnih in nacionalnih pravnih virov, pregled relevantnih javnih politik, obdelava obsežnih registrskih podatkov Statističnega urada Republike Slovenije ter izvedba poglobljenih intervjujev in fokusnih skupin omogočajo večplastni pogled na raziskovalni problem. Posebej je treba poudariti, da empirični del raziskave ne ostaja zgolj na ravni opisne predstavitve

rezultatov, temveč jih avtorji kritično interpretirajo v luči sodobnih teoretskih pristopov in s tem dosežejo visoko raven znanstvene argumentacije.

Ena največjih prednosti monografije je uspešna povezava makroanalize javnih politik in zakonodajnega okvira z mikroanalizo življenjskih izkušenj žensk z oviranostjo. Takšen pristop omogoča razumevanje načina, na katerega institucionalne pomanjkljivosti na individualni ravni povzročajo konkretne posledice v njihovem vsakdanjem življenju. To potrjuje osnovno raziskovalno predpostavko, da varnosti, enakosti in socialne vključenosti žensk z oviranostjo ni mogoče obravnavati ločeno od ekonomskih odnosov, dostopnosti storitev, institucionalne podpore in družbenih vrednot.

Posebna znanstvena vrednost te monografije je konceptualna razprava o terminologiji in modelih razumevanja oviranosti. Avtorji poudarjajo razliko med medicinskim in socialnim modelom oviranosti ter opozarjajo na pomen jezika pri oblikovanju družbenih odnosov in javnih politik. Takšna razprava ne le ostaja na ravni teoretske refleksije, temveč je dosledno vključena v interpretacijo empiričnih ugotovitev, to pa dodatno potrjuje teoretsko koherentnost celotne monografije.

Vrednost monografije ni le njen znanstveni prispevek, temveč se nanaša tudi na izboljšanje obstoječih politik in strokovne prakse za izboljšanje kakovosti življenja žensk z oviranostjo. Posamezna poglavja v okviru monografije so empirična podlaga za izboljšanje zakonodaje, javnih politik in institucionalne prakse na področju varstva pravic žensk z oviranostjo. Predlagana priporočila izhajajo iz raziskovalnih ugotovitev z namenom izboljšanja procesa oblikovanja politik, razvoja socialnih storitev in izboljšanja sistema zaposlovanja. Monografija tako uspešno povezuje temeljno in uporabno raziskovanje ter potrjuje svojo družbeno relevantnost.

Ugotovim lahko, da je monografija izvirna, znanstveno utemeljena, saj temelji na metodološko ustrezni raziskavi, katere rezultati občutno pripomorejo k obstoječemu znanju o intersekcionalni diskriminaciji, varnosti in družbenem položaju žensk z oviranostmi. Interdisciplinarnost, teoretska podlaga, metodološka zasnova raziskave in jasno izražen družbeni prispevek uvrščajo to monografijo med pomembne znanstvene publikacije na področju družboslovja. Monografija je dragocen vir za raziskovalce, učitelje, študente, strokovnjake na področjih socialnega varstva, prava, ekonomije in javne

uprave ter za nosilce odločanja, ki sodelujejo pri oblikovanju javnih politik, namenjenih spodbujanju enakosti in varstvu človekovih pravic žensk z oviranostjo.

*Prof. dr. Gordana Berc
Študijski center socialnega dela,
Pravna fakulteta, Univerza v Zagrebu
Zagreb, 1. 8. 2026*

Stvarno kazalo

- ableizem (sposobnostni model družbe) 6, 49
- antidiskriminacijska politika 33, 37, 42, 46, 50–53
- aporija 36
- dejavniki tveganja 42, 70, 74–75, 83–85, 90, 132, 137–140, 142–143, 154, 157, 159, 162, 165–166, 171, 174–176, 194
- diskriminacija 5–6, 13, 15–19, 21–22, 27, 37, 46, 51, 53, 63, 65–67, 69, 72, 75, 80, 89–91, 102, 124, 127–132, 138–143, 145, 149, 152, 156–160, 162–167, 172–173, 175–178
- dejanska (neposredna) diskriminacija 18, 72
- dohodkovna diskriminacija 90
- dvakratna (dvojna) diskriminacija 127, 157, 173
- interseksijska (presečna) diskriminacija 51–52, 61–62, 65–66, 68–69, 71–72, 74–76, 171, 173–174
- kumulativna diskriminacija 64
- nenamerna ali posredna diskriminacija 18, 66, 69, pravna diskriminacija 18
- prikrita diskriminacija 92
- razsežnost diskriminacije 22, 25, 88, 149, 156, 172
- sistemska oblika diskriminacije 69, 174
- spolna diskriminacija 10
- statistična diskriminacija 88
- strukturna diskriminacija 5, 18–19
- večkratna (multipla) diskriminacija 46, 48, 65–66, 68, 71, 157, 164
- večplastna diskriminacija 6, 9, 20, 64, 174
- dostopnost 7, 24, 65, 69, 74–75, 89, 92, 102, 165, 174, 177
- ekonomska teorija diskriminacije 102
- emancipacija 8, 33, 36, 173
- enakost 7, 9, 11, 17–18, 25, 27, 33–38, 41–44, 47–51, 53, 61–62, 65–66, 68–69, 74–76, 101, 173–174
- univerzalna enakost 34
- epistemična pravičnost 127
- Evropska unija (EU) 23, 63, 67–68, 99
- formalni oskrbovalec 7, 173
- hendikep 14–15, 18, 124

- ul>
- intersekcionalnost (presečnost)
 - 6, 9, 13–15, 19–20, 34, 39–54, 62, 64–66, 68, 71, 73, 102, 127, 129, 140, 152, 172–173, 176–177
- invalidka 83, 90, 100, 103, 105, 107, 109, 111, 113–117
- invalidnost 16–17, 39, 41, 46–49, 51–52, 54, 61–68, 70–75, 79–94, 100–104, 106–107, 112, 114, 116–117, 133, 157, 159, 163, 173–175, 177
- izobrazbena struktura 107–109, 116, 127
- izobrazbena vrzel 86–87
- kakovost zaposlitve 94, 99–103, 113–117
- marginalizacija 5, 6, 16, 35–38, 40–41, 61
- medicinski model oviranosti
 - 8, 63–64, 75, 102, 164, 174, 177
- Mednarodna organizacija dela (MOD, ILO) 63, 66, 80, 91, 100, 173
- model človekovih pravic 8, 16–17, 163–165, 167, 172
- model procesa ustvarjanja oviranosti
 - 17, 125–126, 154, 172
- nasilje 19, 44, 46–47, 64, 67, 70, 74, 128, 133–143, 156, 164, 165, 176, 178
 - fizično nasilje 18–19, 24, 134–135, 156, 176
 - psihično nasilje 18–19, 25, 134–135, 156, 176
 - spolno nasilje 18–19, 25, 65, 69, 134, 156, 176
 - strukturno nasilje 165
 - verbalno nasilje 19, 134, 176
- neenakost 5, 10, 14, 18, 20–22, 27, 33–34, 37–40, 42–47, 49–54, 71, 73, 88, 127, 172–173, 175
- neformalni oskrbovalec 7, 131, 140, 144, 173, 178
- normativna fragmentacija 74
- občanska znanost 123
- organizacija pomoči in podpore
 - 130, 133, 136, 140–143, 145, 151–152, 154–158, 161–162, 164, 167, 176, 178
- Organizacija združenih narodov (UN, OZN) 63
- osebna asistenca 131, 144, 162, 166
- oviranost 6, 8, 13–17, 21, 23–25, 41–42, 66, 68, 75, 82, 86, 92, 124, 125, 127, 130–133, 139, 143, 145, 152, 155, 160–161, 163–164, 166, 172, 176
- plačna vrzel 10, 88, 91, 101, 174–175
- poklicna rehabilitacija 150–151, 178
- poklicna struktura 100, 109–111, 116
- presečnost (intersekcionalnost) 6, 9, 13–15, 19–20, 34, 39–54, 62, 64–66, 68, 71, 73, 102, 127, 129, 140, 152, 172–173, 176–177

- ranljivost 7, 21, 33–37, 39–44, 46,
48, 50–54, 62, 67, 70–71, 73,
172–173
 presečna (intersekcionalna)
 ranljivost 34, 46, 48, 62–63
samostigmatizacija 132, 141
samozaposlitev 83–84, 90
sekundarna viktimizacija 74, 76,
174
socialna pravičnost 11
socialni model oviranosti 16, 64,
124, 173, 177
spol 6, 9, 13, 17–20, 22, 24, 34–44,
46–48, 52–54, 61, 64–68,
72–74, 89, 91, 100–104, 106,
114–117, 125, 127, 132, 151–
152, 157, 164, 171–174, 176
spolna neenakost 20, 40
sposobnostni model družbe
 (ableizem) 6, 49
študije hendikepa 8, 15, 21, 124
študije spola 20–21
teorija ponudbe in povpraševanja
 na trgu dela 89
trg dela 5, 7, 10–11, 13, 21, 23, 25–
26, 62, 66, 72, 79–84, 86–87,
90, 92, 94, 99–103, 106, 114,
116, 124, 126, 141–142, 152–
153, 157, 159, 161, 164–166,
171, 173–175, 178
trojna prikrajšanost 10, 20
ustava 69
uporabniško raziskovanje 123
varnost 7, 52, 62, 70, 73, 75–76, 84,
101, 103, 117, 145, 173 175
varovalni dejavniki 132
zagovornik načela enakosti 26, 51,
69
zaposlitvena rehabilitacija 150
zaposljivost 10, 26, 75, 81, 101
zaposlovanje ljudi z oviranostmi
143, 160, 167
ženska z invalidnostjo 52, 63,
65, 71, 73, 83, 90–91, 163,
173–174
ženska z oviranostjo 6–10, 13–14,
17–18, 21–27, 33, 41, 47,
52–53, 123–128, 131–132,
136, 138, 142–145, 149–157,
162–167, 171–178

Avtorji na podlagi sinteze spoznanj iz različnih virov podatkov oblikujejo konkretna in aplikativna priporočila za radikalno preoblikovanje javnih politik, ki ne smejo več temeljiti zgolj na tehničnem odpravljanju arhitekturnih ovir, temveč morajo korenito spremeniti družbene odnose, institucionalne prakse in ekonomske strukture moči. Monografija tako presega okvir zgolj teoretskega prispevka in se uveljavlja kot izrazito družbenokritično delo, ki odločno poziva k nujnim in takojšnjim sistemskim premikom v slovenski družbi v smeri večje varnosti, enakosti in socialne pravičnosti.

FSD

UNIVERZA V LJUBLJANI
Fakulteta za socialno delo